

О. О. ХАНЬ

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЛАНУВАННЯ
ТА ПРОГРАМУВАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ**

Монографія

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
В. А. Журавля*



Видавничий дім
«Гельветика»
2021

УДК 343.132
X19

Рецензенти:

Шевчук Віктор Михайлович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Щербаковський Михайло Григорович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Голодник Юрій Андрійович — кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу Університету державної фіскальної служби України, радник Патронатної служби Державного бюро розслідувань

За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора, дійсного члена (академіка) Національної академії правових наук України, першого віце-президента Національної академії правових наук України **Журавля Володимира Андрійовича**

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 6 від 27 липня 2020 року)*

Хань О. О.

X19 Теоретичні основи планування та програмування провадження слідчих (розшукових) дій : монографія / О. О. Хань ; за заг. ред. В. А. Журавля. — Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. — 198 с.

ISBN 978-966-992-532-9

Монографія присвячена розробленню наукової концепції планування та програмування слідчих (розшукових) дій та наданню рекомендацій, спрямованих на вдосконалення організації та провадження окремих слідчих (розшукових) дій.

Запропоновано поняття планування та програмування слідчих (розшукових) дій, їх співвідношення як категорій криміналістики, розкрито їх природу та функціональне призначення, з'ясовано основні правила (принципи) побудови планів та програм провадження слідчих (розшукових) дій. Розкриті технології планування та програмування слідчих (розшукових) дій, ситуаційна зумовленість побудови та реалізації планів і програм, у зв'язку з чим наголошено на необхідності дослідження типових моделей поведінки злочинця під час провадження слідчих (розшукових) дій.

Удосконалено та запропоновано типові форми письмових планів таких слідчих (розшукових) дій як допит, одночасний допит двох або більше вже допитаних осіб (очна ставка) та обшук за умови присутності обшукуваного. Розроблено типову програму провадження обшуку.

Також акцентовано на пріоритетності застосування цільового підходу до розробки програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій.

УДК 343.132

ЗМІСТ

ВСТУП	5
--------------------	---

РОЗДІЛ 1 ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОГРАМУВАННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В СТРУКТУРІ РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1 Поняття і природа планування та програмування слідчих (розшукових) дій	7
1.2 Принципи і функції планування та програмування слідчих (розшукових) дій	25
1.3 Типові інформаційні моделі поведінки злочинця і проблеми планування та програмування слідчих (розшукових) дій	42
<i>Висновки до розділу 1</i>	60

РОЗДІЛ 2 ПЛАНУВАННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

2.1 Інформаційна база для планування слідчих (розшукових) дій	63
2.2 Технології планування окремих слідчих (розшукових) дій	79
2.3 Типові форми планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій	96
<i>Висновки до розділу 2</i>	114

РОЗДІЛ 3

ПРОГРАМУВАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ

СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

3.1 Ситуаційна зумовленість побудови та реалізації програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій	118
3.2 Технології програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій	132
3.3 Типові програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій	142
<i>Висновки до розділу 3</i>	166

ВИСНОВКИ	168
-----------------------	-----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175
---	-----

ДОДАТКИ	191
----------------------	-----

ВСТУП

Сучасний період становлення й розбудови України як самостійної і незалежної держави проходить у складних політичних, економічних та соціальних умовах. Це, в свою чергу, негативно впливає на рівень злочинності у державі, який згідно з останніми статистичними даними залишається доволі високим. Зокрема, за інформацією Генеральної прокуратури України, у 2013 р. до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань внесено відомості за 563 356 кримінальними правопорушеннями, у 2014 р. – за 529 139, у 2015 р. – за 565 182, у 2016 р. – за 592 604, у 2017 р. – за 857 571, у 2018 р. – за 487 133, у 2019 р. – за 444 130, у січні – квітні 2020 р. – за 1 270 977. З огляду на те, що кожне окреме кримінальне правопорушення має бути розкрито, а винні особи притягнуті до відповідальності, показники запобігання та протидії злочинності в Україні залишаються невисокими. Як зазначено в офіційній статистиці, у 2013 р. із загальної кількості облікованих злочинів лише за 223 561 кримінальним провадженням вручено повідомлення про підозру, у 2014 р. – за 199 263, у 2015 р. – за 188 099, у 2016 р. – за 159 480, у 2017 р. – за 250 018, у 2018 р. – за 191 856, у 2019 р. – за 171 691, у січні – квітні 2020 р. – 11 375.

Зазначене зайвий раз підтверджує необхідність активізації наукового пошуку щодо розробки нових, а також удосконалення вже існуючих криміналістичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію слідчої діяльності та підвищення її ефективності. Важливе місце серед них посідають рекомендації із планування та програмування слідчої діяльності, оскільки без належного планування роботи слідчого є неможливим правильно розподілити

зусилля та час із тим, щоб усі висунуті версії були ретельно перевірені за рахунок якісного проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Крім того, сьогодні далеко не всі слідчі достатньо освічені щодо новітніх технологій планування провадження окремих слідчих (розшукових) дій, можливостей застосування програмування, де типові програми можуть розглядатися як своєрідний орієнтир для побудови плану провадження окремої слідчої (розшукової) дії при розслідуванні конкретного злочинного прояву. Планування та програмування провадження слідчих (розшукових) дій потенційно можуть внести у розслідування елемент точності, повноти, допомогти слідчому запровадити придатний для конкретної ситуації слідчої (розшукової) дії варіант організації останньої.

Проблеми криміналістичного планування та програмування за різних часів були предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких: О. М. Васильєв, В. В. Бірюков, Н. Б. Водянова, С. О. Голунський, Г. А. Густов, В. А. Журавель, В. Д. Зеленський, Є. П. Іщенко, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, О. М. Ларін, В. В. Печерський, М. О. Селіванов, Л. О. Сергєєв, І. М. Скоро-тягін, Л. О. Соя-Серко, Г. А. Хань, М. С. Шалумов, О. С. Шаталов, В. Ю. Шепітько, М. С. Юмашев та ін. Але їхні роботи не вичерпують зазначеної проблеми, а, навпаки, поставили низку нових питань, що потребують свого вирішення. У більшості випадків науковці торкалися питань планування та програмування розслідування злочинів у цілому, в той час коли дослідження проблем планування та програмування в межах провадження окремих слідчих (розшукових) залишалися поза увагою.

Науковий пошук і дослідження можливостей планування слідчих (розшукових) дій та застосування для цих цілей криміналістичних програм насамперед потребує розробки теоретичних основ формування й реалізації цих криміналістичних категорій. Розв'язання зазначеної проблеми сприятиме появі нової наукової концепції, а тому має важливе значення для подальшого розвитку науки криміналістики.

РОЗДІЛ 1

ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОГРАМУВАННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В СТРУКТУРІ РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1 Поняття і природа планування та програмування слідчих (розшукових) дій

Розслідування злочину – складний, системний пізнавальний процес, що вимагає постійного вдосконалення на основі досягнень науки і передового досвіду. Ускладненість цього процесу, в першу чергу, зумовлюється об'єктом пізнання, яким є злочин як подія минулого, що має ретроспективну спрямованість. Розслідування здійснюється в умовах недостатності інформації про подію злочину, дефіциту часу, при постійній зміні обстановки, нерідко при протидії з боку злочинця та інших зацікавлених осіб [14, с. 5]¹. Із другого боку, Кримінальний процесуальний кодекс України вимагає від слідчого забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу

¹ Теория и практика планирования расследования преступлений: учеб. пособ. / Бирюков В. В., Мельникова О. Б., Шехавцов р. Н., Попов И. В. Луганск: РИО ЛАВД, 2002. С. 5.

і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [101, ст. 2]². Зрозумілим є той факт, що додержання цих вимог можливо лише за умови належної організації діяльності слідчого [73, с. 53–57]³, в першу чергу, чіткої організації та тактики проведення кожної слідчої (розшукової) дії як центральних елементів процесу досудового розслідування злочину. У зв'язку із цим нагальною постає проблема оптимізації провадження окремих слідчих (розшукових) дій, підвищення їх ефективності, у тому числі за рахунок активізації їх планування та програмування.

У криміналістичній літературі проблематиці пошуку, розробці та впровадженню у практику боротьби зі злочинністю рекомендацій, спрямованих на вдосконалення та підвищення якості розслідування, в тому числі й рекомендацій щодо планування та програмування слідчих (розшукових) дій, присвячена низка наукових праць [20, с. 17–26; 69, с. 383–399; 129, 115 с.]⁴. Перш за все слід відмітити, що на теперішній час щодо криміналістичного планування виділяють такі рівні:

- 1) планування роботи слідчого (календарний план);
- 2) планування досудового розслідування;
- 3) планування початкового, наступного, прикінцевого етапів розслідування;
- 4) планування слідчої (розшукової) дії;

² Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». Харків: Одиссей, 2012. 360 с.

³ Коновалова, В. Планування як принцип наукової організації слідчої діяльності. *Радянське право*. 1970. № 4. С. 53–57.

⁴ Васильев А. Н. Планирование следствия и разработка следственных версий. *Вопросы советской криминалистики (Рефераты всесоюзного научного совещания по криминалистике)*. Алма-Ата: Казах. гос. ун-т, 1959. С. 17–26.; Колесниченко, А. Н. Советская криминалистика. Ч. 1. Москва: ВЮЗИ, 1962. С. 383–399; Сергеев Л. А., Соя-Серко Л. А., Якубович Н. А. Планирование расследования. Москва: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1975. 115 с.; та ін.

- 5) планування тактичної операції;
- 6) планування тактичного прийому [58, с. 322]⁵.

Вагоме місце серед зазначених рівнів посідають рекомендації стосовно організації планування розслідування злочинів у цілому. Так, ще на початку ХХ ст. відомий австрійський учений-криміналіст Г. Грос у своїй праці «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» звертав увагу на необхідність складання судовим слідчим плану, без якого слідство, на думку вченого, буде йти наздогад, без успіху і толку [37, с. 17–21]⁶. Разом із тим плануванню, а особливо програмуванню проведення окремих слідчих (розшукових) дій як складових частин (етапів) [103, с. 174]⁷ організації розслідування, на нашу думку, приділялося недостатньо уваги. Хоча, як справедливо зазначає О. М. Ларін, найдосконаліший загальний план, найобґрунтованіше вирішення загальних питань організації роботи по справі не забезпечать досягнення цілей розслідування, якщо окремі слідчі (розшукові) дії будуть проваджуватися неорганізовано та безпланово [106, с. 147]⁸. Тому нагальним є питання визначення природи походження цих криміналістичних категорій та з'ясування їх функціонального призначення.

Із точки зору етимології термін «планування» розуміється як визначення за планом строку виконання, здійснення чого-небудь [25, с. 979]⁹. У психології праці планування розуміють як розумовий процес, що включає порядок, послідовність та очікувані

⁵ Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. С. 322.

⁶ Гросс Г. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики. Практическое руководство; пер. с нем. Л. Дудкина. 4-е изд., доп. Санкт-Петербург: Тип. М. Маркушева, 1908. С. 17–21.

⁷ Деякі криміналісти, зокрема, Кузьмін С. В. вважають планування окремих слідчих (розшукових) дій етапом процесу планування розслідування взагалі (докладніше див.: Кузьмін С. В. Содержание планирования расследования преступлений. *Правоведение*. 2000. № 5. С. 174.

⁸ Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: Планирование, организация. Москва: Юрид. лит., 1970. С. 147.

⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови. 250 000 слів / уклад. і голов. ред. Бусел В. Т. Київ ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 979.

результати майбутніх дій. Людина уявно намічає шляхи, способи, заходи і строки виконання певних дій, що вирішують окремі завдання і призводять зрештою до досягнення поставленої мети [167, с. 71]¹⁰. Таке розуміння цієї категорії є загальноприйнятим, але воно є дещо іншим щодо окремих наук і перш за все з огляду на специфіку їх предмета та методів.

У криміналістичній літературі існують різноманітні підходи щодо визначення планування розслідування в цілому. Одні з перших визначень зустрічаються у працях таких вчених, як: В. Л. Громов (план є необхідним елементом раціональної організації процесу розслідування (1930)) [36, с. 25]¹¹; П. І. Тарасов-Родіонов (планування – це організуюче, спрямовуюче начало попереднього слідства (1955)); О. М. Васильєв, Г. Н. Мудьюгін, Н. А. Якубович (планування – попередньо продумана сукупність прийомів розслідування (1957)) [35, с. 3]¹².

Пізніше прагнення провідних учених-криміналістів у своїх працях визначити природу походження та сутність цього явища призвели до появи у літературі різноманітних концепцій та відповідно до них і визначень планування розслідування злочинів. Наприклад, І. М. Лузгін розглядає планування з позиції теорії моделювання та розуміє під ним концентроване уявлення слідчого про конкретні шляхи збирання і дослідження доказів для встановлення істини у справі; розумову модель того, що і як повинен зробити слідчий для досягнення істини [110, с. 117]¹³.

Так само відомі погляди на планування розслідування як програмування подальшої діяльності, що включає в себе визначення:

¹⁰ Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. С. 71.

¹¹ Громов В. Л. Методика расследования преступлений: Руководство для следователей. 2-е изд., доп. Москва : НКВД РСФСР, 1930. С. 25.

¹² Голунский С. А. Планирование расследования. Советская криминалистика на службе следствия. Вып. 10 Москва: Госюриздат, 1958. С. 3.

¹³ Лузгин И. М. Расследование как процесс познания : учеб. пособ. Москва: НИ и РИО Высш. шк. МВД СССР, 1969. С. 117.

- 1) кінцевих і проміжних завдань;
- 2) складу елементів (частин) і структури змісту діяльності (взаємозв'язку частин);
- 3) засобів і методів виконання, заходів їх забезпечення, порядку та послідовності застосування;
- 4) виконавців із точним розподілом їх обов'язків та встановленням взаємозв'язків, засобів залучення виконавців;
- 5) місця й строків виконання конкретних дій, виконання проміжних і кінцевих завдань;
- 6) контролювання ходу й результатів діяльності, їх оцінку і коректування подальшої роботи [19, с. 10]¹⁴, а сам план розглядають як програму діяльності слідчого [106, с. 72]¹⁵.

Відповідно до іншої позиції планування – це тактичний прийом, що є організуючим початком у розслідуванні, що засновується на використанні наукової організації праці та виявляється в організації розслідування по справі в цілому і в провадженні окремих слідчих (розшукових) дій [85, с. 268]¹⁶.

Планування як елемент, складову частину організації розслідування розглядає В. Д. Зеленський, визначаючи його як органічно пов'язаний з іншими елементами організації розслідування процес вивчення доказової інформації, предмета розслідування і предмета доказування з метою визначення шляхів, засобів і методів розслідування, послідовності, строків і суб'єктів виконання окремих слідчих (розшукових) дій, процес складання, корегування й подальшого розвитку плану розслідування [53, с. 111]¹⁷. Хоча іноді їх

¹⁴ Васильев А. Н., Мудьюгин Г. Н., Якубович Н. А. Планирование расследования преступлений / под ред. А. С. Голунского ; ВНИИ криминалистики прокуратуры СССР. Москва: Госюриздат, 1957. С. 10.

¹⁵ Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: Планирование, организация. Москва: Юрид. лит., 1970. С. 72.

¹⁶ Криминалистика: учебник / под ред. А. Н. Васильева. Москва: Моск. гос. ун-т, 1971. С. 268.

¹⁷ Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты. Ростов-на-Дону: Из-во Ростов. ун.-та, 1989. С. 111.

співвідносять по-іншому, говорячи про те, що організація розслідування – поняття більш вузьке, аніж планування, та аргументуючи свою позицію тим, що будь-який організаційний захід потребує свого планування [82, с. 297]¹⁸.

Інші криміналісти вважають, що планування розслідування – це складний процес визначення шляхів, способів, засобів, сил і строків успішного досягнення заздалегідь поставленої мети [91, с. 237]¹⁹.

Визначення планування як складної розумової роботи слідчого, що розпочинається із самого початку розслідування й продовжується до його закінчення, одним із перших у криміналістичній літературі надав С. О. Голунський [35, с. 3]²⁰. Саме таке розуміння сутності планування як розумової діяльності слідчого згодом стало найбільш прийнятим у літературі, зокрема, й на сьогоднішній день. Так, І. Ф. Пантелеев визначає планування розслідування як організаційну і творчу сторону складної розумової роботи слідчого, що розпочинається з першого моменту розслідування та продовжується до його кінця [88, с. 84]²¹. У свою чергу, М. П. Яблоков формулює розуміння планування як складну розумову діяльність слідчого, що спрямована на визначення найбільш оптимальних шляхів досягнення всіх відмічених цілей розслідування [92, с. 110]²². Ще один російський криміналіст, В. С. Кузьмін дає визначення цієї категорії як складного повторюваного динамічного розумового процесу, спрямованого на вирішення інформаційно-пізнавальних та орга-

¹⁸ Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Крылова. Ленинград: Изд-во Ленинград. ун.-та, 1976. С. 297.

¹⁹ Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва: Высш. школа, 2000. С. 237.

²⁰ Голунский С. А. Планирование расследования. *Советская криминалистика на службе следствия*. Вып. 10. Москва: Госюриздат, 1958. С. 3.

²¹ Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва: Юрид. лит., 1993. С. 84.

²² Криміналістика: учебник / под ред. Н. П. Яблокова. Москва: Изд-во БЕК, 1996. С. 110.

нізаційно-управлінських завдань попереднього слідства²³ у точній відповідності до вимог закону [103, с. 164]²⁴.

Схожими із цієї проблематики є позиції й вітчизняних учених-криміналістів. Зокрема, В. О. Коновалова під плануванням розуміє розслідування злочинів як розумову діяльність слідчого, що полягає у побудові системи процесуально і науково обґрунтованих слідчих завдань, якими визначаються порядок, строки й послідовність виконання процесуальних та інших дій і заходів із метою забезпечення високої оптимальності й організації розкриття, розслідування злочинів і запобігання їм [74, с. 63]²⁵. В. А. Журавель вважає, що цю категорію слід розглядати як сукупність складних розумових операцій, що спрямовані на формулювання завдань розслідування та визначення найбільш раціональних й ефективних шляхів їх розв'язання, котрі забезпечують всебічне і повне доказування по кримінальній справі [46, с. 266]²⁶. Схожою із цією є думка В. Ю. Шепітька, який підкреслює, що планування розслідування – це визначення шляхів і способів розслідування, обставин, що підлягають установленню за кримінальною справою, визначення системи слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, їх змісту, послідовності проведення, термінів виконання [157, с. 168]²⁷. Подібною до попередніх є й позиція І. І. Когутича, відповідно до якої планування – це розумова практична діяльність, спрямована на визначення способів розкриття

²³ Відповідно до кримінального процесуального законодавства Російської Федерації.

²⁴ Кузьмін С. В. Содержание планирования расследования преступлений. *Правоведение*. 2000. № 5. С. 164.

²⁵ Коновалова В. Співвідношення планування й організації розслідування злочинів: До обговорення. *Радянське право*. 1981. № 1. С. 63.

²⁶ Журавель В. А. Планування та прогнозування організаційно-тактичних засобів розслідування злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків: Кроссрууд, 2008. Вип. 15. С. 266.

²⁷ Шепітько В. Ю. Криміналістичний словник. *Настільна книга слідчого*. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2007. С. 168.

злочинів, окреслення обставин, що підлягають з'ясуванню, а також установа найбільш доцільних строків проведення необхідних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів [94, с. 321]²⁸. Г. А. Хань, у свою чергу, пропонує розглядати цю категорію як програму організації розслідування, що являє собою творчу розумову діяльність із визначення шляхів і засобів розслідування, обставин, які підлягають встановленню, а також системи й тактики слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів для найбільш ефективного досягнення поставлених цілей розслідування [144, с. 22]²⁹.

Спіраючись на висловлене, планування у криміналістиці – це насамперед розумова діяльність слідчого, судді, експерта, що лежить у площині пізнавальних процесів при доказуванні по кримінальній справі. Функціональна спрямованість планування розслідування полягає у формулюванні завдань та визначенні найбільш раціональних й ефективних шляхів їх вирішення. Результатом такої розумової діяльності виступає план, що за своєю суттю є уявною моделлю майбутніх дій слідчого, судді, експерта.

Грунтуючись на такому розумінні планування розслідування в цілому, вбачається правильним визначити планування окремих слідчих (розшукових) дій як розумову діяльність слідчого, спрямовану на формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії, визначення найбільш раціональних, ефективних шляхів і засобів розв'язання цих завдань.

Серед практичних працівників органів МВС погляди на планування слідчих (розшукових) дій також різняться. Так, 49,2% визначають планування провадження слідчих (розшукових) дій як розумову модель того, що і як потрібно зробити задля досягнення істини;

²⁸ Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. С. 321.

²⁹ Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2000. С. 22.

29,2% – як тактичний прийом, заснований на науковій організації праці; 38,8% – як елемент організації слідчої (розшукової) дії та 20,8% – як розумову діяльність слідчого, спрямовану на формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії, визначення найбільш раціональних, ефективних шляхів і засобів розв'язання цих завдань.

Планування є ситуаційно залежним, тобто детермінованим ситуацією слідчої (розшукової) дії, що склалася на певному етапі її провадження. А відправним пунктом виступає версія слідчої (розшукової) дії. Як специфічний вид умовиводу вона спрямована на пояснення сутності ситуації, що склалася. Іншими словами, версія слідчої (розшукової) дії дає можливість слідчому відповісти на запитання, чому виникла така ситуація, та визначити завдання, які йому потрібно розв'язати для того, щоб отримати необхідну доказову або іншу релевантну інформацію (а якщо має місце негативна ситуація, досягти її зміни на користь слідства з подальшим отриманням потрібної інформації), та засоби розв'язання таких завдань. Засобами розв'язання завдань тут виступають тактичні прийоми та/або їх комбінації.

Слід також зазначити, що у криміналістичній літературі висловлені різні підходи і до з'ясування ролі планування. Перш за все слід звернути увагу на позиції авторів, які розглядають планування у межах категорії «метод», тобто як своєрідний інструментарій, спосіб. Причому цей метод розуміють як протилежний такому випадку, коли розслідування ведеться за випадково обраним напрямом та із застосуванням тактичних прийомів і науково-технічних засобів, що не підпорядковуються заздалегідь продуманому плану і що не забезпечують у багатьох випадках розкриття злочинів та повне встановлення всіх їх суттєвих обставин [19, с. 10]³⁰. Стосовно питання, чи є планування методом розслідування або

³⁰ Васильев А. Н., Мудьюгин Г. Н., Якубович Н. А. Планирование расследования преступлений / под ред. А. С. Голунского ; ВНИИ криминалистики прокуратуры СССР. Москва: Госюриздат, 1957. С. 10.

ж методом організації розслідування, у криміналістичній літературі до недавнього часу точилися досить жваві дискусії. Прихильниками першої позиції є І. М. Лузгін [84, с. 221]³¹, Г. Н. Мудьюгін, Н. А. Якубович [19, с. 10]³² й до певного часу – О. М. Васильєв (згодом його погляди на функціональне призначення планування дещо трансформувались, і вже у 1976 р. науковець розглядав його як метод організації розслідування) [22, с. 144]³³. Другої позиції дотримуються такі вчені, як р. С. Белкін, Т. В. Авер'янова, Ю. Г. Корухов, О. Р. Росінська [90, с. 475]³⁴, М. П. Яблоков [168, с. 58]³⁵, А. В. Кофанов [77, с. 173]³⁶. Зокрема, р. С. Белкін не вважає планування методом розслідування, тому що воно саме по собі ще не є засобом установлення істини у справі; планування якоїсь діяльності ще не означає здійснення цієї діяльності, це лише передумова – умова (іноді необхідна) досягнення поставленої мети. І в той самий час планування – це метод, але не розслідування, а організації розслідування [11, с. 375–376]³⁷. Дійсно планування навряд чи можна визнати методом пізнання події злочину безпосередньо, оскільки ним є ті слідчі (розшукові) дії, що плануються до провадження. Безпосередньо ж планування доцільніше розглядати як засіб організації розслідування та вирішення завдань, що стоять перед слідчим.

Відомі також погляди на функціональне призначення планування як основного методу управлінської діяльності по кримі-

³¹ Криминалистика: учебник / под ред. р. С. Белкина. Москва: Юрид. лит., 1986. С. 221.

³² Васильев А. Н., Мудьюгин Г. Н., Якубович Н. А. Планирование расследования преступлений / под ред. А. С. Голунского ; ВНИИ криминалистики прокуратуры СССР. Москва: Госюриздат, 1957. С. 10.

³³ Васильев А. Н. Следственная тактика. Москва: Юрид. лит., 1976. С. 144.

³⁴ Криминалистика: учебник / под ред. Р. С. Белкина. Москва: НОРМА, 2001. С. 475.

³⁵ Яблоков Н. П. Криминалистика: краткий. учеб. курс. Москва: НОРМА-ИНФА М, 2002. С. 58.

³⁶ Кофанов А. В. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. Київ: Центр учбов. літ., 2011. С. 173.

³⁷ Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Москва: Юристъ, 1997. Т. 2 : Частные криминалистические теории. С. 375–376.

нальних провадженнях (І. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкін) [80, с. 232]³⁸; основного методу організаційно-управлінський діяльності при здійсненні кримінальних проваджень (Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко) [18, с. 260]³⁹; загальнонаукового методу криміналістики (І. Ф. Пантелеєв [88, с. 83]⁴⁰, А. П. Шеремет [159, с. 242]⁴¹); одночасно як методу розслідування та загального методу криміналістики (Г. А. Хань) [143, с. 112]⁴². Відомі й діаметрально протилежні точки зору, що взагалі критикують роль планування в якості методу. Такої думки дотримується В. Д. Зеленський. Розглядаючи питання про те, чи є планування методом розслідування або ж елементом його організації, науковець дійшов висновку, що планування розслідування як процес визначення кількості, характеру, послідовності, строків дій, процес фіксації створеної слідчим структури розслідування не може виступати у ролі методу; воно є елементом, складовою частиною його організації [53, с. 37]⁴³. Планування дійсно часто розглядають у літературі як елемент організації розслідування. Але, на наше переконання, планування – не просто елемент організації, а його основа, оскільки планування вимагають й інші елементи, наприклад, налагодження взаємодії слідчого з органом дізнання або використання науково-технічних засобів. Тому нам більше імпонує думка В. О. Коновалової, яка відносить планування до принципів наукової організації слідчої діяльності [73, с. 54]⁴⁴.

³⁸ Криміналістика / под ред. Н. П. Яблокова, В. Я. Колдина. Москва: Изд-во Моск. гос. ун.-та, 1990. С. 232.

³⁹ Варфоломеева Т. В. Криміналістика. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. С. 260.

⁴⁰ Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва: Юрид. лит., 1993. С. 83.

⁴¹ Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Центр учбов. літ., 2009. С. 242.

⁴² Хань Г. А. Планування розслідування як основа оптимізації слідчої діяльності. *Вісн. Луган. ін-ту внутр. справ МВС України: наук.-теорет. журн.* Вип. 4. 2000. Луганськ: ЛІВС МВС України, 2000. С. 112.

⁴³ Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений. Криміналістические аспекты. Ростов-на-Дону: Из-во Ростов. ун.-та, 1989. С. 37.

⁴⁴ Коновалова В. Планування як принцип наукової організації слідчої діяльності. *Радянське право.* 1970. № 4. С. 54.

Щодо погляду на планування як принцип наукової організації слідчої діяльності, то його можна пояснити з позиції важливості цієї категорії, яка настільки укорінилась у слідчу практику, що стала саме тим загальним положенням, основою організації слідчої діяльності, без якої не обходиться жодний процес розслідування. Таке ставлення до планування слідчої діяльності знайшло втілення у відомчих підзаконних актах, зокрема, у п. 2.1 Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України» від 9 серпня 2012 р. № 686, зазначається, що організація діяльності органів досудового розслідування МВС України здійснюється на основі планування. Тому планування – це не просто спосіб організації слідчої діяльності, це основа її організації.

Такий підхід дозволяє стверджувати про віднесення планування розслідування в цілому та планування провадження окремих слідчих (розшукових) дій до принципів наукової організації слідчої діяльності. Із цим погоджуються більшість з опитаних працівників слідчих підрозділів МВС (54,4%). Також 28,8% із них вказали, що за функціональним призначенням планування окремих слідчих (розшукових) дій – це метод організації останніх, а 16,8% відмітили, що це метод їх провадження.

Щодо «програмування» слідчих (розшукових) дій, то введення цієї категорії до понятійного апарата криміналістики передусім пов'язане з активним пошуком нових наукових форм надання організаційно-тактичних та методичних порад слідчому, а саме таких, що за своєю сутністю є більш лаконічними, детермінованими ситуаціями, які виникають, і що мають пряму рекомендаційну форму до реалізації. Усім цим вимогам відповідає саме категорія «програмування». Це, з одного боку. З другого боку, це стало можливим завдяки розвитку рівня криміналістичних знань, що саме й повинні формувати зміст криміналістичних програм.

У сучасних тлумачних словниках етимологія терміна «програмування» визначається як складання послідовності дій при виконанні робіт, пов'язаних з обробкою інформації, а сам термін «програма» тлумачиться як наперед продуманий план якої-небудь діяльності, роботи [25, с. 1148]⁴⁵. У кібернетиці під програмуванням прийнято розуміти процес складання алгоритму вирішення тієї чи іншої задачі, а сам алгоритм програмою [150, с. 151]⁴⁶. Криміналістика, як відомо, активно використовує досягнення технічних та інших наук, але при цьому пристосовуючи їх до своїх власних потреб. Тому у криміналістичній науці ця категорія інтерпретується дещо по-іншому: від можливості вирішення криміналістичних завдань із використанням засобів обчислювальної техніки (ЕОМ) – у широкому розумінні до розробки конкретних програм розслідування злочинів, програм тактичних операцій, програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій тощо [164]⁴⁷. Перший напрям пов'язаний із підготовкою слідчого до діяльності, що відноситься до використання обчислювальної техніки для вирішення слідчих завдань різного рівня:

- вибір основних напрямів розслідування конкретного злочину з використанням «пам'яті» ЕОМ;
- підготовка матеріалів для провадження судових експертиз, що проводяться з використанням математичного апарата і засобів обчислювальної техніки при провадженні розрахунків (наприклад, судово-бухгалтерських експертиз, підготовці матеріалів для проведення почеркознавчих, автотехнічних та інших експертиз);

⁴⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови. 250 000 слів / уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1148.

⁴⁶ Шалумов М. С. Программирование в криминалистической методике и его информационная база. *Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия*: межвуз. сб. науч. тр. Уфа: Башк. гос. ун., 1989. С. 151.

⁴⁷ Юмашев Н. С. Программирование расследования преступлений: на опыте расследования грабежей и разбойных нападений, совершаемых с целью завладения имуществом граждан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1990. 22 с.

– використання інформаційно-пошукових систем та ін. [66, с. 43]⁴⁸.

Так, Г. А. Густов дає два визначення програмування: 1) як процесу роботи кібернетичних приладів, що використовуються учасниками розслідування; 2) як процесу розробки та запису програм діяльності у кримінальній справі учасників розслідування [40, с. 17]⁴⁹.

На сьогоднішній день найбільш актуальним, на нашу думку, є другий напрям, а в його межах – ідея розробки типових програм провадження слідчих (розшукових) дій, що мають містити передові криміналістичні рекомендації відносно тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій та виступати певним базисом для їх планування. Появу ідеї розробки програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій слід пов'язувати з бажанням удосконалити слідчу діяльність, в першу чергу, у випадках, коли визначення завдань слідчої (розшукової) дії, а також пошук шляхів їх вирішення є утрудненим унаслідок недосвідченості слідчого або ж недостатності вихідних даних задля прийняття відповідного рішення.

Навідміну від діяльності у сфері кібернетики, слідча діяльність має евристичний, творчий характер, тому й криміналістичні програми перш за все повинні стимулювати слідчого на пошук найбільш раціональних і результативних шляхів вирішення завдань слідчої (розшукової) дії. Вони мають розраховуватися на як можна більше коло типових ситуацій слідчої (розшукової) дії, що можуть виникнути. Саме тому у криміналістичній літературі можна зустріти такий термін, як «евристичне програмування». Виходячи із цього, О. С. Шаталов визначає програмування розслідування в цілому як систематизацію криміналістичних алгоритмів і необхідної типової

⁴⁸ Колесниченко А. Н., Матусовский Г. А. Вопросы программирования деятельности следователя. *Криминалистика и судебная экспертиза*: республик. межвед. сб. науч. и науч.-метод. работ. Киев: Высш. шк., 1980. С. 43.

⁴⁹ Густов Г. А. Проблемы программирования расследования преступлений. *Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия*: межвуз. межвед. сб. науч. тр. Уфа: Башк. гос. ун-т, 1989. С. 17.

криміналістичної інформації у процесі розробки й запису програм розслідування для ефективного управління слідчою ситуацією [151, с. 38]⁵⁰. На думку В. А. Журавля, програмування – це процес створення програм розслідування як жорстко детермінованих систем дій, а також правил рекомендаційного характеру, призначених для ефективного управління слідчою ситуацією під час розслідування злочинів окремих груп, видів і підвидів [47, с. 257]⁵¹.

Для того щоб більш детально зрозуміти, як саме програмування розглядається у криміналістиці, слід звернутись до визначення його ролі у науці та слідчій практиці. Більшість авторів солідарні з позицією, що програмування за функціональним призначенням є методом. Зокрема, Л. А. Соя-Серко зазначає, що програмування розслідування виступає методом передачі методичної інформації слідчому [136, с. 50]⁵², М. С. Юмашев наголошує, що це є методом забезпечення слідчої діяльності компактними і логічно впорядкованими рекомендаціями з розслідування окремих видів злочинів [164, с. 2]⁵³. М. С. Шалумов так само виділяє такий метод, як програмування розслідування, та відносить його до системи методів криміналістики [150, с. 7]⁵⁴. Є. П. Іщенко програмування розглядає як провідний метод планування [57, с. 42]⁵⁵. Із критикою до такої точки

⁵⁰ Шаталов А. С. Понятие криминалистической алгоритмизации и программирования расследования преступлений. *Государство и право*. 2000. № 8. С. 38.

⁵¹ Журавель В. А. Програмування як засіб підвищення якості розслідування. *Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні*: матеріали наук. конф. 15 травня 2009 р. Харків: Право, 2009. С. 257.

⁵² Соя-Серко Л. А. Программирование расследования. *Соц. законность*. 1980. № 1. С. 50.

⁵³ Юмашев Н. С. Программирование расследования преступлений: на опыте расследования грабежей и разбойных нападений, совершаемых с целью завладения имуществом граждан: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1990. С. 2.

⁵⁴ Шалумов, М. С. Программирование в криминалистической методике и его информационная база. *Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия*: межвуз. сб. науч. тр. Уфа: Башк. гос. ун., 1989. С. 7.

⁵⁵ Ищенко Е. П. Проблемы первоначального этапа расследования преступлений. Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та 1987. С. 42.

зору ставиться О. С. Шаталов. Учений зазначає, що якщо програмування тлумачити як провідний метод планування, то поняття «план» і «програма» мають ототожнюватися, що буде помилковим. Дійсно, якщо виходити з розуміння планування як розумової діяльності, а програмування як процесу створення програм розслідування, то навряд чи процес створення програми може бути інструментом розумової діяльності. На наш погляд, програмування за своїм функціональним призначенням доцільніше розглядати у такий спосіб:

- 1) як певний орієнтир для планування, а не як його метод;
- 2) як метод, але не планування, а передачі криміналістичних знань слідчому у формі програми.

При цьому розробниками програм як здійснення розслідування в цілому, так і провадження окремих слідчих (розшукових) дій, виступають учені-криміналісти, а їх реалізаторами – слідчі, оскільки саме програми мають зробити діяльність слідчого більш ефективною, швидкою, не знижуючи при цьому її якості. У цьому разі йдеться про те, що в науці розробляються типові програми, які в практичній діяльності виступають своєрідними орієнтирами, до яких звертається слідчий. Так, формулюючи завдання проведення окремої слідчої (розшукової) дії, слідчий керується розробленими вченими-криміналістами програмами, в яких відповідно до типових версій та ситуацій слідчої (розшукової) дії надані варіанти найбільш оптимального вирішення такого роду завдань. Виходячи із ситуації слідчої (розшукової) дії, що склалася, з огляду на власні можливості та положення типової програми, він (слідчий) визначає найбільш ефективні та раціональні шляхи розв'язання завдань конкретного акту розслідування.

Враховуючи висловлене, можна дійти висновку, що програмування, на відміну від планування, відноситься не до пізнавальної, а до організаційно-управлінської сфери діяльності слідчого. Самі програми провадження слідчих (розшукових) дій слід розглядати

як найбільш раціональні й ефективні засоби реалізації планування, оптимальні шляхи досягнення максимального результату при мінімальній витраті зусиль. При цьому в жодному разі не применшується творчий потенціал слідчого, його евристичні здібності, оскільки вмiле використання типових програм до конкретного випадку можливе лише за наявності майстерності останнього.

Отже, програмування слідчих (розшукових) дій – це діяльність зі створення моделі оптимального вирішення завдань провадження окремих слідчих (розшукових) дій, що включає в себе алгоритмічну схему та рекомендаційні блоки і виступає для слідчого своєрідним орієнтиром ефективної організації та планування відповідних дій.

За змістом програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій мають включати в себе два складових елементи: (1) правила рекомендаційного характеру, що передбачають можливість багатоваріантного підходу до вирішення певних завдань; (2) жорстко детерміновані алгоритми, що мають вигляд чітко визначеного переліку дій (кроки алгоритму). Правила рекомендаційного характеру забезпечують можливість варіативного підходу до визначення шляхів і засобів розв'язання завдань залежно від ситуації, що склалася. Алгоритмічна складова програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій більш опредмечена і має обмежену сферу реалізації. У найпростішому розумінні алгоритм – це найбільш оптимальний типовий шлях розв'язання типового завдання. При цьому завдання за допомогою алгоритму вирішуються поетапно. Зокрема, алгоритми можуть бути побудовані відносно дій із підготовки до провадження окремих слідчих (розшукових) дій, застосування комплексу тактичних прийомів, спрямованих на вирішення певного завдання (наприклад, алгоритм тактичних прийомів викриття неправдивих показань неповнолітнього підозрюваного), тощо.

Як підґрунтя для створення програм у криміналістиці здебільшого вже розроблені за допомогою методу узагальнення ситуацій

види типових ситуацій окремих слідчих (розшукових) дій. І це, незважаючи на загальноприйняте положення про те, що у слідчій практиці неможливо зустріти двох абсолютно ідентичних ситуацій слідчої (розшукової) дії. Абсолютно ідентичних – ні, але типових – так: адже будь-яка людська діяльність, у тому числі й діяльність із провадження слідчих (розшукових) дій як частин, етапів розслідування, має певні закономірності. Виділення й узагальнення цих закономірностей і дозволяють типізувати таку діяльність. Слід також відзначити, що одночасно, поряд із типовими ситуаціями слідчої (розшукової) дії з'являються й такі категорії, як «типове тактичне завдання слідчої (розшукової) дії», що характерне для будь-якої типової ситуації; «типове тактичне рішення» – дія, що спрямовується на управління чи розв'язання ситуації, що виникла [60, с. 213]⁵⁶.

Таким чином, попри відмінності у визначенні поняття і природи походження планування та програмування слідчих (розшукових) дій, вони єдині у своєму призначенні, що полягає в удосконаленні основ організації слідчої діяльності та підвищенні ефективності викриття й розслідування злочинів, зокрема, шляхом мінімізації тактичного ризику. Якщо план слідчої (розшукової) дії розглядати як модель майбутніх дій слідчого, то програма – це також модель його можливих дій, але типова, розроблена вченими-криміналістами та запропонована слідчому. Ось чому у літературі зазначають, що вбачається можливим у деяких випадках використовувати такі види планів, зміст яких являє собою перелік заздалегідь установлених питань, що підлягають з'ясуванню, а також систему окремих дій, які слід виконувати в певній послідовності [129, с. 83]⁵⁷ Тому

⁵⁶ Ковтуненко Л. П. Проблеми алгоритмізації діяльності слідчого в ситуаціях, що виникають у ході проведення окремої слідчої дії. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Харків: Кроссрууд, 2007. Вип. 14. С. 213.

⁵⁷ Сергеев Л. А., Соя-Серко Л. А., Якубович Н. А. Планирование расследования. Москва: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1975. С. 83.

програми провадження слідчих (розшукових) дій треба розглядати саме як орієнтир для їх планування. Актуальність побудови таких програм підтверджується даними проведеного анкетування слідчих МВС. Так, 78,4% з опитаних відповіли «так» на запитання «Чи вважаєте Ви за доцільне використання на практиці програм провадження слідчих (розшукових) дій, що виконуватимуть функцію орієнтира для складання планів провадження слідчих (розшукових) дій?»

1.2 Принципи і функції планування та програмування слідчих (розшукових) дій

Комплексне пізнання закономірностей виникнення, розвитку, функціонування певного явища має відбуватися на основі сформульованих принципів, адже вони несуть методологічне навантаження, сприяють більш поглибленому вивченню предмета дослідження. Принципи також слугують засобом організації знань про досліджуване явище та зумовлюють обрання напрямів здійснення пізнавальної діяльності. Повноцінне пізнання концептуальних підходів до планування та програмування слідчих (розшукових) дій вимагає також визначення їх функцій, оскільки вони є невід'ємною складовою і розглядаються як проміжна ланка між теоретичним обґрунтуванням цих криміналістичних категорій та їх реалізацією у практичній діяльності учасників кримінального провадження. Характеристика функцій дозволяє більш повно й детально зрозуміти місце планування та програмування слідчих (розшукових) дій у слідчій діяльності. Активізація наукових розробок стосовно принципів і функцій планування та програмування провадження слідчих (розшукових) дій зумовлена передусім недостатньою розробленістю цієї проблеми у криміналістичній доктрині, потребами у розробці системи цього різновиду принципів як підґрунтя для

вдосконалення організації проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Саме поняття принципу розглядається досить широко. У філософському розумінні принцип є теоретичним узагальненням найбільш типового, що констатує та відбиває закономірність, покладену в основу пізнання взагалі або ж в основу якої-небудь галузі знань [41, с. 6]⁵⁸. Також можна зустріти пояснення принципу як взагалі будь-якої основи, з якої необхідно виходити та якою необхідно керуватись у діяльності [33, с. 10]⁵⁹. Сучасний тлумачний словник української мови дає етимологічне визначення категорії «принцип» як основного вихідного положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; особливості, покладеної в основу створення або здійснення чого-небудь, способу створення або здійснення чогось [25, с. 1125]⁶⁰. Аналіз наведених філософських поглядів на сутність поняття принципу та його визначення у сучасних тлумачних словниках дає підстави виокремити два підходи до його розуміння: 1) принцип як наукова категорія, що відбиває основне, вихідне положення якої-небудь теорії, вчення, науки; 2) принцип як основне правило, яким необхідно керуватись у діяльності [71, с. 50]⁶¹.

Як загальнофілософська категорія принцип має низку характеристик, що розкривають його природу та зміст. До них відносять:

а) гносеологічну природу принципу, яка визначає, що він є кінцевим етапом пізнання об'єктивних закономірностей розвитку відповідних явищ. У гносеологічному аспекті принцип є науковою

⁵⁸ Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса (вопросы теории и практики). Москва : Юрид. лит., 1971. С. 6.

⁵⁹ Гинзбург А. Я. Принципы советской криминалистики. Караганда : Изд-во Караганд. ВШ МВД СССР, 1974. С. 10.

⁶⁰ Великий тлумачний словник сучасної української мови. 250 000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. С. 1125.

⁶¹ Комягина Ю. С. Общие принципы криминалистической оптимизации следственных действий. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: Право, 2009. Вип. 9. С. 50.

абстракцією, що виведена та сформульована у процесі пізнавальної діяльності;

б) логічну спрямованість принципу, що виступає в якості постулату (вихідного положення), яким обґрунтовується процес пізнання, а так само в якості логіки мислення – від абстрактного до конкретного, від загального до окремого, та навпаки;

в) об'єктивний характер принципу – принцип існує у достатній мірі реально та об'єктивно, незалежно від волі людей, які відкривають його, але не створюють [68, с. 17]⁶².

Визначення категорії «принцип» у межах науки криміналістики вперше сформульовано О. Я. Гінзбургом у 1974 р. Науковець зазначав, що принципи криміналістики – це вихідні та визначальні положення, в яких відбиваються суттєві сторони пізнавальної та практичної діяльності у сфері забезпечення кримінального судочинства науковими прийомами і засобами розкриття й запобігання злочинам. Принципи науки криміналістики являють собою важливий елемент її загальної теорії та утворюють власну систему, елементи якої, з одного боку, є відносно самостійними, а з другого – взаємопов'язаними. За обсягом знань, що охоплюються, їх класифікують на: 1) загальні принципи криміналістики, що є системою основних висновків пізнавальної діяльності, загальних для всіх наук або для певної групи наук, й інтерпретованих у криміналістиці; 2) окремі принципи криміналістики, під якими розуміють систему основних висновків пізнавальної діяльності, що відбивають сукупність знань про зміст і структуру криміналістики та зумовлені ними криміналістичні рекомендації; 3) спеціальні принципи криміналістики, що стосуються тільки однієї окремої теорії науки криміналістики чи її окремих проблем [33, с. 10]⁶³. Поділяючи

⁶² Колесниченко А. Н. О принципах планирования расследования преступлений. *Криминалистика и судебная экспертиза*: республик. межвед. сб. науч. и науч.-метод. работ. Вып. 26. Киев: Вища шк., 1983. С. 17.

⁶³ Гинзбург А. Я. Принципы советской криминалистики. Караганда: Изд-во Караганд. ВШ МВД СССР, 1974. С. 10.

таку точку зору, слід зазначити, що кожна окрема теорія науки криміналістики ґрунтується на відповідних принципах, які формуються в межах цілісної системи принципів науки криміналістики у власну підсистему. Тому принципи планування та програмування окремих слідчих (розшукових) дій слід вважати елементами системи спеціальних принципів науки криміналістики, що утворюють власну підсистему.

Розглядаючи підходи до формування принципів науки криміналістики, необхідно зазначити, що переважна більшість досліджень була присвячена виокремленню принципів планування розслідування, чого не можна стверджувати стосовно розробки принципів планування окремих слідчих (розшукових) дій. Уперше принципи планування розслідування були сформульовані С. О. Голунським у працях 1936–1938 рр. Учений наголошував, що до них відносяться: оцінка при плануванні розслідування значення злочину й аналіз тієї соціально-політичної обстановки, в якій він був вчинений; побудова плану розслідування таким чином, щоб забезпечити швидкість збирання основного для даної справи доказового матеріалу; забезпечення отримання відповідей на запитання «семи-членної формули»; розподіл розслідування, що планується за двома частинами – загальною та спеціальною (до та після пред'явлення обвинувачення) [34, с. 335–337]⁶⁴. Однак, як виявилось, у такому вигляді принципи планування зливаються з його завданням та частково зі змістом.

Згодом погляди на систему принципів планування змінювалися, оскільки відбувався активний процес наукового пошуку у цій царині знань. Зокрема, у літературі з'явилися такі критерії, як індивідуальність, своєчасність, гнучкість [26, с. 187]⁶⁵ О. Н. Колесниченко відносив

⁶⁴ Криминалистика. Техника и тактика расследования преступлений: учеб. пособ. / С. А. Голунский и др. ; под ред.: А. Я. Вышинского. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. С. 335–337.

⁶⁵ Криминалистика: учебник / А. И. Винберг, Б. М. Шавер. Москва: Юридат, 1950. С. 187.

до основних вимог планування розслідування законність, індивідуальність, динамічність, своєчасність. [69, с. 383–384]⁶⁶ Дещо по-іншому на цю проблематику дивився О. М. Васильєв, який зазначав, що при плануванні розслідування мають дотримуватися два основних принципи: індивідуальність та динамічність. При цьому науковець критично ставився щодо віднесення до системи принципів криміналістичного планування таких із них, як законність та своєчасність, зазначаючи, що вони відносяться до розслідування в цілому [19, с. 12–14]⁶⁷. Далі коло принципів розширювалося. Так, І. М. Лузгін відніс до них принципи науковості та конкретності [45, с. 5]⁶⁸. Найбільш широкий перелік принципів планування розслідування був запропонований Л. О. Сергєєвим, який до основних принципів відніс індивідуальність, конкретність, обґрунтованість, повноту, системність, реальність, оптимальність, своєчасність, динамічність, відповідність форми і змісту планування [129, с. 9–14]⁶⁹.

Але й у теперішній час навколо зазначеної проблеми серед учених-криміналістів точиться жвава дискусія. При цьому погляди різняться не лише у представників вітчизняної та російської криміналістичних шкіл, а й у межах цих шкіл. Так, російський криміналіст І. Ф. Пантелєєв виділяє такі принципи планування розслідування, як: індивідуальність, динамічність, реальність, конкретність, ситуаційність [79, с. 103–105]⁷⁰. Погоджуючись у цілому із системою принципів у такому вигляді, Л. Я. Драпкін виділив, замість принципу

⁶⁶ Колесниченко А. Н. Советская криминалистика. Ч. 1. Москва: ВЮЗИ, 1962. С. 383–384.

⁶⁷ Васильєв А. Н., Мудьогин Г. Н., Якубович Н. А. Планирование расследования преступлений / под ред. А. С. Голунского ; ВНИИ криминалистики прокуратуры СССР. Москва: Госюриздат, 1957. С. 12–14.

⁶⁸ Дубровицкая Л. П., Лузгин И. М. Планирование расследования. Москва : Тип. им. В. В. Воровского, 1972. С. 5.

⁶⁹ Сергєєв Л. А., Соя-Серко Л. А., Якубович Н. А. Планирование расследования. Москва: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1975. С. 9–14.

⁷⁰ Криминалистика / под ред. В. А. Образцова. Москва: Юрист, 1995. С. 103–105.

ситуаційності, принцип системності [91, с. 238–239]⁷¹. Інші російські вчені-криміналісти виокремлюють тільки принципи індивідуальності, динамічності та реальності [90, с. 476]⁷². М. П. Яблоков поряд із принципами індивідуальності, динамічності та реальності вказує на наявність принципу гіпотетичності [168, с. 58–59]⁷³.

Погляди науковців на зазначену проблематику у вітчизняній криміналістичній доктрині також різняться. Зокрема, до принципів планування розслідування прийнято відносити: точне, неухильне дотримання законності при розслідуванні злочинів; обґрунтованість плану розслідування; індивідуальність планування, неприпустимість схематичності, шаблону; динамічність планування [96, с. 28]⁷⁴. Подібну до цієї систему принципів планування розслідування запропонували В. С. Кузьмічов та Г. І. Прокопенко, однак, замість принципу обґрунтованості, ними було запропоновано принцип конкретності [95, с. 31]⁷⁵.

Ураховуючи сформовані в криміналістиці підходи до побудови системи принципів, а також наявність існування співвідношення між принципами планування розслідування і принципами планування провадження окремих слідчих (розшукових) дій як загального та окремого, зазначимо, що принципи планування слідчих (розшукових) дій створюють власну підсистему та входять до системи принципів планування розслідування в цілому. Отже, вважаємо за доцільне до системи принципів планування провадження окремих слідчих (розшукових) дій включити такі:

⁷¹ Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва: Высш. школа, 2000. С. 238–239.

⁷² Криміналістика: учебник / под ред. Р. С. Белкина. Москва: НОРМА, 2001. С. 476.

⁷³ Яблоков Н. П. Криміналістика: краткий. учеб. курс. Москва: НОРМА-ИНФА М, 2002. С. 58–59.

⁷⁴ Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 1998. С. 28.

⁷⁵ Криміналістика: навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсеєва. Київ: Юрінком Інтер, 2001. С. 31.

(1) індивідуальність – будь-яка слідча (розшукова) дія за чинним кримінальним процесуальним законодавством відрізняється за процедурою свого провадження; більше того, будь-який окремих допит, будь-який одночасний допит двох або більше вже допитаних осіб, будь-який окремих слідчий експеримент і т. д. відрізняються за ситуацією слідчої (розшукової) дії і, як наслідок, за системою тактичних прийомів, спрямованих на управління нею. Все це зумовлює потребу в індивідуалізації процедури планування, обранні диференційованих технологій і форм його реалізації. Нехтування принципом індивідуалізації планування призводить до шаблонності мислення та дій, що негативно позначається на якості провадження окремих слідчих (розшукових) дій;

(2) динамічність – планування слідчої (розшукової) дії має бути не статичним, а, навпаки, гнучким, рухомим із можливістю подальшого корегування слідчим, насамперед щодо ймовірності зміни ситуації слідчої (розшукової) дії;

(3) обґрунтованість – планування провадження окремих слідчих (розшукових) дій як відповідна розумова діяльність має базуватися виключно на інформації, що є у розпорядженні слідчого. Тому чим більше інформації є у розпорядженні слідчого, тим більше обґрунтованою є розумова діяльність із планування;

(4) ситуаційна зумовленість – умови, обстановка, в яких здійснюється провадження слідчих (розшукових) дій, впливають на формування завдань та обрання оптимальної системи тактичних прийомів щодо їх розв'язання [61]⁷⁶;

(5) детермінованість – планування провадження окремої слідчої (розшукової) дії має здійснюватися у відповідності до реалізації планування розслідування в цілому. Тобто завдання,

⁷⁶ Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 238 с.

які слідчий ставить перед собою при провадженні окремої слідчої (розшукової) дії, мають відповідати загальним завданням розслідування конкретного злочину, а розв'язання цих завдань у межах будь-якої окремої слідчої (розшукової) дії забезпечують досягнення загальної мети розслідування;

(6) науковість – планування провадження окремої слідчої (розшукової) дії має відбуватися на підставі розроблених наукою і запропонованих практиці концептуальних положень, що відбивають сучасний стан наукових розробок у цій царині знань;

(7) законність – при формулюванні конкретних завдань провадження окремої слідчої (розшукової) дії слідчий має виходити із загальних завдань кримінального судочинства, регламентованих кримінальним процесуальним законодавством (ст. 2 КПК України). У свою чергу, порядок провадження дій, що здійснюються слідчим для розв'язання цих завдань, має базуватися на чинному кримінальному процесуальному законодавстві.

Щодо принципів програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій, то слід зазначити, що у криміналістичній літературі ця проблема й дотепер практично не розглядалася. Відомі пропозиції стосовно принципів програмування розслідування в цілому. Зокрема, Г. А. Густов визначав, що криміналістична програма має задовольняти таким вимогам: мати певну назву з відображенням у неї мети або об'єкта дослідження; містити достатньо повні і систематизовані рекомендації, що відповідають вимогам закону та моралі; така програма повинна бути придатною для групи справ і ситуацій, а не для однієї конкретної справи; рекомендації повинні розташовуватися в такому порядку, при якому результати попередніх рекомендацій полегшували б виконання подальших, підкріплювали, страхували достовірність висновків; рекомендації повинні виражатися у формі відносно простих, стислих, ясних, зрозумілих, практично здійснимих пропозицій виконати щось визначене; програми повинні забезпечувати можливість попов-

нення їх новими рекомендаціями без суттєвої перебудови програми в цілому [40, с. 18]⁷⁷.

Подібні за сутністю вимоги до програмування розробив М. С. Юмашев. На його думку, програма розслідування злочинів повинна представляти собою систему рекомендацій, порад; у ній має міститися вказівка на можливість розслідування атипових випадків; вона повинна ґрунтуватися на матеріалах узагальнення практики, науки та відповідати закону; бути компактною, точною та наочною [164, с. 11]⁷⁸.

У криміналістичній літературі принципи програмування слідчої діяльності були також запропоновані Н. Б. Водяною, до яких вона віднесла такі: рекомендаційний характер; науковість, законність та етичність; наочність; вказівка на можливість розслідування атипових випадків; гнучкість та багатоваріантність; ефективність та результативність [27, с. 39–41]⁷⁹. Стосовно таких принципів, як рекомендаційний характер, законність та науковість, слід зазначити, що всі криміналістичні рекомендації, у тому числі й ті, що стосуються програмування, мають рекомендаційний характер і повинні бути науково обґрунтованими та не суперечити нормам чинного законодавства, тобто це загальні вимоги, що стосуються всіх без винятку рекомендацій криміналістики. Окремі науковці серед принципів програмування виділяють ефективність та результативність, а розкриваючи їх зміст, указують на те, що програма має полегшувати процес розкриття

⁷⁷ Густов Г. А. Проблемы программирования расследования преступлений. *Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия*: межвуз. межвед. сб. науч. тр. / отв. ред. Л. Л. Каневский. Уфа: Башк. гос. ун-т, 1989. С. 18.

⁷⁸ Юмашев Н. С. Программирование расследования преступлений: на опыте расследования грабежей и разбойных нападений, совершаемых с целью завладения имуществом граждан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности. Москва, 1990. С. 11.

⁷⁹ Водянова Н. Б. Основы планирования и программирования следственной деятельности: монография. Москва: Юрлитинформ, 2010. С. 39–41.

й розслідування злочинів, забезпечувати значну економію часу та зусиль слідчого, сприяти йому у складанні плану і досягненні кінцевого результату [27, с. 41]⁸⁰. Як видається, ефективність та результативність скоріш за все вказують на мету, завдання програмування, аніж на основні підходи до його впровадження у судово-слідчу діяльність.

На нашу думку, до принципів програмування проведення слідчих (розшукових) дій можна віднести такі :

(1) формалізованість – програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій є формалізованою формою відображення криміналістичних знань, що поєднує у собі алгоритми та правила рекомендаційного характеру. Алгоритми у цьому разі розглядаються як сукупність послідовних дій (операцій), що мають виконуватися у завданому порядку та рекомендовані слідчому для розв’язання завдань певного типу. Правила рекомендаційного характеру орієнтують слідчого на з’ясування ситуації, вибору засобів вирішення завдань слідчої (розшукової) дії [49, с. 100–107]⁸¹;

(2) ситуаційна зумовленість – розробка і реалізація програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій має здійснюватись у відповідності до системи типових ситуацій, що виникають при провадженні тих чи інших слідчих (розшукових) дій. Ці ситуації слід розглядати як відправні пункти для створення програм дій слідчого, спрямованих на управління такими ситуаціями та вирішення завдань провадження слідчої (розшукової) дії. Ситуаційний підхід зайвий раз пересвідчує, що програма не може мати універсальний характер, тобто бути придатною до застосування та дієвою в усіх можливих випадках;

⁸⁰ Водянова Н. Б. Основы планирования и программирования следственной деятельности: монография. Москва: Юрлитинформ, 2010. С. 41.

⁸¹ Журавель В. А. Формалізація розслідування: теоретичні основи і практичні можливості. *Правничий часопис Донецьк. ун-ту*: наук. журн. 2010. Вип. 1 (23). С. 100–107.

(3) багатоваріантність – у програмі провадження слідчої (розшукової) дії має бути передбачено кілька моделей дій слідчого відповідно до типових ситуацій слідчої (розшукової) дії. Це дозволить користувачеві обрати таку з них, яка є найбільш продуктивною, виходячи із ситуації, що склалася, і придатною для здійснення подальшого планування слідчої (розшукової) дії;

(4) обґрунтованість – створення програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій має здійснюватися на базі передових досягнень криміналістики та інших наук, положення і рекомендації яких застосовуються у практиці боротьби зі злочинністю;

(5) оптимальність – програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій мають відтворювати оптимальну послідовність дій слідчого, дотримання яких є запорукою успішного проведення розслідування, отримання максимально позитивного результату, якісного збирання доказів;

(6) адаптованість – розроблені у криміналістиці програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій мають бути доступними для сприйняття і застосування слідчим. Саме такого роду програми можуть успішно використовуватися слідчим у конкретних умовах планування провадження слідчих (розшукових) дій.

Доцільність дотримання зазначених вимог до програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій підтверджується даними опитування практичних працівників. Так, на запитання «Яким, на Вашу думку, вимогам мають відповідати програми провадження слідчих (розшукових) дій у разі їх створення?» слідчі відповіли у такий спосіб: формалізованість – 68,8%; ситуаційна зумовленість – 91,2%; багатоваріантність – 82,4%; обґрунтованість – 94%; оптимальність – 71,6%; адаптованість – 97,2%.

Щодо функцій, то цей термін за своїм походженням має латинське коріння (*functio*) – виконання, здійснення, вплив [116, с. 707]⁸².

⁸² Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. Т. 4 / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ: Аконт, 2000. С. 707.

Етимологічний словник української мови дає загальнонаукове визначення функції як призначення, ролі чого-небудь [25, с. 1152]⁸³. Цікаво, що у теорії права ця категорія інтерпретується дещо по-іншому, а саме як основний напрям діяльності, формування, вплив тощо [166, с. 442–445]⁸⁴. З огляду на специфіку обраного предмета дослідження вважаємо за доцільне спиратися саме на загальнонаукове, а не правове визначення функції. Це пояснюється тим, що планування й програмування хоча й реалізуються у сфері права, але все ж таки за природою свого походження вони не є правовими. Тому для більш точного визначення кола функцій досліджуваних криміналістичних категорій слід орієнтуватися на такі їх ознаки, як «призначення», «роль».

Стосовно функцій планування слідчих (розшукових) дій варто зазначити, що донині цей аспект планування слідчих (розшукових) дій у спеціальній літературі майже не досліджувався. Відомі ж розробки стосовно функцій планування розслідування, що співвідносяться з плануванням слідчих (розшукових) дій як ціле з частиною, можуть слугувати своєрідним відправним пунктом для визначення функцій останнього.

Так, М. П. Яблоков стверджує, що планування у розслідуванні виконує три функції: моделювання, організаційно-управлінську та упорядкування доказів. Функція моделювання проявляється у побудові за результатами планування розумової моделі майбутніх дій слідчого з розслідування злочину. Йдеться про так звану перспективну модель. Організаційно-управлінська виявляється у створенні найбільш оптимальних умов для раціональної організації й управління процесом розслідування, контролем за ходом його виконання. Функція упорядкування доказів дозволяє у результаті

⁸³ Великий тлумачний словник сучасної української мови. 250 000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1152.

⁸⁴ Юридический научно-практический словарь – справочник: основные термины и понятия / авт. сост.: О. Ф. Скакун, Д. А. Бондаренко. Харьков: Эспада, 2007. С. 442–445.

планування здійснювати цілеспрямований пошук доказів, всебічно вивчати їх, виявляти зв'язки та протиріччя між ними, поєднувати їх у систему [92, с. 112–113]⁸⁵.

Відомі також погляди на призначення планування у криміналістиці В. О. Коновалової, яка виділяє п'ять функцій планування розслідування:

- 1) визначення правильних шляхів розкриття злочину на основі кримінально-правової кваліфікації;
- 2) забезпечення об'єктивності, повноти і всебічності розслідування;
- 3) своєчасне застосування науково-технічних і тактичних прийомів криміналістики з урахуванням особливостей будь-якої справи;
- 4) забезпечення найбільш ефективного поєднання оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій під час розслідування;
- 5) сприяння економії сил і засобів слідчого апарату та швидкість розслідування [99, с. 153–154]⁸⁶.

Г. А. Хань, підтримавши змістовну сторону класифікації функцій планування розслідування, надану В. О. Коноваловою, у своєму дисертаційному дослідженні запропонував виділяти такі функції: аналітичну (інформаційну), пізнавальну, прогностичну, організаційну й управлінську [144, с. 20–22]⁸⁷.

Проаналізувавши вищенаведені точки зору на призначення та роль у криміналістиці планування розслідування в цілому, вважаємо за можливе класифікувати функції планування проведення окремих слідчих (розшукових) дій за таких підстав.

⁸⁵ Криміналістика: учебник / под ред. Н. П. Яблокова. Москва: Изд-во БЕК, 1996. С. 112–113.

⁸⁶ Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2008. С. 153–154.

⁸⁷ Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2000. С. 20–22.

З одного боку, планування провадження слідчих (розшукових) дій, як й будь-яка інша розумова діяльність, має пізнавальний характер, тобто за своєю спрямованістю цей процес сприяє пізнанню обставин кримінального провадження в межах провадження конкретної слідчої (розшукової) дії. Із другого боку, планування виступає в якості організуючих засад при провадженні слідчої (розшукової) дії, тобто сприяє цільовому об'єднанню тактичних прийомів, їх комбінацій або ж конкретних дій учасників слідчої (розшукової) дії (слідчого, працівників оперативних підрозділів, спеціалістів), а так само управлінню слідчим процесом провадження слідчої (розшукової) дії. З огляду на такі основні завдання планування окремих слідчих (розшукових) дій можна припустити наявність двох груп функцій планування. Першу групу складають функції гносеологічного характеру, другу – організаційно-управлінського.

До функцій гносеологічного характеру слід віднести:

(1) забезпечення всебічності, повноти та неупередженості процесу пізнання інформації про злочин у межах провадження окремої слідчої (розшукової) дії – нормативно закріплена кримінальним процесуальним кодексом України вимога всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин справи [101]⁸⁸ пронизує весь процес розслідування злочину, у тому числі стосується й провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Застосування слідчим планування при провадженні слідчої (розшукової) дії дозволяє передбачити застосування всіх необхідних засобів як інструментів пізнання об'єктивної дійсності та сприяє виконанню ним цих законних вимог;

(2) функція моделювання – слідчий у процесі планування слідчої (розшукової) дії створює її розумову перспективну модель, що віді-

⁸⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». Харків: Одиссей, 2012. 360 с.

грає роль орієнтира майбутньої пізнавальної діяльності обставин злочину;

(3) прогностична функція – запланувавши до застосування конкретні тактичні прийоми (їх комбінації), слідчий паралельно отримує можливість передбачити наслідки їх застосування й у такий спосіб визначити напрямок зміни ситуації слідчої (розшукової) дії, що, безумовно, сприятиме виконанню пізнавальних завдань окремої слідчої (розшукової) дії.

До функцій організаційно-управлінського характеру пропонуємо відносити:

(1) упорядкування організаційно-тактичних засобів – оскільки план надає розслідуванню цілеспрямованості та узгодженості процесуальних дій, то й слідча (розшукова) дія завдяки плануванню також здобуває форму послідових, узгоджених між собою дій слідчого, працівників оперативних підрозділів, спеціалістів, спрямованих на збирання, дослідження, оцінку й використання доказів у конкретному кримінальному провадженні;

(2) контролююча функція – контроль є необхідною умовою досягнення позитивної результативності у будь-якій сфері діяльності, у тому числі й у сфері кримінального судочинства. Обов'язок контролю за ходом провадження слідчої (розшукової) дії покладений, у першу чергу, на слідчого, а місце та значення планування в цій діяльності проявляється саме через додержання виконання розробленого плану. По-перше, сам слідчий, керуючись планом слідчої (розшукової) дії, отримує можливість контролювати свої дії; по-друге, завдяки плану він може контролювати дії інших учасників слідчої (розшукової) дії із боку слідства;

(3) сприяння економії сил і засобів працівників органів розслідування під час провадження слідчих (розшукових) дій – планування і в цьому аспекті має досить вагоме значення, адже за його допомогою слідчий отримує можливість абстрагуватися від неефективних, зайвих у конкретній ситуації організаційно-тактичних дій

та зосередитися на вчиненні лише тих із них, що безпосередньо спрямовані на досягнення кінцевої мети слідчої (розшукової) дії. В умовах, коли слідчий здійснює одночасно кілька кримінальних проваджень, а за робочий день доводиться проводити кілька слідчих (розшукових) дій, то така роль планування, на нашу думку, набуває особливого значення.

Аналіз спеціальної криміналістичної літератури дає можливість дійти висновку, що функції програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій майже не розроблялися. Така ситуація викликає потребу в активізації розробок у напрямку формулювання призначення, ролі програмування під час проведення слідчих (розшукових) дій.

На нашу думку, такими функціями є:

(1) стимулююча – незважаючи на критичне ставлення деяких криміналістів відносно того, що застосування програм може призвести до формалізації дій слідчого і тим самим знизити евристичну складову його пізнавальної діяльності, вважаємо, що і програми розслідування злочинів, і програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій, навпаки, покликані стимулювати слідчого до пошуку варіативних підходів до розв'язання завдань слідчих (розшукових) дій;

(2) дидактична – особливу цінність програми мають для молодих, малодосвідчених слідчих, які не володіють достатньо високим рівнем знань емпіричного походження, що дозволи б їм оперативно та у правильному напрямку організувати слідчу (розшукову) дію, виявляти, досліджувати та оцінювати під час провадження слідчої (розшукової) дії криміналістично-релевантну інформацію про обставини злочину. Проблема відсутності досвіду слідчий може компенсувати саме за допомогою програм. Вони дозволяють йому не лише зорієнтуватись у своїх діях при провадженні конкретної слідчої (розшукової) дії, а й використувати отримані з них знання за аналогією у подальшій роботі

при провадженні інших слідчих (розшукових) дій у межах інших кримінальних проваджень;

(3) орієнтуюча – запропоновані програмою алгоритми дій слідчого будуються відповідно до типових аналогів ситуацій, що найчастіше виникають при провадженні слідчої (розшукової) дії, для якої ця програма побудована. Такий підхід до викладення матеріалу дозволяє успішно використовувати програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій у випадках інформаційної невизначеності, тобто коли у слідчого не мається достатнього обсягу вихідних даних для визначення правильного напрямку провадження слідчої (розшукової) дії. Така ситуація може мати місце, наприклад, у разі якщо вбивство було вчинене в умовах неочевидності, або ж коли подія злочину має фальшиве відображення. У такому аспекті програма виконує для слідчого роль орієнтира щодо подальшого визначення завдань слідчої (розшукової) дії та шляхів і засобів розв'язання цих завдань;

(4) прогностична – процедура використання слідчим програми провадження окремої слідчої (розшукової) дії зводиться до того, що він обирає той чи інший алгоритм організаційно-тактичних засобів, запропонований програмою відповідно до ситуації слідчої (розшукової) дії, яка склалася на певному етапі кримінального провадження. У момент обрання алгоритму слідчий аналізує характер та спрямованість запропонованих засобів, що дозволяє йому передбачити наслідки їх застосування, напрямок зміни ситуації слідчої (розшукової) дії. Недарма у літературі алгоритм іноді визначають як систему раціональних і послідовних дій, виконання яких у процесуальних формах призводить до отримання прогнозованого позитивного результату [118, с. 55–56]⁸⁹.

⁸⁹ Печерский В. В. Типовые программы допроса на предварительном и судебном следствии: учеб.-практ. пособ. Москва : Юрлитинформ, 2005. С. 55–56.

Погляди працівників слідчих підрозділів МВС стосовно функцій програм провадження слідчих (розшукових) дій розподились у такий спосіб: 36,8% із 250 опитаних указали на наявність стимулюючої функції, 74,8% – дидактичної, 84% – орієнтуючої та 41,2% – прогностичної.

Запропоновані нами функції планування та програмування слідчих (розшукових) дій є окремими для кожної із названих категорій і в той самий час мають певні зв'язки між собою щодо їх призначення, оскільки виконують спільне для них завдання, спрямоване на вдосконалення основ організації слідчої діяльності та підвищення ефективності розслідування злочинів [145, с. 209]⁹⁰.

Отже, розробка та дотримання принципів і функцій планування й програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій є запорукою підвищення ефективності слідчої діяльності та якості досудового розслідування.

1.3 Типові інформаційні моделі поведінки злочинця і проблеми планування та програмування слідчих (розшукових) дій

Визнаним є положення про те, що злочин – це завжди акт вольової поведінки злочинця. Саме його дії або бездіяльність породжують злочин. У зв'язку із цим поведінка злочинця стала предметом вивчення наук кримінально-правового циклу, у тому числі й криміналістики. Зокрема, на важливість дослідження поведінки злочинця звертав увагу й автор першого навчального посібника з криміналістики Г. Гросс, який зазначав, що криміналістика як

⁹⁰ Хань, О. О. Планування та програмування слідчих дій: поняття, природа та призначення. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2011. Вип. 22. С. 209.

вчення про реалії кримінального права, до яких слід віднести, у першу чергу, саму людину (злочинця, свідка, експерта та суддю), розкриває перед нами сутність злочинних діянь, їх початок, їх складові частини, їх подальший перебіг та їх цілі [38, с. 9]⁹¹. Згодом більш поглиблене вивчення поведінки злочинця призвело до виникнення у літературі ідеї щодо виділення окремої теорії – тактики поведінки злочинця, або, як її ще іменують, кримінальної тактики. Перші спроби дослідити кримінальну тактику можна зустріти ще у працях учених Австро-Угорщини і Німеччини (Е. Ануштат, А. Вейнгарт, А. Гельвіг, р. Гейндль, Г. Гросс, Г. Шнейкерт, В. Штібер та ін.). У кримінальній тактиці того часу викладалися особливості діяльності професійних злочинців, відомості про поведінку злочинця до і після вчинення злочину тощо [156, с. 6–7]⁹². Через певний час нерівномірність розвитку криміналістики призвела до «застою» розробок у цьому напрямку. Так, В. Ю. Шепітько вважає необґрунтовано забутою тактику злочинної діяльності (кримінальна тактика), що визначає типові способи вчинення і приховування злочинів, форми поведінки злочинця, його психологічний портрет, особливості протидії зацікавлених осіб, створення інсценувань та фальсифікацій [156, с. 24]⁹³.

Узагалі у науці під поведінкою розуміють сукупність внутрішньо взаємопов'язаних дій, здійснюваних суб'єктом у взаємодії із навколишнім середовищем [162, с. 703]⁹⁴. Що стосується поведінки злочинця, то тут слід відзначити, що у криміналістиці існують різні погляди на обсяг цього поняття. Насамперед йдеться про співвідношення понять «поведінка злочинця» та «злочинна поведінка».

⁹¹ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва: ЛексЭст, 2002. С. 9.

⁹² Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юрид., 2007. С. 6–7.

⁹³ Там само. С. 24.

⁹⁴ Энциклопедия эпистемологии и философии науки / сост. и общ. ред. И. Т. Касавин. Москва: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. С. 703.

На думку Г. М. Мухіна, О. Г. Каразея, Д. В. Ісютіна-Федоткова, категорія «поведінка злочинця» є більш об'ємною за своїми часовими характеристиками, аніж остання. Зазначені науковці стверджують, що «поведінка злочинця» – це поведінка особи не лише у момент чи у процесі вчинення злочину (на відміну від «злочинної поведінки»), а й у «дозлочинний» та «післязлочинний» періоди. В свою чергу, посткримінальна поведінка включає в себе не лише дії із приховування злочину, а й поведінку злочинця під час слідства [100, с. 703]⁹⁵. Стосовно ж суджень деяких криміналістів про те, що поведінка злочинця включає в себе дії із підготовки, вчинення та приховування злочину [111, с. 58]⁹⁶, то, як видається, ці судження є не зовсім обґрунтованими. Адже у такому випадку з поля зору криміналістичних досліджень випадає такий важливий процес, як поведінка злочинця під час розслідування злочину, у тому числі й під час провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Тому більш правильним уявляється визначення поведінки злочинця, запропоноване С. В. Лаврухіним, який розглядає її як систему поведінкових актів особи до, під час та після вчинення злочину, спрямованих на підготовку, здійснення та приховування злочинних дій, використання кримінального результату, сприяння або перешкоджання розкриттю злочинного діяння, або варіант деструктивної поведінки, що свідчить про причетність суб'єкта до вчинення злочину [105, с. 174]⁹⁷.

Слід також зазначити, що у криміналістичній літературі в основному проводилося дослідження поведінки злочинця як підґрунтя

⁹⁵ Криминалистическое моделирование личности неустановленного преступника и его преступного поведения: науч.- практ. пособ. / под общ. ред. Г. Н. Мухина. Москва: Юрлитинформ, 2012. С. 75–76.

⁹⁶ Миронова Е. А. Поведение преступника: криминалистический и процессуальный аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Науч.-исслед. ин-т пробл. укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре РФ. Москва, 1997. С. 58.

⁹⁷ Лаврухин С. В. Понятие и виды поведения преступника. *Правоведение*. 1988. № 2. С. 174.

для побудови слідчим моделей особи-злочинця з метою його розшуку та ідентифікації при здійсненні кримінального провадження. Адже поведінка особи завжди передбачає її взаємодію з навколишнім середовищем, що призводить до появи матеріальних та ідеальних слідів, характер яких, у свою чергу, може вказати на індивідуальні особливості злочинця. Зокрема, в англomовних країнах процес моделювання особи злочинця йменують «кримінальним профілюванням», а само профілювання іноді визначають як намагання виробити узгоджену модель особи злочинця, що ґрунтується на принципі про те, що висновки стосовно рис характеру правопорушника можуть бути зроблені на основі вивчення його поведінки на місці злочину й згодом використані з метою прогнозування поведінки при вчиненні інших злочинів [169, с. 319–343]⁹⁸.

Аналіз злочинної поведінки має вагоме значення для дослідження таких криміналістичних засобів, як планування та програмування окремих слідчих (розшукових) дій. На важливість таких розробок звертав увагу р. С. Белкін, говорячи про те, що у спеціальній літературі практично немає робіт, присвячених дослідженню безпосередньої поведінки учасників кримінального процесу в межах криміналістичної тактики, одним із основних завдань якої є дослідження прийомів і засобів досягнення максимальної ефективності слідчих (розшукових) дій зі збирання, фіксації, дослідження, оцінки й використання доказів [12, с. 136]⁹⁹.

Аналізуючи поняття поведінки злочинця, С. В. Лаврухін справедливо запропонував розглядати його у чотирьох контекстах – онтологічному, практичному, науковому та дидактичному. В онтологічному контексті поведінка злочинця – це об'єктивно існуюча система поведінкових актів особи у зв'язку з учиненням

⁹⁸ Homant R. J., Kennedy D. B. Psychological Aspects of Criminal Profiling: Validity Research. *Criminal Justice and Behavior*. 1998. Vol. 25. № 2. P. 319–343.

⁹⁹ Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики: учеб. пособ. Волгоград: Изд-во ВСШ МВД РФ, 1993. С. 136.

нею злочину. Практичний контекст пов'язаний із відбиттям цієї системи у свідомості слідчого у вигляді розумової інформаційної криміналістичної моделі. У науковому аспекті поведінка злочинця є типовою інформаційною криміналістичною моделлю. У дидактичному – це модель поведінки «підозрюваного» чи «обвинуваченого» в межах ділової гри [104, с. 60]¹⁰⁰. Як бачимо, аналіз та дослідження поведінки злочинця на науковому рівні передбачає виділення закономірностей щодо цього явища і як результат – побудову її типових інформаційних моделей.

Слід зазначити, що на типові форми поведінки злочинця під час провадження окремих слідчих (розшукових) дій учені звертали увагу здебільшого у зв'язку з виокремленням типових ситуацій тих чи інших слідчих (розшукових) дій, адже поведінка злочинця є одним із головних чинників їх формування. Так, результати аналізу криміналістичної літератури та опитування співробітників слідчих органів прокуратури та МВС України дали можливість Л. П. Ковтуненко виявити кореляційні зв'язки між позицією та поведінкою злочинця, ступенем і характером протидії розслідуванню з його боку та формуванням можливих ситуацій слідчих (розшукових) дій [62, с. 8]¹⁰¹.

Особливості поведінки злочинця під час учинення ним злочину, а також його дії або їх відсутність із приховування злочину впливають на характер ситуації огляду місця події. Останні розглянуті В. І. Алексейчук за низкою критеріїв, зокрема, залежно від:

1) характеру й ступеня визначеності місця вчинення злочину (це ситуації, за яких: а) існують достатні підстави припускати, що місце події є місцем учинення злочину (68,1 %); б) є вагомими причини

¹⁰⁰ Лаврухин С. В. Криминалистическая концепция поведения преступника. *Государство и право*. 2004. № 6. С. 60.

¹⁰¹ Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. С. 8.

припускати, що місце події не є місцем учинення злочину (13,9%);
в) наявної інформації недостатньо для висновків про місце вчинення злочину (17,9%);

2) характеру відображення події в обстановці місця події (ситуації):

- а) зі справжнім,
- б) з неповним,
- в) помилковим відбиттям події,
- г) в якій подія не знайшла явного відбиття;

3) обсягу інформації про подію, що відбулася, на момент початку огляду місця події (ситуації, в яких: а) відсутні учасники та очевидці події, її характер не зовсім зрозумілий (5,9%); б) є дані, що свідчать про злочинну природу події, інформація про злочинця мінімальна, недостатня для його пошуку або її немає (56%); в) інформація про подію й (або) злочинця мінімальна, не існує відомостей про особу потерпілого, предмет посягання (23,1%); г) є дані, що вказують на злочинний характер події, є інформація про злочинця (28,6%); ґ) є зрозумілим характер події, є злочинець – його затримано чи він з'явився з повинною (9,5%));

4) складності обстановки місця події (ступеня й характеру наявних змін): а) є зміни обстановки на фоні її загальної цілісності, що дозволяють робити припущення про їх зв'язок із досліджуваною подією; б) обстановка порушена в цілому, містить численні зміни, характер яких не визначено, зв'язки з подією не досить зрозумілі [2, с. 7–8]¹⁰².

При провадженні обшуку у присутності обшукуваного поведінка останнього може виражатися у згоді або відмові добровільно видати ті або інші предмети пошуку, активній його протидії обшуку, нейтральній його позиції або ж активній допомозі слідчому.

¹⁰² Алексейчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. С. 7–8.

Будь-якій із цих форм поведінки відповідають типові ситуації обшуку, а саме:

- 1) обшук при добровільній видачі предмета пошуку;
- 2) ситуація обшуку при відмові від добровільної видачі предмета пошуку;
- 3) ситуація активної протидії;
- 4) ситуація нейтральної поведінки обшукуваного та його відмова від спілкування;

5) ситуація надання допомоги слідчому при провадження пошуків [113, с. 111]¹⁰³. Це ж положення стосується й випадків проведення обшуку за відсутності обшукуваного. Його дії, спрямовані на маскування предмета пошуку, видозмінення або знищення останнього, поміщення його у спеціальну схованку або інше суб'єктивно недоступне місце, також формуватимуть ситуацію обшуку. Причому, на відміну від першого, у другому випадку дії злочинця передують у часі відносно моменту проведення обшуку.

При допиті типова поведінка підозрюваного (обвинуваченого) може відбиватися у дачі правдивих показань, повідомленні неправдивих показань, коли мають місце перекручення у показаннях, суперечності, добросовісне забування окремих моментів або ж взагалі відмова від дачі показань. Цим формам поведінки також відповідають відповідні типові ситуації допиту. [113, с. 129]¹⁰⁴

До чинників формування ситуацій очної ставки відносять, зокрема, позицію та поведінку, що обирають зведені на очну ставку особи [61, с. 90]¹⁰⁵. А серед ситуацій виділяють такі:

- а) неправильне сприйняття й інтерпретація події однією з осіб або обома;

¹⁰³ Настільна книга слідчого / М. І. Панов та ін. ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. С. 111.

¹⁰⁴ Там само. С. 129.

¹⁰⁵ Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. С. 90.

- б) неправдиві показання одного з учасників;
- в) заява про алібі;
- г) обмова одного з учасників;
- г) самообмова одного з учасників;
- д) відмова одного з учасників давати показання без жодної мотивації своєї поведінки [119, с. 10–12]¹⁰⁶.

Позиція, яку займає особа в ході проведення слідчого експерименту, також є детермінантою можливих його ситуацій. Залежно від неї можуть виникати такі ситуації, як: ситуація, коли особа, яка бере участь в експерименті, діє до його завершення і сприяє його проведенню (безконфліктна ситуація); ситуація, коли особа, яка бере участь в експерименті, відмовляється від подальшої участі в ньому або навіть починає протидіяти його проведенню [61, с. 119–121]¹⁰⁷.

Стосовно слідчого експерименту з метою перевірки показань на місці, то він відноситься до числа таких слідчих (розшукових) дій, що проводяться після допиту та у будь-якому разі так само залежать від позиції та поведінки його учасників, оскільки саме їх показання перевіряються й конкретизуються в ході його провадження. Вирізняються певні групи ситуацій перевірки показань підозрюваного на місці:

- 1) ситуації, що характеризують неможливість подальшого проведення цієї слідчої (розшукової) дії;
- 2) ситуації, що характеризують безпосереднє проведення слідчої (розшукової) дії. Так, проведення перевірки показань на місці уявляється неможливим у разі: а) відмови особи, показання якої перевіряються, від продовження участі у проведенні слідчої

¹⁰⁶ Піскун Д. М. Очна ставка: тактика й психологічні основи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. С. 10–12.

¹⁰⁷ Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. С. 119–121.

(розшукової) дії; б) відмови цієї особи від раніше даних показань під час допиту.

Вирізняють такі ситуації, що характеризують безпосереднє проведення перевірки показань підозрюваного на місці:

а) у показаннях містяться дані про місце або маршрут, що має значення для розслідування; необхідно, щоб особа, показання якої перевіряються, вказала їх розташування;

б) показання підозрюваного містять опис обстановки; слід перевірити його поінформованість про обстановку на місці події;

в) у показаннях є відомості про динаміку перебігу події: виконання тих чи інших дій, взаємне розташування людей і предметів у той чи інший момент часу; необхідно уточнити, яким чином відбувалася досліджувана подія;

г) показання містять дані, що вказують на можливість виявлення на місці «знарядь злочину»; слід уточнити місце, де вони можуть знаходитися [114, с. 13]¹⁰⁸.

Поведінка злочинця, що підлягає впізнанню під час провадження такої слідчої (розшукової) дії, як пред'явлення для впізнання, може відбиватися у ступені впливу на того, хто впізнає [61, с. 145]¹⁰⁹. Як стверджує О. М. Васильєв, іноді вплив особи, яка підлягає впізнанню, на того, хто впізнає, дозволяє зробити певні висновки. Наприклад, особа, яка підлягає впізнанню, прагне уникнути погляду того, хто впізнає, змінити вираз обличчя, загрозово дивиться на того, хто впізнає, намагається відхилитися від заданої пози. Особа, яка впізнає, зупиняє погляд на одному з тих, хто пред'являються, але, побачивши зло нахмурені брови, відводять очі та боязко заявляє,

¹⁰⁸ Негребецький В. В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2005. С. 13.

¹⁰⁹ Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. С. 145.

що нікого не впізнала [23, с. 32]¹¹⁰. Отже, і в цьому випадку поведінка злочинця відіграє певну роль щодо можливих ситуацій цієї слідчої (розшукової) дії.

Таким чином, типова модель поведінки злочинця є детермінантою формування типових ситуацій слідчих (розшукових) дій, що підтверджує необхідність дослідження першої у межах криміналістичної тактики, зокрема, й з метою побудови програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій та їх планування, адже управління ситуацією слідчої (розшукової) дії фактично полягає в управлінні поведінкою злочинця. Саме до типових моделей поведінки злочинців передусім мають виокремлюватися типові ситуації провадження окремих слідчих (розшукових) дій і вже до них розроблятися відповідні програми, які необхідно враховувати при плануванні розслідування конкретного злочинного прояву.

При цьому особливого значення набуває дослідження таких форм поведінки злочинця, що призводять до виникнення конфліктних ситуацій, коли злочинець умисно перешкоджає встановленню слідчим істини у справі та провадженню слідчої (розшукової) дії. Йдеться про такі випадки, коли особа дає неправдиві показання (заявляє про свою непричетність до злочину, про алібі, обмовляє інших осіб, опускає окремі факти, доповнює показання вигаданими фактами, доповнює показання реальними фактами, але такими, що не стосуються події злочину, замінює окремі факти вигаданими або ж реальними, що не стосуються події злочину), застосовує психологічний вплив на інших учасників кримінального провадження, знищує речові докази, умисно відволікає увагу слідчого, приховує сліди злочину, здійснює інсценування тощо. Поведінка злочинця зумовлює обрання слідчим відповідної тактичної лінії, планування щодо застосування відповідних тактичних прийомів, спрямованих на управління поведінкою

¹¹⁰ Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий. Москва: Юрид. лит., 1981. С. 32.

злочинця, її зміну на користь слідства, що вимагає максимальної активізації професійних здібностей слідчого. Типові інформаційні моделі мають відбивати кореляційні зв'язки між особою злочинця та способом його дій [56, с. 138]¹¹¹. Розроблені ж на базі їх дослідження програми міститимуть відповідні алгоритми та типові рекомендації й пропонуватимуть слідчому найбільш ефективні прийоми управління типовими формами поведінки осіб під час провадження окремих слідчих (розшукових) дій, а, значить, й типовими ситуаціями окремих слідчих (розшукових) дій саме з урахуванням особливостей психології злочинця. Використовуючи їх, слідчий може планувати найбільш ефективні засоби управління поведінкою злочинця, а, отже, й ситуацією слідчої (розшукової) дії. Ось чому дослідження та розробка типових інформаційних моделей поведінки злочинця є необхідною умовою для побудови програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій як орієнтиру їх планування. При цьому розробки у даному напрямку вимагають виділення як найбільш різноманітних типових моделей злочинної поведінки.

Доцільність проведення дослідження поведінки злочинців та побудови їх інформаційних моделей також підтверджується результатами анкетування слідчих МВС. Так, на запитання «Чи впливає на ситуації провадження окремих слідчих (розшукових) дій модель поведінки злочинця (допитуваного, обшукуваного тощо)? Якщо так, то в якому обсязі?» 12,8% опитаних відповіли: «Так, впливає, але не суттєво»; 86% відповіли: «Так, впливає та є визначальним елементом ситуації» і лише 5,2% зазначили: «Ні, не впливає».

Постановка питання про побудову типових інформаційних моделей поведінки злочинця в межах провадження окремих слідчих (розшукових) дій вимагає з'ясування їх поняття, структури та етапів побудови.

¹¹¹ Ищенко Е. П., Водянова Н. Б. Алгоритмизация следственной деятельности: монография. Москва: Юрлитинформ, 2010. С. 138.

Серед криміналістичних методів пізнання моделювання займає одне з провідних місць. У філософській літературі цей метод визначають як процес побудови моделей, тобто розумово представлених або матеріально реалізованих систем, котрі, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатні замінити його у такий спосіб, що їх вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт [161, с. 18–19]¹¹². Зазначена концепція дозволяє виділити:

а) основні види процесу моделювання: матеріальне та розумове, перспективне і ретроспективне;

б) можливість у процесі використання моделей відтворювати або сам об'єкт (явище) в цілому, або тільки окремі його властивості;

в) можливість опосередкованого отримання необхідної інформації про досліджуваний об'єкт, явище, процес [30, с. 8]¹¹³.

При цьому будь-який із видів моделювання передбачає спрощення, створення спрощеної, порівняно з оригіналом об'єкта, моделі. Процедура спрощення передбачає зміну інформації у формі обмеження її різнобічності, якісного та кількісного впорядкування, тобто спрощене її подання [64, с. 215]¹¹⁴. Результатом моделювання виступає модель, що, як слушно зазначає А. І. Уйомов, є системою, дослідження якої служить засобом одержання інформації про іншу систему [141, с. 48]¹¹⁵, тобто оригінал. До основних рис моделі можна віднести:

- об'єктивну відповідність модельованому об'єкту;
- здатність заміщати пізнавальний об'єкт на певних етапах дослідження;

¹¹² Штофф В. А. Моделирование и философия. Москва; Ленинград: Наука, 1966. С. 18–19.

¹¹³ Волчецкая Т. С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике: учеб. пособ. Калининград: Калинингр. ун-т, 1997. С. 8.

¹¹⁴ Колган В. П. Моделирование как метод познания у криминальному судочинстві. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2008. № 2. С. 215.

¹¹⁵ Уемов А. И. Логические основы метода моделирование. Москва: Мысль, 1971. С. 48.

– здатність у процесі дослідження давати деяку інформацію, що допускає дослідну перевірку;

– наявність чітких правил переходу від модельної інформації до інформації про сам модельований об'єкт [142, с. 46]¹¹⁶.

У криміналістиці сформувалися концептуальні підходи до моделювання, відповідно до яких моделювання – це метод створення розумової або матеріальної моделі (що володіє необхідною для дослідження схожістю з тим оригіналом, що знаходиться у сфері кримінального судочинства), а також отримання у подальшому дослідженні цієї моделі в якості засобу криміналістично значимої інформації, необхідної для розкриття, розслідування та попередження злочину. А під використовуваною у криміналістиці моделлю розуміють штучно створену матеріальну або ідеальну систему, що відтворює та заміняє досліджувану кримінальну подію, окремі ситуації та обставини вчинення злочину, а також ситуації та обставини його розслідування у такий спосіб, щоб дослідження цієї моделі дозволило б отримати інформацію про оригінал, необхідну для успішного вирішення практичних, наукових і дидактичних криміналістичних завдань [30, с. 12]¹¹⁷.

Моделі у криміналістиці виконують низку функцій, до яких відносять:

(1) функцію зміни, яка проявляється в тому, що правильно створена модель здатна виступати як об'єкт пізнання, а дані, отримані в результаті її дослідження, переносяться на об'єкт-оригінал. Передумовою цього є те, що науково-теоретичною базою моделювання є теорія подібності;

(2) інформаційну функцію моделі, яка полягає в тому, що вона не лише відбиває вихідну інформацію про об'єкт пізнання, а й дозволяє

¹¹⁶ Хаджирадева С. К. Моделювання як метод науково – практичного пізнання. Вісн. Акад. митної служби України. Серія: Державне управління. 2009. № 1 (1). С. 46.

¹¹⁷ Волчецкая Т. С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике: учеб. пособ. Калининград: Калинингр. ун-т, 1997. С. 12.

отримати нову, так як в основі будь-якого виду і способу моделювання знаходиться прийом збагачення інформації;

(3) гносеологічну функцію, сутність якої полягає у єдності протилежних сторін пізнання – абстрактного і конкретного, логічного і чуттєвого. Якщо у теоретичному мисленні переважно виступає одна сторона, а в чуттєвому сприйнятті і спостереженні – друга, то в моделі ці обидві сторони поєднані;

(4) функцію формалізації об'єкта й алгоритму його дослідження. Найбільш повно ці функції моделі проявляються при використанні математичного апарата і засобів обчислювальної техніки для аналізу динамічних складноорганізованих систем, якими й є більшість об'єктів криміналістичного дослідження;

(5) функцію джерела доказової та допоміжної ілюстративної інформації. Здебільшого це визначається видом моделі, умовами і завданнями її отримання [92, с. 81–91]¹¹⁸.

Як уже зазначалося раніше, у науці, у тому числі криміналістичній, моделювання традиційно поділяють на два основні види: матеріальне (предметне) та розумове (ідеальне). Однак упровадження у криміналістику логіко-математичних, кібернетичних методів, методів комп'ютерної техніки призвело до розширення класифікації використовуваних моделей. Так, на сьогоднішній день залежно від засобів побудови виділяють також логіко-математичне, кібернетичне й інформаційно-комп'ютерне моделювання. Матеріальне моделювання полягає у створенні матеріальних моделей або підборі речовинних аналогів; розумове моделювання – у створенні образних інформаційних уявлень, що мають певну подібність із дійсністю [108, с. 74]¹¹⁹. Логіко-математичне моделювання відбивається в описі засобами логіки й математики різноманітних відношень між

¹¹⁸ Криміналістика: учебник / под ред. Н. П. Яблокова. Москва: Изд-во БЕК, 1996. С. 81–91.

¹¹⁹ Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений. Москва: Юрид. лит., 1981. С. 74.

предметами та явищами матеріального світу. До логіко-математичного моделювання близько примикає кібернетичне, що дозволяє вивчати складні функціональні зв'язки предметів, явищ об'єктивної дійсності [108, с. 5]¹²⁰. Інформаційно-комп'ютерне моделювання полягає у побудові моделей із застосуванням комп'ютерної техніки [165, с. 91]¹²¹. Матеріальні криміналістичні моделі поділяють на дві основні групи:

- геометрично подібні (просторово-подібні), серед яких у криміналістиці найбільш часто вказують на макет і муляж;
- фізично подібні, до числа яких відносять відеоманітофонні записи слідчих (розшукових) дій, фонограму голосу людини.

Серед розумових, у свою чергу, виділяють:

- образні (іконічні, неформалізовані) моделі, що являють за своєю формою психічний образ. У слідчій практиці цей вид моделей використовується найбільш часто;
- образно-знакові (символічні, частково формалізовані) моделі, що представлені різного роду умовними знаками (буквеними або графічними) [30, с. 13–15]¹²².

У літературі можна зустріти так само класифікації криміналістичних моделей, які поділяються:

- за видами об'єктів, що моделюються: моделі подій і моделі предметів;
- за ступенем абстрактності: моделі конкретних, єдиних у своєму роді об'єктів, та типові узагальнені моделі певних фактів, подій тощо;
- за походженням: моделі природні, що створюються подією злочину, злочинцем, діями останнього, та спеціально створені для розв'язання завдань розслідування;

¹²⁰ Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений. Москва: Юрид. лит., 1981. С. 5.

¹²¹ Юнацький О. В. Криміналістичне моделювання пізнавальної діяльності слідчого: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2004. С. 91.

¹²² Волчецкая Т. С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике: учеб. пособ. Калининград: Калинингр. ун-т, 1997. С. 13–15.

- за суб'єктом криміналістичного моделювання: моделі слідчого, експерта та ін.;
- у відповідності до поставлених завдань: евристичні, прогностичні, ситуаційні та дидактичні моделі;
- за способом реалізації: моделі статичні (зліпок, фотознімок, макет, схема, предмет-аналог) та моделі динамічні (відеофільм, фонограма);
- за формою реалізації: моделі предметні, графічні, математичні, знакові, змішані;
- за масштабом: моделі натуральні, масштабні;
- за метою використання: моделі пошукові, ілюстративні, ідентифікаційні тощо;
- за ступенем достовірності: моделі, що містять достовірні знання; моделі, що містять гіпотетичні знання; моделі, що акумулюють у собі як достовірні, так й гіпотетичні знання;
- стосовно видів та етапів пізнавальної діяльності слідчого: моделі пошуку, фіксації, дослідження, оцінки тощо [165, с. 13–15]¹²³.

У результаті бурхливого розвитку ідей криміналістичного моделювання у літературі з позицій цього методу навіть почали розглядати версію, слідчу ситуацію, план, програму. Зокрема, М. М. Амосов писав, що гіпотеза – це модель, як би вона не була виражена: словами, схемами або іншим чином [3, с. 8]¹²⁴. В. І. Алексейчук визначає версію як одну з форм ретроспективної моделі [1, с. 362]¹²⁵. О. Я. Баєв відзначає, що поняття слідчої ситуації, яким оперує криміналістика, є моделлю реальної ситуації

¹²³ Юнацький О. В. Криміналістичне моделювання пізнавальної діяльності слідчого: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2004. С. 96–97.

¹²⁴ Амосов Н. М. Моделирование мышления и психики. Киев: Наук. думка, 1965. С. 8.

¹²⁵ Алексейчук В. І. Моделювання як засіб вирішення завдань розслідування і попередження злочинів проти особи. *Юридична осінь 2011 року*: зб. тез доп. та наук. повід. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (9 листопада 2011 р.). Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 362.

[4, с. 56]¹²⁶. І. М. Скоротягін дійшов висновку про те, що планування – це розумове моделювання розслідування [133, с. 106–107]¹²⁷. Такої самої думки дотримується І. М. Лузгін, який, характеризуючи планування розслідування, пише: «...оскільки ця модель за своїм змістом передбачає тактичну перспективу розслідування та досягнення бажаного результату, вона розглядається нами як перспективна» [110, с. 117]¹²⁸. І. О. Возгрін стверджує, що перехід у криміналістичній методиці від описового способу створення програм розслідування до формалізованих моделей у вигляді алгоритмів послідовності проведення слідчих (розшукових) дій представляється важливим моментом в удосконаленні окремих методик [29, с. 63–70]¹²⁹. Здавалося б, із цих позицій можна розглядати й ситуацію слідчої (розшукової) дії, версію слідчої (розшукової) дії, план провадження слідчої (розшукової) дії, типову її програму, алгоритм тактичних дій слідчого. Але, як нам убачається, не можна ототожнювати ці реально існуючі об'єкти з ретроспективними чи перспективними моделями. В цьому питанні слід дотримуватись тієї позиції, що модель – всього-на-всього інструмент дослідження, а не сама реальність. У процесі розробки як плану, так і програми моделювання, вона виступає в якості одного з найбільш ефективних засобів цієї діяльності, однак у завершальному вигляді ані програму, ані план не можна називати моделями – це вже

¹²⁶ Баев О. Я. Реальные следственные ситуации и их модели. *Вопр. совершенствования методики расследования преступлений* / редкол.: Г. А. Абдулмаджидов, В. М. Быков, Д. А. Казанджан, Д. Н. Назарбаев, И. Б. Стерник (отв. ред.). Ташкент: НИИРИО Ташк. ВШ МВД СССР, 1984. С. 56.

¹²⁷ Сорокотягин И. Н. Роль психологических и других специальных познаний в планировании предварительного следствия. *Версии и планирование расследования: межвуз. сб. науч. тр.* Свердловск: Свердлов. юрид. ин-т, 1985. С. 106–107.

¹²⁸ Лузгин И. М. Расследование как процесс познания: учеб. пособ. Москва: НИ и РИО Высш. шк. МВД СССР, 1969. С. 117.

¹²⁹ Возгрин И. А. О соотношении следственных ситуаций и алгоритмов расследования преступлений. *Вопросы профилактики преступлений: сб. науч. тр.* Ленинград: ВПУ МВД СССР, 1977. С. 63–70.

сама реальність [30, с. 27]¹³⁰. Іншими словами, моделювання тут виступає як необхідний інструментарій пізнання ситуації слідчої (розшукової) дії, необхідний етап побудови плану, висунення версії слідчим, побудови програми вченим-криміналістом. Так, при пізнанні ситуації слідчий використовує образне моделювання, при побудові плану образне або ж образно-знакове (у разі складання письмового плану), при побудові типової програми провадження слідчої (розшукової) дії учений-криміналіст спочатку застосовує образне моделювання, оскільки побудова програми як розумова діяльність у своєму процесі передбачає формування чуттєво-наглядних образів предмета програми, проведення над ними розумових експериментів та подальше зосередження на цьому за допомогою інформаційно-комп'ютерних моделей.

Що стосується типової інформаційної моделі поведінки злочинця, то вона є штучно створеною інформаційною ідеальною системою, що відтворює та заміняє систему закономірностей поведінки злочинця до, під час та після вчинення злочину у такий спосіб (зокрема, і під час провадження слідчих (розшукових) дій), що її дослідження дозволить отримати інформацію про оригінал, необхідну для успішного вирішення тактичних завдань окремих слідчих (розшукових) дій.

Поведінка злочинця являє собою складну функціональну динамічну систему, що складається з обмеженої множинності взаємодіючих систем, елементів (суб'єкт, мотив, мета, об'єкт, спосіб та наслідки поведінки) [105, с. 173]¹³¹. Її типова модель повинна відтворювати елементи цієї системи, що й впливає на специфіку її структури. У такому разі інформацію про елементи системи поведінки злочинця можливо розміщувати за блоками, де кожен окремий

¹³⁰ Волчецкая Т. С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике: учеб. пособ. Калининград: Калинингр. ун-т, 1997. С. 27.

¹³¹ Лаврухин С. В. Понятие и виды поведения преступника. *Правоведение*. 1988. № 2. С. 173.

блок відтворюватиме відповідний елемент системи. При цьому для реалізації процесу моделювання цілком ефективною вбачається можливість використання засобів комп'ютерної техніки.

Побудова типової інформаційної моделі поведінки злочинця як процес проходить у кілька етапів:

- 1) постановка проблеми, визначення завдань моделювання поведінки злочинця;
- 2) створення моделі, що передбачає:
 - а) збір і зосередження інформації про об'єкт моделювання;
 - б) типізацію цієї інформації, яка завжди вимагає «усереднювання», що проводиться за допомогою відвернення від частковостей, висунення на перший план ознак групового характеру;
 - в) структуризацію отриманої типової інформації, розміщення її за блоками.

Отже, типові моделі поведінки злочинців становлять основу розробки програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій та їх адаптації до слідчої практики, що дає можливість їх використання в якості орієнтира для планування слідчих (розшукових) дій.

Висновки до розділу 1

В результаті дослідження поняття і природи планування та програмування слідчих (розшукових) дій, принципів і функцій цих категорій, а також можливості вивчення типових інформаційних моделей поведінки злочинця встановлено:

1. Планування окремих слідчих (розшукових) дій слід розглядати як розумову діяльність слідчого, спрямовану на формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії, визначення найбільш раціональних, ефективних шляхів і засобів розв'язання цих завдань. Планування слідчих (розшукових) дій є принципом їх наукової організації.

Програмування слідчих (розшукових) дій – це діяльність зі створення моделі оптимального вирішення завдань провадження окремих слідчих (розшукових) дій, що включає в себе алгоритмічну схему та рекомендаційні блоки і виступає для слідчого своєрідним орієнтиром ефективної організації та планування відповідних дій. При цьому програму слід розглядати як організаційно-інформаційний орієнтир для складання плану провадження слідчої (розшукової) дії.

2. До принципів планування слідчих (розшукових) дій, тобто правил, якими має керуватись слідчий, здійснюючи зазначену розумову діяльність, доцільно віднести: індивідуальність, динамічність, обґрунтованість, ситуаційну зумовленість, детермінованість, науковість, законність.

Серед принципів побудови і реалізації програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій можна вказати на: формалізованість, ситуаційну зумовленість, багатоваріантність, обґрунтованість, оптимальність, адаптованість.

3. Функції планування слідчих (розшукових) дій доцільно поділяти на дві групи: а) гносеологічні; б) організаційно-управлінські. До функцій гносеологічного характеру слід віднести: забезпечення об'єктивності, повноти та всебічності процесу пізнання інформації про злочин у межах провадження окремої слідчої (розшукової) дії; функцію моделювання; прогностичну функцію. До функцій організаційно-управлінського характеру можна віднести: упорядкування організаційно-тактичних засобів; контролюючу; сприяння економії сил і засобів співробітників органів досудового розслідування під час провадження окремих слідчих (розшукових) дій.

До функцій програмування слідчих (розшукових) дій слід віднести: стимулюючу; дидактичну; орієнтуючу; прогностичну.

4. Планування та програмування слідчих (розшукових) дій є ситуаційно залежними, тому їх дослідження вимагає активізації розробок у напрямку вивчення типових моделей

поведінки злочинця до, під час та після вчинення злочину, оскільки поведінка останнього є чинником формування ситуацій слідчих (розшукових) дій та зумовлює обрання відповідної тактичної лінії поведінки слідчим.

РОЗДІЛ 2

ПЛАНУВАННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

2.1 Інформаційна база для планування слідчих (розшукових) дій

Усталеним у криміналістичній науці є твердження, за яким розслідування злочину з гносеологічної точки зору розглядається як процес пізнання спеціально уповноваженими суб'єктами явища конкретного акту злочинної діяльності, визначення його сутності та як результат – встановлення істини у кримінальному провадженні. Із цього приводу в літературі можна зустріти достатню кількість суджень. Зокрема, Р. С. Белкін підкреслював, що кримінальний процес за своєю сутністю є різновидом пізнавальної діяльності людини. Предмет судового дослідження, наголошував учений, існуючий незалежно від свідомості осіб, що здійснюють правосуддя, стає предметом пізнавальної діяльності останніх [13, с. 6]¹³². При цьому пізнавальні процеси у криміналістиці набувають певних особливостей, до яких відносять:

- 1) ретроспективний характер діяльності (здійснюється після вчинення злочинної події);
- 2) пізнання провадиться у формі доказування (за допомогою кримінально-процесуальних засобів);

¹³² Белкин Р. С. Сущность экспериментального метода исследования в советском уголовном процессе и криминалистике. Москва: ВШ МВД РСФСР, 1961. С. 6.

- 3) така діяльність здійснюється спеціальним суб'єктом;
- 4) пізнання спрямоване на одержання інформації, що має значення для встановлення істини у справі;
- 5) засоби здійснення діяльності визначені у кримінально-процесуальному законі [158, с. 6]¹³³.

У свою чергу, на думку вищезгаданого Р. С. Белкіна та А. І. Вінберга, доказування як пізнавальний процес полягає у здобутті, накопиченні, переробленні, передаванні та використанні доказової інформації [8, с. 67]¹³⁴. Інші вчені, що досліджували аспекти пізнання у криміналістиці, також звертали увагу на інформативність розслідування. Так, І. М. Лузгін вважав, що розслідування як пізнавальний процес засновано на збиранні та переробленні слідчим інформації [109, с. 238–334]¹³⁵. М. В. Салтєвський писав, що розслідування злочинів являє собою діяльність, змістом якої є збирання, дослідження й оцінка доказів. Природа цього процесу носить інформаційний характер [125, с. 21]¹³⁶. О. І. Трусов також зазначив, що доказування – це інформаційний процес, тобто процес отримання, зберігання, передачі та перероблення інформації у цілях вирішення завдань судочинства [140, с. 20–21]¹³⁷. Розвиток таких ідей згодом призвів деяких науковців до висновку щодо виділення в предметі науки криміналістики інформаційно-пізнавальної структури діяльності з розкриття, розслідування та попередження злочинів, елементами якої є:

¹³³ Шепітько В. Ю. Пізнавальна діяльність слідчого й «матриці» криміналістики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2006. Вип. 6. С. 6.

¹³⁴ Белкин Р. С., Винберг А.И. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы). Москва: Юрид. лит., 1969. С. 67.

¹³⁵ Лузгин И. М. Расследование как процесс познания: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Высш. шк. МВД СССР. Москва, 1968. С. 328–334.

¹³⁶ Салтевский М. В. Собираение криминалистической информации техническими средствами на предварительном следствии: учеб. пособ. Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1980. С. 21.

¹³⁷ Трусов А. И. Судебное доказывание в свете идей кибернетики. *Вопросы кибернетики и право*. Москва: Наука, 1967. С. 20–21.

- виявлення джерел інформації про розслідувану подію;
- здобування інформації про розслідувану подію із джерел;
- формування окремих інформаційних систем та установа окремих обставин розслідуваної події;
- формування загальної інформаційної системи та установа фактичної структури розслідуваної події [65, с. 5–6]¹³⁸.

Таким чином, говорячи про пізнавальний характер слідчої діяльності, весь процес виявлення та розслідування злочинів постає як інформаційний процес, що передбачає роботу його учасників і насамперед слідчого з інформацією. Саме через те, що ця діяльність є пізнавальною, інформаційні процеси повністю її пронизують, починаючи з отримання слідчим повідомлення про вчинення злочину та закінчуючи направленням обвинувального акта до суду, і включають в себе збирання, дослідження, оцінку та використання даних стосовно розслідуваної події. А результатом такої діяльності є відтворена інформаційна картина злочинної події. Тому у криміналістичному розумінні встановити істину у справі означає відтворити інформаційну картину злочинної події.

Не виходить за межі інформаційних процесів й така складова слідчої діяльності, як планування окремих слідчих (розшукових) дій. Причому інформація тут займає двояку позицію. По-перше, план для своєї побудови потребує певної інформаційної бази, тобто даних, що знаходяться в основі процесу побудови перспективної моделі та на основі аналізу яких слідчий приймає рішення щодо визначення кола завдань провадження окремої слідчої (розшукової) дії та шляхів розв'язання цих завдань¹³⁹. По-друге, планування, як відомо, поряд з організаційно-управлінською функцією,

¹³⁸ Колдин В. Я., Полевой Н. С. Информационные процессы и структуры в криминалистике. Москва: Моск. гос. ун-т, 1985. С. 5–6.

¹³⁹ Завдання провадження окремої слідчої дії окреслюються слідчим, виходячи із ситуації, що склалася. А чинником формування ситуації виступає, зокрема, обсяг наявної у слідчого інформації у справі.

виконує й пізнавальні завдання, тобто планування провадження слідчих (розшукових) дій, як й будь-яка інша розумова діяльність, має пізнавальний характер; за своєю спрямованістю цей процес сприяє пізнанню обставин злочину в межах провадження конкретної слідчої (розшукової) дії. Отже, підсумком планування є якісно та кількісно нова інформація по справі.

До умов криміналістичного планування взагалі, тобто сукупності певних обставин, чинників, знань та умінь, що роблять планування можливим, відносять наявність вихідної, нехай навіть і мінімальної інформації, а одним з елементів планування розслідування в цілому (поряд із висуненням версій, визначенням завдань розслідування, шляхів і способів вирішення поставлених завдань, складанням письмового плану та іншої документації із планування розслідування, контролю за виконанням та корегування плану розслідування) визначають аналіз вихідної інформації [90, с. 476]¹⁴⁰.

У науці звертається увага на таке значення базової інформації для планування розслідування, як вивчення наявних фактичних даних. При цьому зазначається, що їх вивчення починається слідчим із моменту отримання повідомлення про подію, що має ознаки злочину, і продовжується по мірі надходження нової інформації протягом усього періоду розслідування. На основі цього висуваються версії, визначаються слідчі (розшукові) дії, що належить провести, організаційні заходи, тактика їх провадження, строки та ін., тобто, реалізуються всі інші елементи планування [89, с. 226–227]¹⁴¹. У наукових працях серед етапів планування розслідування в цілому першим виділяють етап отримання вихідних даних, що передбачає аналіз матеріалів кримінального провадження для формування чіткого уявлення, які судові докази є наявними, які з них потребують подальшої перевірки, як отримати нові

¹⁴⁰ Криміналістика: учебник / под ред. Р. С. Белкина. Москва: НОРМА, 2001. С. 476.

¹⁴¹ Криміналістика: учебник / под ред. А. Г. Филиппова. Москва: Юриспруденция, 2000. С. 226–227.

докази [86, с. 354–355]¹⁴². Так, В. В. Бірюков пише, що планування у відриві від конкретної обстановки, без наявності нехай навіть і мінімальних даних про злочинну подію немислимо. Тому першою й необхідною умовою планування згаданий учений так само визначає наявність вихідної інформації. Вивчення й аналіз вихідної інформації слідчим, на думку В. В. Бірюкова, передбачає окреслення того, які наявні фактичні дані можуть бути визнані достовірними; чи правильно в процесуальному порядку вони встановлені і чи можуть розглядатися як докази; чи мають вони відношення до злочину, що розслідується; які обставини події, що розслідується, ще не встановлені і мають бути доведені в установленому законом порядку; які обставини за їх допомогою ще можна встановити [14, с. 11, 13]¹⁴³. У більш ранніх працях можна зустріти рекомендації слідчому про те, що він має розпочати складання плану негайно при наявності достатніх для цього даних. А дані, що є у розпорядженні слідчого, можна вважати достатніми для складання плану, якщо:

1) користуючись ними, можна встановити юридичний склад учиненого злочину, побудувати одну або кілька обґрунтованих версій, дослідження яких дозволить вирішити це питання;

2) ці дані дозволяють окреслити основні питання, що підлягають з'ясуванню у справі;

3) матеріали, що є у розпорядженні, дозволяють визначити методи і способи, за допомогою яких можуть бути вирішені ці питання [26, с. 188]¹⁴⁴.

Отже, аналіз спеціальної літератури дозволяє дійти висновку про неможливість планування розслідування слідчим без

¹⁴² Криміналістика: учебник / под ред. Е. П. Ищенко. Москва: Юрид. фирма «КОНТРАКТ»: ИНФА-М, 2008. С. 354–355.

¹⁴³ Бірюков В. В., Мельников О. Б., Шехавцов р. Н., Попов И. В. Теория и практика планирования расследования преступлений: учеб. пособ. Луганск: РИО ЛАВД, 2002. С. 11, 13.

¹⁴⁴ Винберг А. И., Шавер Б. М. Криміналістика: учебник. Москва: Юриздат, 1950. С. 188.

наявності в нього нехай навіть і мінімального обсягу вихідної інформації. Це положення з певною часткою впевненості можна застосувати й щодо планування окремих слідчих (розшукових) дій, адже ця діяльність слідчого за природою свого походження є спорідненою до планування розслідування в цілому та також являє собою розумову діяльність слідчого, спрямовану на визначення кола завдань (але вже провадження окремої слідчої (розшукової) дії) та шляхів виконання цих завдань. І це цілком природно й логічно, оскільки для того щоб визначити завдання провадження окремої слідчої (розшукової) дії та шляхи їх розв'язання, слідчому потрібно розуміти, яка доказова або інша інформація у провадженні вже встановлена, а яку ще потрібно встановити шляхом провадження конкретної слідчої (розшукової) дії. Визначення шляхів розв'язання завдань слідчої (розшукової) дії фактично означає вибір тактичної лінії поведінки слідчого, передумовою чого є аналіз наявних фактичних даних відносно події злочину, його слідів, злочинця, доказів, місця проведення слідчої (розшукової) дії, характеристики її учасників, матеріально-технічних ресурсів тощо. Наявні подібні фактичні дані, що знаходяться в основі планування окремих слідчих (розшукових) дій у сукупності складають інформаційну базу цієї діяльності. Її аналіз слід розглядати як певний відправний пункт та, безумовно, як необхідну умову планування окремих слідчих (розшукових) дій.

Отже, у зв'язку із цим необхідним є визначення кола інформації, що входить до складу інформаційної бази планування окремих слідчих (розшукових) дій. Виважена класифікація останньої та визначення джерел її походження вимагає аналізу розуміння категорії «інформація» у криміналістиці та її видів.

Слід відзначити, що загальне визначення цієї категорії нормативно закріплене у Законі України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII й інтерпретується законодавцем як будь-які відо-

мості та/або дані, що можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [50]¹⁴⁵.

У новому філософському словнику під інформацією (від лат. *informatio* – роз'яснення, виклад, обізнаність) розуміється одне з найбільш загальних понять науки, що позначає деякі відомості, сукупність яких-небудь даних, знань і т. п. Само поняття «інформація» передбачає наявність принаймні трьох об'єктів – джерела інформації, споживача інформації та передавального середовища [115, с. 274]¹⁴⁶.

Незважаючи на чисельність визначень і підходів до розуміння поняття інформації у філософії та кібернетиці, у криміналістичній науці це поняття є більш-менш усталеним. Так, О. Р. Ратінов вважав інформацію відомостями про подію злочину, його учасників та ін. [139, с. 161–165]¹⁴⁷. Аналогічно тлумачив цю категорію й І. М. Лузгін, розуміючи її як відомості про подію [109, с. 328–334]¹⁴⁸. Солідарними із цією точкою зору є, зокрема, й Р. С. Белкін та А. І. Вінберг; вони визначили інформацію як відомості про подію, явище. Всю інформацію, з якою слідчий стикається в процесі розслідування злочинів, учені поділили за джерелом походження на доказову та орієнтуючу. Щодо останньої підкреслено, що подібно тому, як, власне, доказування не вичерпує зміст розслідування та судового розгляду кримінальних справ, так і доказова інформація не є єдиним видом інформації, з якою мають справу слідчий та суд у процесі провадження по справі. Окрім процесуальних дій зі збирання, дослідження й оцінки доказів, слідчий здійснює цілий

¹⁴⁵ Закон України «Про інформацію»: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.

¹⁴⁶ Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. Минск: Изд. В. М. Скаун, 1998. С. 274.

¹⁴⁷ Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая / Р. С. Белкин и др. ; редкол.: Н. В. Жогин (отв. ред.) и др. Москва: Юрид. лит., 1966. С. 161–165.

¹⁴⁸ Лузгин И. М. Расследование как процесс познания: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Вышш. шк. МВД СССР. Москва, 1968. С. 328–334.

комплекс організаційних, розшукових та інших заходів, що забезпечують доказування, але знаходяться за його межами. У процесі цих заходів слідчий також отримує та переробляє певний обсяг інформації. Проте ця інформація не є доказовою, оскільки її джерелом виступають не зміни у середовищі, тобто докази, і самою цією інформацією нічого не доводиться. Основним каналом отримання такої інформації є оперативно-розшукові заходи, що здійснюється органом дізнання. Змістом орієнтуючої інформації можуть бути: а) вказівка на об'єкти – можливі «сховища» доказової інформації; б) відомості про можливу поведінку учасників процесу доказування на слідстві та суді; в) орієнтуючі дані про обставини [8, с. 175]¹⁴⁹.

Класифікація криміналістичної інформації, запропонована Р. С. Белкіним та А. І. Вінбергом, у цілому знайшла підтримку у наукових колах. Були лише запропоновані дещо інші підходи до найменування видів інформації. Наприклад, В. Я. Колдін та М. С. Польовий за джерелом походження виділили процесуальну й непроцесуальну інформацію [65, с. 36]¹⁵⁰. М. В. Салтевський визначив криміналістичну інформацію як дані про теоретичні основи виникнення слідів злочину, практичні методи і засоби їх використання для розкриття, розслідування та попередження злочинів. Учений також стверджував про можливість отримання криміналістичної інформації процесуальним і непроцесуальним шляхами. При цьому інформацію, отриману непроцесуальним шляхом, М. В. Салтевський йменував оперативною [125, с. 22–23]¹⁵¹, що вказує, на нашу думку, на дещо вузьке розуміння можливих джерел походження останньої. Про оперативно-розшукові заходи

¹⁴⁹ Белкин р. С., Винберг А. И. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы). Москва: Юрид. лит., 1969. С. 175.

¹⁵⁰ Колдин В. Я., Полевой Н. С. Информационные процессы и структуры в криминалистике. Москва: Моск. гос. ун-т, 1985. С. 36.

¹⁵¹ Салтевский М. В. Собираание криминалистической информации техническими средствами на предварительном следствии: учеб. пособ. Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1980. С. 22–23.

можна говорити як про важливе джерело отримання непроцесуальної інформації, але все ж таки не про єдине. Зокрема, поряд із ними існують такі джерела, як заяви про вчинення злочину, дані криміналістичних обліків, попередні бесіди слідчого з допитуваним, консультації слідчого зі спеціалістами (наприклад, у межах допомоги слідчому щодо встановлення психологічних особливостей злочинця) тощо. Відомості, отримані таким шляхом, також не мають доказового значення.

Більш розгорнуте визначення інформації у криміналістиці надав М. М. Хлинцов, який вважає, що криміналістичною інформацією слід вважати будь-якого роду відомості, що отримуються процесуальним та непроцесуальним шляхами під час розслідування злочину слідчим або працівником органу дізнання у відповідності з рекомендаціями, розробленими криміналістикою, що можуть бути доказами по справі або сприяти отриманню доказів і вживанню заходів для попередження та припинення інших злочинів. При цьому автор, окрім процесуальної, виділив тактичну інформацію, обґрунтовуючи свою думку тим, що орієнтуюча інформація може бути отримана, зокрема, й процесуальним шляхом, та її значення як орієнтуючої може бути встановлено не в момент отримання, а значно пізніше; іноді вона може мати значення доказової, тому її найменування як орієнтуючої є не зовсім точним. На думку М. М. Хлинцова, інформацію, яка не є доказовою, але полегшує отримання останньої, правильніше було б іменувати тактичною. Використовуючи її, слідчий може більш цілеспрямовано скласти план розслідування, а також плани проведення окремих слідчих (розшукових) дій, окреслити застосування тих чи інших тактичних прийомів і засобів, шляхи досягнення тієї чи іншої мети [147, с. 36–38]¹⁵². Із цією позицією можна погодитися, однак не повністю. Доцільніше було б указати на тактичне значення

¹⁵² Хлынцов М. Н. Криминалистическая информация и моделирование при расследовании преступлений. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1982. С. 36–38.

орієнтуючої інформації, зокрема, на можливість її використання для складання плану провадження слідчих (розшукових) дій. Однак, говорячи про інформацію, що має значення для визначення слідчим своєї поведінки під час провадження окремих слідчих (розшукових) дій, не треба забувати про тактичне значення доказової інформації, адже вона також активно використовується слідчим для планування своєї діяльності. Наприклад, планування щодо застосування таких тактичних прийомів, як пред'явлення доказів або оголошення показань інших осіб під час допиту підозрюваного, базується на аналізі наявної у слідства доказової інформації, що викриває особу. А застосування такого тактичного прийому встановлення психологічного контакту, як бесіда з допитуваним на відхилену тему або іншу тему, що його цікавить, у свою чергу, передбачає також аналіз інформації, але вже орієнтуючої, стосовно захопленя або хобі відповідної особи. Тому слід звернути увагу не те, що термін «тактична інформація» охоплює як орієнтуючу, так і доказову інформацію (процесуальну та непроцесуальну).

Як можна побачити з вищенаведених суджень, під інформацією, що складає інформаційну базу планування окремих слідчих (розшукових) дій, перш за все слід розуміти відомості про злочин та його учасників. І залежно від джерела походження вона поділяється на процесуальну та непроцесуальну. Джерелом походження процесуальної інформації є процесуальні, тобто передбачені законом джерела [65, с. 36]¹⁵³. До таких джерел чинний Кримінальний процесуальний кодекс України відносить:

- показання (підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта, з чужих слів);
- речові докази (об'єкти, що були знаряддям учинення злочину, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть

¹⁵³ Колдин В. Я., Полевой Н. С. Информационные процессы и структуры в криминалистике. Москва: Моск. гос. ун-т, 1985. С. 36.

бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті протиправним шляхом);

– документи – спеціально створені з метою збереження інформації матеріальні об'єкти, що містять зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. До документів можуть належати матеріали фотозйомки; звукозапису; відеозапису; інші носії інформації, у тому числі електронні; матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; протоколи процесуальних дій та додатки до них; носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; висновки ревізії та акти перевірок; матеріали, зібрані оперативними підрозділами за умови їх відповідності вимогам ст. 99 КПК України;

– висновки експертів.

Згідно з положеннями чинного КПК України процесуальною також вважається інформація, отримана за результатами провадження негласних слідчих (розшукових) дій, а також певні реєстраційні дані, зокрема, відомості щодо наявності судимості в обвинуваченого.

Непроцесуальна інформація відповідно отримується з непроцесуальних джерел, тобто тих, що не передбачені законом. Ними є: непроцесуальні дії слідчого (наприклад, попередні бесіди з окремими особами), анонімні листи [65, с. 36]¹⁵⁴, пояснення спеціалістів, бази даних криміналістичних обліків, характеристики

¹⁵⁴ Колдин В. Я., Полевой Н. С. Информационные процессы и структуры в криминалистике. Москва: Моск. гос. ун-т, 1985. С. 36.

з місця роботи тощо. Д. І. Бедняков до неї відносить відомості, отримані суб'єктами доказування з порушенням вимог закону або за допомогою дій, що непередбачені законом; відомості про злочин, отримані громадянами, організаціями, у тому числі за допомогою різноманітних технічних засобів, пасток і т.п.; інформацію, що збирається приватними розшуковими агентствами, охоронними, експертними й іншими юридичними фірмами; дані, отримані правоохоронними та провозастосовними органами у ході реалізації їх адміністративних та адміністративно-процесуальних повноважень [7, с. 65–66]¹⁵⁵. Як приклад таких даних можна навести інформацію стосовно особи підозрюваного: це дані стосовно його освіти, спеціальності, місця роботи, сімейного стану, характеру взаємин із родичами, особливостей його психології, захоплень, схильностей тощо.

За значенням для розслідування інформація, що складає інформаційну базу планування окремих слідчих (розшукових) дій, може бути доказовою та орієнтовною.

У літературі можна зустріти й інші класифікації криміналістичної інформації. Зокрема, за формою свого представлення виділяють: вербальну (відомості, що містяться у свідченнях свідків, потерпілих і т.п.) [121, с. 60]¹⁵⁶, немовну (інформація про властивості особистості та стани людини, що полягає у спостереженні за її мімікою, позою тощо) [117, с. 234–243]¹⁵⁷ та невербальну (отримується шляхом виявлення та дослідження множинності матеріальних носіїв, в яких інформація, що має значення для справи,

¹⁵⁵ Бедняков Д. И. Непроцесуальная информация и расследование преступлений. Москва: Юрид. лит., 1991. С. 65–66.

¹⁵⁶ Посков Я. А. Основы информационного обеспечения производства следственных и иных процессуальных действий / под ред. В. А. Шорухова. Москва: Юрлитинформ, 2010. С. 60.

¹⁵⁷ Образцов В. А., Аносов С. А., Рзаев Т. Ю. Криміналістическое наблюдение как метод собирания ориентирующей информации по уголовным делам. *Тр. МГЮА.* 1997. Вып. 2. С. 234–243.

відбита у вигляді їх фізичних, хімічних та інших ознаках (розмір, обсяг, форма, колір, склад тощо) інформацію [128, с. 17]¹⁵⁸.

Зрозумілим є той факт, що чим більше у розпорядженні слідчого є інформації різного характеру, тим більш вірогідним та ширшим виявлятиметься процес планування слідчої (розшукової) дії. Обсяг і зміст фактичних даних, що можуть складати інформаційну базу планування провадження окремих слідчих (розшукових) дій, залежить від таких чинників, як: вид розслідуваного злочину, етап розслідування злочину, тип слідчої (розшукової) дії, провадження якої планується (вербальна, невербальна, змішаного типу, невідкладна, першочергова, огляд місця події, допит, обшук та ін.), етап провадження слідчої (розшукової) дії (підготовчій, безпосередній етап проведення слідчої (розшукової) дії). Отже, особливість даних, необхідних для планування слідчих (розшукових) дій, залежить від кожного окремого випадку провадження слідчих (розшукових) дій. А інформацію, що використовується для планування в кожному конкретному випадку, можна вважати специфічною.

Інтерес представляють випадки відсутності у слідчого достатньої кількості первинної інформації для планування провадження певної слідчої (розшукової) дії. Такі ситуації можуть виникати при підготовці до провадження огляду місця події, коли у розпорядженні слідства мається лише заява про факт учинення злочину або коли на початку кримінального провадження встановлена підозрювана особа, щодо якої необхідно провести невідкладний допит. У таких випадках у слідчого не має необхідної для розгортання повноцінного процесу планування доказової або ж іншої орієнтовної інформації. Тому цілком обґрунтованим постає запитання: як бути слідчому у такій проблемній ситуації? Адже без повноцінного планування провадження слідчої (розшукової) дії

¹⁵⁸ Семенов В. В. Процессуальные и криминалистические проблемы использования невербальной информации при расследовании преступлений: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Саратов. юрид. ин-т МВД РФ. Саратов, 2003. С. 17.

буде проходити хаотично. Без визначення завдань слідчої (розшукової) дії та тактичних прийомів, що спрямовані на розв'язання поставлених слідчим завдань, неможливо й прогнозувати можливі результати їх застосування. Як результат, вся робота слідчого буде побудована за принципом дії шляхом спроб і помилок. Це, безумовно, негативно позначиться на результаті провадження слідчої (розшукової) дії і, напевно, розслідування в цілому. Недостатність інформації у таких випадках змушує слідчого звертатися до свого власного досвіду та рекомендацій криміналістики. Як видається, найбільш ефективним способом виходу з таких ситуацій буде використання слідчим в якості орієнтира для планування інформації, що міститься у розроблених ученими-криміналістами програмах провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Нагадаємо, що програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій засновані на узагальненні, типізації криміналістично-релевантної інформації, з якою слідчий стикається у процесі своєї діяльності. По суті, це також процесуальна та непроцесуальна інформація, але, на відміну від специфічної, вона наявна не в будь-якому окремому випадку провадження слідчої (розшукової) дії. Як правило, подібна інформація знаходиться у розпорядженні слідства при провадженні певної слідчої (розшукової) дії. Дослідження такої інформації дозволяє виділяти типові ситуації слідчих (розшукових) дій, їх типові завдання, тактичні прийоми та системи (типові алгоритми розв'язання цих завдань). Тому її можна знайти у відповідних програмах провадження окремих слідчих (розшукових) дій.

Джерелами такого роду інформації можуть бути:

- результати узагальнення кримінальних проваджень, що здійснювалися раніше щодо особливостей провадження окремих слідчих (розшукових) дій;
- результати опитування працівників слідчих органів, що проводяться на підставі заздалегідь розроблених анкет.

Більш детально зрозуміти можливість використання типової криміналістичної інформації можна, розглядаючи план провадження слідчої (розшукової) дії як інформаційну модель майбутніх дій слідчого. В основі побудови такої моделі знаходиться певна інформація специфічного характеру. Адже побудова будь-яких моделей передбачає наявність визначеної інформації, тобто сукупності відомостей, необхідних для формування відповідного висновку, рішення. Причому, чим більшим є обсяг цієї інформації, чим більш повно й різнобічно висвітлено в ній певні обставини тієї чи іншої події, тим більше наповнення має модель, що відображає оригінал. Іншими словами, обсяг і характер інформації, що становить основу моделі, відбивають рівень схожості цієї моделі з оригіналом. У зв'язку із цим перед дослідником завжди постає завдання щодо акумулювання максимально можливого обсягу інформації, яка служить основою для побудови відповідної моделі [130, с. 156]¹⁵⁹. У разі ж її нестачі утворюються «інформаційні прогалини», що ускладнюють можливість подальшої побудови моделі. У таких випадках для подолання зазначених прогалин й може використовуватися типова інформація, що замінить специфічну, якої бракує. Однак доцільним та ефективним використанням типової інформації, замість відсутньої специфічної, є можливим тільки у разі, якщо інформація типового характеру, що зосереджена у відповідній програмі, відповідає виду розслідуваного злочину, етапу його розслідування, виду слідчої (розшукової) дії та його етапу провадження. Цьому мають сприяти плюралістичні підходи вчених-криміналістів відносно розробки програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій.

Слід також відмітити, що використання типової інформації для планування окремих слідчих (розшукових) дій має тимчасовий

¹⁵⁹ Синчук, О. В. Інформаційна база для побудови типових версій. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: Право, 2009. Вип. 9. С. 156.

характер. У випадку відсутності достатніх вихідних даних для початку процесу планування вона використовується для побудови слідчим попереднього плану, а вже після реалізації запланованих перших кроків слідчий отримує якісно та кількісно нові фактичні дані вже суто специфічного характеру, що будуть складати інформаційну базу для подальшого процесу планування (допланування). Але, якщо знову виникатиме подібна ситуація, слідчий завжди може звернутися за допомогою до програми та отримати з неї необхідну типову інформацію. Це видається цілком обґрунтованим, адже процес планування провадження окремих слідчих (розшукових) дій є динамічним та передбачає постійне оперування інформацією як специфічною, так і типовою.

Головна відмінність специфічної та типової криміналістичної інформації – це джерело їх походження. Якщо специфічну інформацію слідчий отримує за кожною конкретною справою, за кожним специфічним випадком, то типова є результатом узагальнення слідчої практики, а також відбиттям передових досягнень науки криміналістики. Але у будь-якому випадку інформація – будь то специфічна, будь то типова – перед тим, як бути використаною для планування слідчої (розшукової) дії, підлягає дослідженню.

При вивченні й аналізі вихідної інформації специфічного характеру слідчий визначає:

- які наявні процесуальні та непроцесуальні фактичні дані можуть бути визнані достовірними;
- чи правильно доказова інформація в процесуальному порядку встановлена і чи може вона розглядатись як докази;
- які обставини розслідуваної події ще не встановлені і повинні бути доведені в установленому законом порядку, які обставини ще можливо встановити за допомогою них [14, с. 13]¹⁶⁰;

¹⁶⁰ Бирюков В. В., Мельникова О. Б., Шехавцов Р. Н., Попов И. В. Теория и практика планирования расследования преступлений: учеб. пособ. Луганск: РИО ЛАВД, 2002. С. 13.

– чи є обсяг наявних фактичних даних достатнім для можливості розгорнення процесу планування; якщо ні, то слід звернутись до носія типової інформації (відповідної програми провадження слідчої (розшукової) дії).

У той самий час аналіз типової вихідної інформації передбачає її оцінку на предмет допустимості, іншими словами, визначення можливості її використання у даній ситуації слідчої (розшукової) дії, замість відсутньої специфічної.

Отже, інформаційна база планування окремих слідчих (розшукових) дій – це сукупність фактичних даних процесуального та непроцесуального, доказового й орієнтовного, специфічного та типового характеру, що виступають необхідною умовою планування провадження окремих слідчих (розшукових) дій і аналіз яких дозволяє слідчому прийняти відповідне рішення щодо окреслення завдань провадження слідчої (розшукової) дії, а також шляхів розв'язання поставлених завдань.

2.2 Технології планування окремих слідчих (розшукових) дій

У криміналістиці серед видів слідчої діяльності виділяють такий її різновид, як планування окремих слідчих (розшукових) дій, що є досить обґрунтованим, адже діяльність людини у будь-якій сфері, у тому числі й слідчій, характеризується плановістю [167, с. 32]¹⁶¹. Планування окремих слідчих (розшукових) дій має психологічну природу, тобто являє собою розумову діяльність слідчого, спрямовану на формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії, визначення найбільш раціональних, ефективних шляхів і засобів

¹⁶¹ Юридична психологія: підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. С. 32.

розв'язання цих завдань. Іншими словами, планування слідчих (розшукових) дій – це процес, що лежить у площині розумових операцій слідчого. Цей процес підкорений своїм унікальним закономірностям існування, складається з певних етапів (операцій), забезпечується своєю методикою та передбачає наявність певних принципів (правил) реалізації. Усі ці характеристики об'єднуються однією категорією – технологія.

Важливо, щоб процес планування окремих слідчих (розшукових) дій проходив у правильній послідовності розумових операцій слідчого, їх системності, з додержанням об'єктивно-існуючих вимог і методів цієї діяльності. В цьому і полягає необхідність постановки питання про дослідження технології планування окремих слідчих (розшукових) дій. Адже додержання технологічних підходів діяльності є запорукою її ефективності та, як результат, досягнення необхідної слідчому мети слідчої (розшукової) дії.

Постановка питання про дослідження технології планування слідчих (розшукових) дій у криміналістиці потребує з'ясування поняття цієї категорії у науці. В тлумачних словниках під технологією розуміється сукупність методів і процесів, що застосовується в якій-небудь справі, у виробництві чого-небудь, а також наукове описання таких методів [102, с. 774]¹⁶². В юридичній літературі можна зустріти поняття «правова технологія», що розглядається як система принципів, методів і процедур конструювання правових інститутів та окремих норм права у відповідності до конкретних цілей суб'єкта на основі наукового аналізу конкретної соціальної та правової ситуації [149, с. 8]¹⁶³.

Що стосується застосування категорії «технологія» у криміналістиці, то тут слід зазначити, що вона є досить новою. Проте

¹⁶² Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. Москва: Эксмо, 2010. С. 774.

¹⁶³ Черненко А. К. Правовая технология как проблема общей теории государства и права. *Современные проблемы юридической науки*: сб. ст. / под ред. А. К. Черненко. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 2000. С. 8.

вона вже активно застосовується у різних сферах криміналістичних та експертних наукових досліджень. Зокрема, у літературі можна зустріти цей термін у таких варіаціях: «технологія розслідування злочину» – функціонально зумовлена впорядкована сукупність дій (діяльність), що забезпечується необхідними ресурсами та реалізується відповідним суб'єктом у процесі розслідування злочинів [160, с. 365]¹⁶⁴; «технологія (методика) відновлення втрачених кримінальних справ» – сукупність дій, форм і методів, що створюють у своїй єдності та закономірно здійснюваної послідовності процес реконструкції утрачених кримінальних справ [52, с. 119]¹⁶⁵; «інформаційні технології у слідчій діяльності» [155, с. 106–113.]¹⁶⁶; «експертні технології» – система робочих операцій, що складають раціональні дії з оптимального використання судовим експертом наявних ресурсів (матеріальних, технічних та фінансових, трудових, інтелектуальних, нормативно-правових) для забезпечення результативного проведення судових експертиз [112, с. 127]¹⁶⁷. Згодом розвиток технологічних підходів у криміналістиці призвів до появи ідей щодо визначення предмета науки криміналістики з позиції цієї категорії [87, с. 10]¹⁶⁸.

Цікавою є думка р. С. Белкіна щодо співвідношення понять криміналістична тактика та криміналістична технологія. На його думку, в умовах розслідування про тактику в повному сенсі можна говорити саме тоді, коли вона є засобом подолання здійснюваної

¹⁶⁴ Шмонин А. В. *Методология криминалистической методики: монография.* Москва: Юрлитинформ, 2010. С. 365.

¹⁶⁵ Зеленецкий В. С. *Технология восстановления (реконструкции) утраченных уголовных дел: монография* / В. С. Зеленецкий, В. Ю. Кузьмина. Харьков: Восточно-регион. центр гуманит.-образоват. инициатив, 2002. С. 119.

¹⁶⁶ Шепітько В. Ю., Авдеева Г. К. *Інформаційні технології в криміналістиці та слідчій діяльності. Вибрані твори.* Харків: Вид. агенція «Апостиль», 2010. С. 106–113.

¹⁶⁷ Моїсєєв О. М. *Технології в криміналістиці та в судовій експертології: співвідношення та розмежування. Правничий часопис Донецьк. ун-ту: наук. журн.* 2010. С. 127.

¹⁶⁸ *Криминалистика: учебник / под ред. В. А. Образцова.* Москва: Юринкон, 1994. С. 10.

слідчому протидії. Із цієї точки зору, пише вчений, правомірно стверджувати про тактику допиту, однак сумнівно – про тактику огляду, правомірно – про тактику обшуку, але сумнівно – про тактику отримання зразків для порівняльного дослідження. На основі таких суджень Р. С. Белкін визначає технологію як найбільш доцільний та ефективний спосіб здійснення трудових операцій у потрібній послідовності, коли не здійснюється щось супротив виконавцю [9, с. 85]¹⁶⁹.

Дійсно, термін тактика у більш загальному розумінні передбачає систему засобів, спрямованих на досягнення певної мети через боротьбу, зіткнення інтересів та подолання опору. Але в даному випадку слід звернути увагу на те положення, що ця категорія у криміналістиці має деякі елементи умовності, оскільки вона не рівноцінна воєнній тактиці та її не слід зводити лише до тих способів, застосування яких призводить до усунення конфліктних взаємозв'язків і протидії [99, с. 130–131]¹⁷⁰. Криміналістична тактика, з точки зору діяльності правозастосовних органів, – це перш за все найбільш оптимальна лінія поведінки слідчого під час провадження слідчих (розшукових) дій у тій чи іншій ситуації, і зовсім не обов'язково конфліктній. Визначення лінії поведінки, обрання тактичних прийомів, їх застосування – це також певний процес, що передбачає додержання відповідної технології та складається із системи розумових операцій слідчого (аналіз ситуації слідчої (розшукової) дії, моделі поведінки злочинця, його психологічних особливостей, планування щодо застосування відповідних тактичних засобів, прогнозування результату їх застосування). Саме тому тактику та технологію у криміналістиці слід розглядати як різнорівневі, однак щільно пов'язані між собою поняття.

¹⁶⁹ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва: НОРМА, 2001. С. 85.

¹⁷⁰ Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2008. С. 130–131.

Перше з них є відображенням форми слідчої діяльності з обрання й застосування тактичних прийомів, їх систем під час провадження окремих слідчих (розшукових) дій щодо відповідної ситуації слідчої (розшукової) дії, друга, у свою чергу, характеризує зміст цієї діяльності, її методика.

Отже, з точки зору застосування планування окремих слідчих (розшукових) дій у роботі слідчого технологію планування можна розглядати як найбільш доцільний та ефективний спосіб здійснення зазначеної діяльності (за етапами) у правильній послідовності. Але, якщо розглядати зазначену категорію як елемент концепції планування окремих слідчих (розшукових) дій у криміналістичній науці, можна зрозуміти, що технологія є більш широким науковим поняттям, що передбачає не лише дотримання послідовності певних етапів (операцій), а й використання при цьому своїх методів (тобто має свою власну методика), додержання певних принципів (правил) виконання цих операцій, а також об'єктивно існуючих зв'язків між зазначеними елементами. Тільки у такому сенсі, розглядаючи планування окремих слідчих (розшукових) дій через його технологію, можливим стає проведення повноцінного дослідження закономірностей цього явища.

Водночас технологію планування окремих слідчих (розшукових) дій не слід ототожнювати з технікою планування. Якщо технологія відбиває зміст планування, то техніка планування окремих слідчих (розшукових) дій – це категорія, що характеризує можливі форми реалізації цієї діяльності, її результат.

Слід зазначити, що при дослідженні технології планування окремих слідчих (розшукових) дій слід урахувати низку концептуальних положень. По-перше, планування окремих слідчих (розшукових) дій є перш за все розумовою діяльністю слідчого, тобто має психологічну природу походження. Тому й технологічний процес зазначеної слідчої діяльності характеризується психологічними особливостями. По-друге, мають ураховуватися існуючі

принципи планування окремих слідчих (розшукових) дій. По-третє, має братися до уваги зв'язок між плануванням окремих слідчих (розшукових) дій та іншими складовими елементами конструктивної діяльності слідчого, що також є наявними під час провадження слідчих (розшукових) дій. Так, у конструктивній діяльності слідчого розрізняють прогнозування, планування, прийняття рішень, що розглядаються як певні етапи [167, с. 76]¹⁷¹. Прогнозування – це розробка прогнозу, дослідження перспектив будь-якого явища або дій, що провадяться. Діяльність із прогнозування передбачає: уявлення мети прогностичної діяльності; наявність достатньої інформації для формування прогнозів; використання відповідних методів прогнозування. Наступним етапом конструктивної діяльності є планування. Прогностична діяльність реалізується в плануванні – розробці оптимальних шляхів і способів її здійснення. Завершальним етапом конструктивної діяльності є прийняття рішень (тактичних і процесуальних). Прийняття рішень у психологічній літературі визначається як вольовий акт, що передбачає зіставлення альтернатив і вироблення відповідної програми дій [167, с. 76–77]¹⁷². Отже, можна побачити, що планування тут займає проміжну ланку та є необхідною умовою прийняття правильного тактичного рішення.

У літературі можна зустріти спроби дослідити технології планування окремих слідчих (розшукових) дій. Йдеться саме про спроби, тому що автори здебільшого намагаються визначити цю складну наукову категорію у вузькому сенсі, забуваючи при цьому про інші її складові, які є апріорними. Технологію планування зводять до певної сукупності її елементів або ж розглядають як сукупність етапів зазначеної діяльності, що мають певну послідовність. Таким чином, із поля зору науковців випадає методична скла-

¹⁷¹ Юридична психологія: підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. С. 76.

¹⁷² Там само. С. 76–77.

дова планування окремих слідчих (розшукових) дій (методи, за допомогою яких ця діяльність реалізується слідчим). При її визначенні не враховуються її природа та сформульовані принципи й зв'язок з іншими складовими конструктивної діяльності слідчого. Зокрема, у перших згадках про планування окремих слідчих (розшукових) дій говорилося про те, що до нього буквально входить все, що можна й повинно заздалегідь передбачити й організувати [22, с. 169]¹⁷³. Зрозуміло, що такий абстрактний підхід не розкриває змісту технології досліджуваної діяльності слідчого. Інколи зазначають, що плануючи слідчу (розшукову) дію, слідчий має визначити:

1) яке конкретне завдання стоїть перед даною слідчою (розшуковою) дією;

2) коли слід провести її (день, час);

3) де;

4) як повинна бути організована дія, проведена її підготовка (навести довідки, ознайомитися з матеріалами справи, створити умови для провадження дії, поклопотати про транспортні засоби тощо);

5) хто та в якості кого має взяти участь у слідчій (розшуковій) дії;

6) як повинні бути розставлені сили, розподілені обов'язки, використані учасники слідчої (розшукової) дії, організований контроль виконання;

7) якою має бути послідовність дії;

8) які тактичні прийоми доцільно буде застосувати;

9) які технічні засоби необхідно використовувати;

10) які можуть знадобитись оперативно-розшукові заходи до, паралельно слідчій (розшуковій) дії або безпосередньо після її провадження;

11) як підсумувати результат дії [85, с. 275–277]¹⁷⁴.

¹⁷³ Васильєв А. Н. Следственная тактика. Москва : Юрид. лит., 1976. С. 169.

¹⁷⁴ Криминалистика: учебник / под ред. А. Н. Васильева. Москва: Моск. гос. ун-т, 1971. С. 275–277.

У літературі можна зустріти й інші підходи до визначення технології планування окремих слідчих (розшукових) дій. Іноді зазначають, що процес планування окремої слідчої (розшукової) дії включає:

- остаточне уточнення мети і змісту майбутньої дії, кола питань, що необхідно вирішити;
- отримання додаткової інформації про умови, в яких буде здійснюватися дія, відомостей про осіб, що цікавлять слідчого, й інших даних;
- прийняття рішення про час та місце проведення дії, що планується;
- обрання тактичних прийомів провадження слідчої (розшукової) дії;
- вирішення питання про залучення необхідних учасників слідчої (розшукової) дії, розподіл між ними обов'язків;
- прийняття рішення про використання техніко-криміналістичних й інших засобів, необхідних при провадженні слідчої (розшукової) дії [123, с. 185]¹⁷⁵.

Дещо по-іншому зміст планування окремих слідчих (розшукових) дій визначає Т. П. Бірюкова, яка виділяє:

- чітке визначення цілей, тактичних завдань, що повинні й можуть бути вирішені під час слідчої (розшукової) дії;
- визначення кола питань, що необхідно з'ясувати, і черговості їх з'ясування;
- визначення сукупності умов, необхідних для проведення слідчої (розшукової) дії (місце, час їх проведення, технічні засоби, учасники заходу та ін.) [15, с. 163]¹⁷⁶.

¹⁷⁵ Россинская Е. р. Криминалистика. Вопросы и ответы: учеб. пособ. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. С. 185.

¹⁷⁶ Бірюкова Т. П. Планування як метод організації розслідування злочинів, пов'язаних із виготовленням і збутом підроблених грошей. *Вісн. Луган. акад. внутр. справ МВС ім. 10-річчя незалежності України*; голов. ред. Е. О. Дідоренко. Вип. 3. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. С. 163.

У наведених прикладах науковці визначили перелік елементів (зміст) планування окремих слідчих (розшукових) дій, не зазначивши при цьому, до якого етапу той чи інший елемент відноситься, що є важливим, адже планування – це процес. Й хоча визначення всіх цих елементів і є результатом розумових операцій слідчого, але як процес планування складається з певних етапів, що мають бути обов'язково виділені, не говорячи вже про визначення методологічної складової технології планування окремих слідчих (розшукових) дій.

Стосовно виділення етапів у плануванні слідчих (розшукових) дій, то найчастіше у літературі можна зустріти підходи щодо виділення у структурі процесу планування окремих слідчих (розшукових) дій трьох етапів. У різних авторів вони дещо різняться. Так, І. Ф. Герасимов та Л. Я. Драпкін виділяють такі з них:

1-й етап – визначення безпосередньої мети даної дії;

2-й етап – установа і конкретизація ресурсів, головним чином інформаційних, психологічних та інших, що знаходяться у розпорядженні слідчого, а так само з'ясування їх співвідношення з визначеною раніше метою;

3-й етап – безпосередня розробка організаційно-тактичного змісту слідчої (розшукової) дії й оцінка можливих результатів [80, с. 237]¹⁷⁷.

Пізніше Л. Я. Драпкін дещо розширив третій етап, визначивши його у такий спосіб: безпосередня розробка організаційно-тактичного змісту слідчої (розшукової) дії, тактико-психологічних прийомів, що застосовуються, визначення умов і часу їх реалізації, оцінка можливих результатів [91, с. 238–239]¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Криміналістика / под ред. Н. П. Яблокова, В. Я. Колдина. Москва: Изд-во Моск. гос. ун.-та, 1990. С. 237.

¹⁷⁸ Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва: Высш. школа, 2000. С. 238–239.

Схожим до попередніх є погляд на зміст планування окремих слідчих (розшукових) дій, запропонований авторами підручнику з криміналістики за редакцією П. Д. Біленчука:

1) визначення мети слідчої (розшукової) дії (обставини, питання, які необхідно встановити);

2) установлення (вибір) конкретних ресурсів – інформаційних, психологічних, технічних, що знаходяться у слідчого, та визначення їх співвідношення з конкретною метою, якої необхідно досягти;

3) безпосереднє розроблення організаційно-тактичного змісту слідчої (розшукової) дії із визначенням послідовності застосування тактичних прийомів, тактичних операцій [97, с. 110]¹⁷⁹.

Одразу виникає зауваження з приводу внесення до змісту планування окремої слідчої (розшукової) дії застосування тактичних операцій. Серед аргументів заперечення цього можна навести такі. Слідча (розшукова) дія та тактична операція – це засоби криміналістичної тактики, що знаходяться у певній градації. Насамперед йдеться про те, що слідча (розшукова) дія є складовою тактичної операції, адже тактична операція передбачає поєднання однойменних і різнойменних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування [99, с. 145; 153, с. 97–101]¹⁸⁰. На підставі цього слід виокремлювати й різні за рівнем види планування: планування слідчої (розшукової) дії (змістом якої є тактичні прийоми, їх комбінації) та планування тактичної операції (змістом якої є слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші заходи). Саме тому віднесення тактичних операцій до складу планування слідчої

¹⁷⁹ Криміналістика: підручник / за ред. П. Д. Біленчук. Київ: Право, 1997. С. 110.

¹⁸⁰ Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2008. С. 145; Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостиль», 2013. С. 97–101.

(розшукової) дії порушує зазначену градацію та їх логічне співвідношення.

Деяко іншими, але у чомусь й схожими, є погляди щодо виділення серед стадій процесу планування окремих слідчих (розшукових) дій такі:

- визначення часу, місця проведення, кінцевої мети і змісту майбутньої слідчої (розшукової) дії, кола питань, які треба з'ясувати, та обставин, що потребують установлення;
- установлення (вибір) конкретних ресурсів – інформаційних, психологічних, технічних, що є у слідчого, та визначення їх співвідношення з конкретною метою, якої необхідно досягти;
- безпосереднє розроблення організаційно-тактичного змісту слідчої (розшукової) дії з визначенням послідовності застосування тактичних прийомів і тактичних операцій [58, с. 323]¹⁸¹.

На відміну від наведених думок, І. І. Когутич по-іншому розглядає перший етап процедури планування слідчих (розшукових) дій, відносячи до нього визначення часу, місця і змісту дії, що планується. Така позиція здається суперечливою. Адже якщо проаналізувати цей запропонований цитованим ученим етап планування слідчих (розшукових) дій, можна побачити, що поряд із вищезазначеними складовими він включає визначення мети; кола питань, що необхідно встановити, та обставини, що потребують установлення. Якщо ці складові відповідають за визначення завдань провадження слідчої (розшукової) дії, то перші (визначення часу, місця та змісту слідчої (розшукової) дії) відносяться до іншої складової планування окремих слідчих (розшукових) дій. На нашу думку, визначення зазначених складових спрямоване на вирішення завдань та досягнення мети слідчої (розшукової) дії. Тому у запропонованій І. І. Когутичем концепції спостерігається певна плутанина. Й знов ж таки до третього етапу він, як і

¹⁸¹ Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. С. 323.

попередники, відносить такий елемент, як розробка змісту слідчої (розшукової) дії й розробка тактичних операцій, віднесення яких до складу планування окремих слідчих (розшукових) дій, як зазначалося раніше, є доволі сумнівним.

Викликає певні зауваження й пропозиція І. І. Когутича щодо виділення універсальної схеми будь-якого з видів (рівнів) криміналістичного планування. Зокрема, він дає її у такому вигляді:

- визначення загального напрямку дій, формування цілей, побудова версій та виведення з них логічних висновків, завдань, підзавдань;
- вирізнення обставин, що необхідно встановити: предмета і меж доказування, обставин, з'ясування яких є необхідним для встановлення істини;
- визначення засобів, за допомогою яких установлюватимуться обставини вчиненого злочину (визначення кола слідчих (розшукових) та інших дій і заходів оперативно-пошукового та організаційно-технічного характеру; визначення тактики намічених дій), а так само засобів прийняття тактичних рішень;
- визначення виконавців і термінів виконання, послідовності проведення намічених дій;
- оформлення наміченої програми у вигляді письмових планів розслідування, схем, графіків, карток тощо [58, с. 322]¹⁸².

Безумовно, всі існуючі види криміналістичного планування єдині за своєю природою та знаходяться у діалектичному взаємозв'язку. Але планування будь-якого рівня характеризується своєю індивідуальністю порівняно з іншими видами, кожен із них має власні особливості. Такі особливості можуть відбиватися в обсязі предмета планування, ситуаціях, конкретних завданнях, наявних ресурсах тощо. Тому, видається, що виокремлення такої уніфікованої схеми доцільне лише з урахуванням її умовності та необхід-

¹⁸² Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. С. 322.

ності розробок технологій планування для будь-якого з рівнів або видів окремо.

Аналіз фахової літератури, присвяченої плануванню окремих слідчих (розшукових) дій, дає підстави стверджувати про недостатню розробку технології зазначеної слідчої діяльності та викликає необхідність заповнення цієї прогалини у теорії планування окремих слідчих (розшукових) дій.

Тому, виходячи з визначення поняття планування слідчих (розшукових) дій та його природи, вбачається доцільним технологію цієї діяльності розглядати як певну модель, що включає відповідні стадії та етапи, до яких можна віднести такі:

1. Формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії.

Першим етапом цієї стадії є з'ясування ситуації слідчої (розшукової) дії. У зв'язку із цим задаємо, що остання являє собою сукупність умов та обставин, що створюють відповідну обстановку, положення в ході провадження конкретної слідчої (розшукової) дії, які зумовлені характером самої слідчої (розшукової) дії, часом і місцем її проведення, позицією і поведінкою її учасників, наявністю доказової інформації, результатами діяльності слідчого, та впливають на тактику цієї слідчої (розшукової) дії [62, с. 7]¹⁸³. Процес з'ясування цієї ситуації видається цілком виправданим, адже саме ситуація слідчої (розшукової) дії відбиває реальний стан справ та є джерелом визначення завдань для слідчого. Ситуація – це динамічна, інформаційна система, що формується під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. Тому її з'ясування відповідно потребує дослідження інформації щодо умов та обставин, в яких провадиться слідча (розшукова) дія, чинників, що її зумовлюють. Аналіз інформації, що характеризує відповідну ситуацію слідчої (розшукової) дії, дозволяє виділити релевантну її частину, що й складатиме інформаційну базу майбутнього плану.

¹⁸³ Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. С. 7.

Другим етапом цієї стадії є висунення версій, що пояснюють ситуацію слідчої (розшукової) дій. Наприклад, при виникненні ситуації відмови підозрюваного від дачі показань або активній протидії особи під час провадження обшуку слідчий висуває версії щодо причин такої поведінки, зокрема, можливої причетності особи до вчиненого кримінального правопорушення. Версія слідчої (розшукової) дії – це умовивід, спрямований на пояснення ситуації, що склалася. Тому суперечливими є погляди деяких учених на зазначену категорію як лінію поведінки слідчого залежно від ситуації, що склалася при провадженні слідчої (розшукової) дії. Зокрема, І. М. Комаров визначає її як засновану на рефлексії слідчого ситуаційну тактичну будову, лінію його поведінки з метою встановлення криміналістично значимої інформації у розслідуванні злочинів [70, с. 343]¹⁸⁴. Серед запропонованих ученим ознак версії слідчої (розшукової) дії прийнятними видаються лише її ситуаційна зумовленість та вказівка на те, що вона заснована на рефлексивному мисленні слідчого. Отже, версія слідчої (розшукової) дії є відправним пунктом формулювання завдань останньої.

Третій етап полягає у визначенні конкретних завдань слідчої (розшукової) дії. Він є завершальним та відбиває кінцеву мету цієї стадії.

У випадках, коли умови й обстановка не дозволяють визначити ситуацію, є відсутнім достатній обсяг інформації для висунення версій, завдань, складання плану, що їх характеризує, та, як наслідок, відсутня можливість сформулювати завдання слідчої (розшукової) дії, ефективно вбачається можливість звернення слідчого до її типових аналогів, що відображені у відповідних програмах провадження окремих слідчих (розшукових) дій даного

¹⁸⁴ Комаров І. М. Поняття версії следственного действия. *Криміналістика XXI століття*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. Харків: Право, 2010. С. 343.

виду. Адже саме програма за своєю природою передбачає наявність у своєму складі типових ситуацій слідчих (розшукових) дій певного виду та типових їх завдань.

На цій стадії слідчий повинен керуватися принципами законності та детермінованості планування окремих слідчих (розшукових) дій, які передбачають, що завдання, що ставить перед собою слідчий у межах конкретної слідчої (розшукової) дії, мають відповідати загальним завданням кримінального судочинства та розслідуваного злочину.

2. Визначення шляхів і засобів розв'язання поставлених завдань. Першим етапом цієї стадії є визначення наявних ресурсів. Під категорією «ресурси» слід розуміти: а) матеріально-технічне забезпечення провадження слідчої (розшукової) дії; б) наявних осіб – співробітників органів дізнання та спеціалістів, що можуть бути залучені до провадження слідчої (розшукової) дії; в) наявну інформацію соціально-психологічного характеру щодо особи злочинця (потерпілого, свідка), який є учасником слідчої (розшукової) дії – наявність такої інформації є дуже важливою для подальшої розробки тактичного змісту слідчої (розшукової) дії, адже лише на основі цих даних слідчий в змозі розробити ефективні тактичні прийоми управління поведінкою особи-учасника слідчої (розшукової) дії, звернення її на користь слідства; г) наявні власні професійні знання та здібності [53, с. 125–126]¹⁸⁵.

Другим етапом визначення шляхів і засобів розв'язання завдань слідчої (розшукової) дії слід вважати співставлення наявних ресурсів та завдань провадження слідчої (розшукової) дії. Розуміння обсягу та якості наявних у розпорядженні слідчого ресурсів дозволяє співставити їх із завданнями слідчої

¹⁸⁵ Аналогічної думки дотримувались й інші вчені. Див.: Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты; отв. ред. Ю. Н. Лукин. Ростов-на-Дону: Из-во Ростов. ун.-та, 1989. С. 125–126.

(розшукової) дії та зрозуміти свої власні можливості щодо виконання цих завдань.

Третій етап, що є центральним на цій стадії, полягає у розробці безпосереднього тактичного змісту майбутньої слідчої (розшукової) дії. Він передбачає вибір тактичних прийомів (їх систем), визначення послідовності та прийняття остаточного рішення щодо їх застосування.

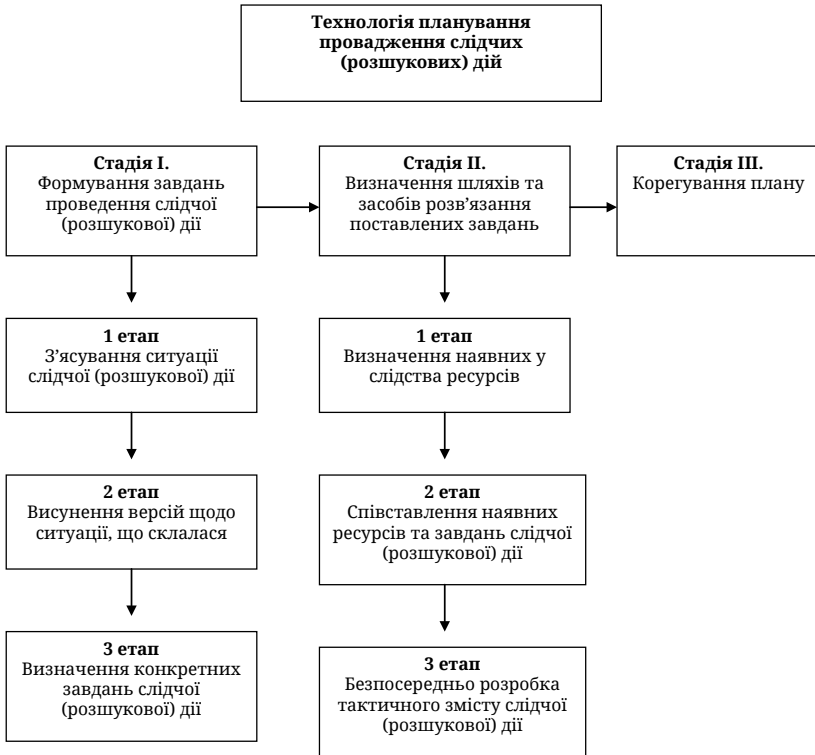
Знов ж таки у випадках, коли слідчому складно визначити шляхи виконання завдань окремої слідчої (розшукової) дії внаслідок їх складності, зумовленої недостатністю професійних знань і неосвіченості, доцільним буде його звернення до програм провадження слідчих (розшукових) дій даного виду як своєрідних орієнтирів, де вченими-криміналістами запропоновані найефективніші типові шляхи та засоби розв'язання таких завдань (типові тактичні прийоми й організаційні заходи представлені у такій послідовності, що дозволяє їх використовувати для успішного виконання завдань відповідної слідчої (розшукової) дії).

3. Корегування плану.

Динамічність планування, як відомо, вказує на те, що план не є статичним, а, навпаки, підкорений постійним змінам щодо свого змісту [146, с. 292]¹⁸⁶. Саме тому в технології планування слідчих (розшукових) дій слід виокремити третю, не менш важливу стадію, – корегування плану. Це зумовлено насамперед непостійністю ситуацій слідчих (розшукових) дій, зокрема, й внаслідок реалізації запланованих раніше організаційно-тактичних засобів. Тобто змінюється ситуація, з'являються нові завдання і, як наслідок, активізується пошук нових шляхів та засобів розв'язання новоутворених завдань.

Схематично технологію планування слідчих (розшукових) дій можна представити у такому вигляді:

¹⁸⁶ Хань О. О. Принципи планування та програмування окремих слідчих дій. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. Харків: Право, 2012. Вип. 23. С. 292.



Децю по-іншому технологія планування окремих слідчих (розшукових) дій виглядає, коли планування має місце безпосередньо під час провадження слідчої (розшукової) дії. У таких випадках одразу випадає такий елемент, як прогнозування всіх можливих ситуацій слідчої (розшукової) дії, адже на це у слідчого елементарно не вистачає часу, а зусилля тут повинні спрямовуватися на визначення ситуації, що вже виникла. В цьому випадку прогнозування застосовується слідчим тільки під час обрання необхідних тактичних прийомів із метою визначення ймовірних результатів їх застосування. Щодо слідчих (розшукових) дій

іншого виду, наприклад, огляду місця події, то тут повноцінне планування на підготовчому етапі є неможливим унаслідок недостатності вихідних даних. Тому й технологія має інший вигляд. Все це вказує на диференціацію технологій планування окремих слідчих (розшукових) дій і має знайти своє відбиття як у розробці теоретичних побудов, так і наданні практичних рекомендацій.

Не забуваючи про методичну складову технології планування окремих слідчих (розшукових) дій, слід зазначити, що при здійсненні планування слідчий активно впроваджує криміналістичні методи всіх рівнів: діалектичної та формальної логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування), загальнонаукові (спостереження, опис, порівняння, моделювання) та спеціально-криміналістичні, до яких насамперед слід віднести версерування [124, с. 65–67]¹⁸⁷.

2.3 Типові форми планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій

Із появою перших праць, присвячених проблематиці криміналістичного планування, висловлювались ідеї щодо можливих його форм. Здебільшого ці положення стосувалися планування розслідування злочинів, оскільки саме з дослідження цього рівня зазначеної діяльності розпочалося наукове вивчення планування у науці криміналістиці. Під формою планування розслідування сьогодні розуміють той зовнішній вираз, що отримує розумова діяльність слідчого з планування [90, с. 480]¹⁸⁸.

¹⁸⁷ Салтевский М. В. Криминалистика в современном изложении юристов : учеб. и практ. пособ. Харьков : Рубикон, 1997. С. 65–67.

¹⁸⁸ Криминалистика: учебник / под ред. р. С. Белкина. Москва: НОРМА, 2001. С. 480.

Слід зазначити, що на теперішній час науковці по-різному розглядають цю проблематику – від суджень щодо можливості складання плану розслідування у довільній формі [83, с. 241]¹⁸⁹ й до виділення конкретних його форм. Аналіз літератури, присвяченій цьому питанню, дозволяє зробити висновок про існування трьох основних підходів до можливих форм планів розслідування злочинів. Так, М. П. Яблоков виділяє уявну, письмову та графічну форми. На думку вченого, уявна форма плану розслідування злочину існує як проміжна до моменту складання письмового або графічного плану. Письмова форма є найбільш поширеною та складається у формі таблиці. У свою чергу, графічна форма плану має місце при складанні так званого сіткового плану, при якому окремі види намічених дій позначаються за допомогою різноманітних геометричних фігур (коло, трикутник, квадрат, ромб, прямокутник і т. д.) [92, с. 114]¹⁹⁰. Деякі криміналісти виділяють тільки уявну та письмову форми плану [88, с. 88; 78, с. 451]¹⁹¹. По-іншому на класифікацію форм плану дивиться М. І. Скригонюк. Учений виділяє письмову та умовно письмову (комп'ютерний набір) форми плану. При цьому поділяє письмове планування на сіткове і концентроване календарне. Сіткове планування має місце у складних, багатоепізодних кримінальних справах та за своєю сутністю є аналогічним розумінню графічної форми, запропонованої М. П. Яблоковим. Концентрованим календарним плануванням є метод планування, що дозволяє узгодити проведення всіх слідчих (розшукових) дій і заходів у кримінальних справах шляхом чіткого їх провадження

¹⁸⁹ Криміналістика: учебник / Р. С. Белкин, В. Е. Жарский, И. М. Лузгин, И. В. Макаров и др.; под ред.: Р. С. Белкина, Б. А. Викторова. Москва: Юрид. лит., 1976. С. 241.

¹⁹⁰ Криміналістика: учебник / под ред. Н. П. Яблокова. Москва: Изд-во БЕК, 1996. С. 114.

¹⁹¹ Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва: Юрид. лит., 1993. С. 88.; Криміналістика: учебник / под. ред. И. Ф. Крылова, А. И. Бастыркина. Москва: Дело, 2001. С. 451.

з урахуванням строків та запобіжних заходів [98, с. 229]¹⁹². Іноді його ще йменують зведеним календарним плануванням, що дозволяє планувати проведення всіх запланованих слідчих (розшукових), оперативно-розшукових та інших дій (із визначенням часу їх проведення) в усіх справах, які перебувають у провадженні слідчого (на тиждень, місяць) [18, с. 263]¹⁹³. Саме таке розуміння календарного планування у криміналістиці є загальноприйнятим та дозволяє виділяти його в якості окремого виду або рівня криміналістичного планування, зокрема, поряд із плануванням розслідування злочину та плануванням провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Тому, на наш погляд, необґрунтованим слід вважати підхід М. І. Скригонюка, який цей рівень криміналістичного планування розглядає як різновид письмової форми планування розслідування злочинів. Уявляється, що, по-перше, у такому разі порушується логічна структура рівнів криміналістичного планування і, як наслідок, втрачаються існуючі взаємозв'язки. По-друге, на практиці це може призвести до плутанини у розумінні поняття та співвідношення календарного плану й плану розслідування злочину, наслідком чого стане неправильне їх застосування, а це, в свою чергу, призведе до серйозних помилок і прогалин під час кримінального провадження. Слід також зазначити, що з поля зору вченого випадає уявна форма плану розслідування злочинів, що, як видається, є не зовсім справедливим. Як відомо, планування за своєю природою являє собою саме розумову діяльність слідчого, результатом якої є уявний план. Тому й первинною формою плану має бути форма уявна. Тільки після побудови плану у вигляді уявної моделі слідчий матеріалізує цю модель, надаючи їй різноманітні форми, як-от: письмові, графічні, умовно письмові тощо. Побудова уявного плану

¹⁹² Криміналістика: підручник / М. І. Скригонюк. Київ: Атіка, 2007. С. 229.

¹⁹³ Варфоломеева Т. В. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. С. 263.

є необхідною початковою стадією складання будь-якого письмового плану, адже здійсненню будь-яких дій завжди передують створення їх уявних образів. Тому не можна погодитися з тими вченими, які стверджують, що лише інколи планування може бути уявним [97, с. 110; 91, с. 243]¹⁹⁴ або що уявним планом слідчий обмежується тільки на початку розслідування, коли виконує невідкладні слідчі (розшукові) дії на місці події і в нього немає можливості скласти письмовий план [79, с. 106]¹⁹⁵. Справа в тому, що більшість учених дотримуються правильної, на наш погляд, думки, щодо моменту складання письмового плану розслідування злочину. Йдеться про те, що при розслідуванні більшості категорій злочинів така можливість у слідчого з'являється лише після проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, у результаті чого слідство отримує необхідну інформаційну базу для складання розгорнутого письмового плану. До цього моменту може мати місце лише уявне планування. І це є правильним. Але водночас це не говорить про те, що на цьому етапі уявне планування себе вичерпує. Воно продовжує існувати як передумова складання будь-якого письмового плану.

Уявну форму планування іноді йменують усною, що викликає низку зауважень. Такі погляди можна зустріти у працях І. Ф. Пантелеєва [88, с. 88]¹⁹⁶ та І. І. Когутича [58, с. 323]¹⁹⁷. Зрозуміло, що, називаючи форму плану у такий спосіб, учені шукали термін, який розкриватиме значення терміна «письмовий». Але, повертаючись знов таки до сутності планування, яке лежить у площині розумових процесів слідчого, можливо побачити, що план – це перш за все уявна модель майбутніх дій слідчого, й ця модель має саме уявну форму.

¹⁹⁴ Криміналістика: підручник / за ред. П. Д. Біленчук. Київ: Право, 1997. С. 110; Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва: Высш. школа, 2000. С. 243.

¹⁹⁵ Криміналістика / под ред. В. А. Образцова. Москва: Юрист, 1995. С. 106.

¹⁹⁶ Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва: Юрид. лит., 1993. С. 88.

¹⁹⁷ Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. С. 323.

Серед запропонованих у літературі форм планування розслідування злочинів у цілому перевагу здебільшого надають письмовій формі. І це є цілком обґрунтованим, адже важко уявити можливість утримати слідчим у пам'яті всі версії, обставини, що підлягають з'ясуванню, та іншу інформацію у справі. Тим більше, що під час кримінального провадження слідчий постійно отримує нову інформацію, змінюється слідча ситуація і, як наслідок, змінюється сам план. Але, незважаючи на однастайність думок щодо необхідності складання слідчим письмового плану розслідування злочину, що, як правило, має вигляд таблиці, у літературі пропонуються різні варіанти цієї форми плану.

Аналіз запропонованих форм дозволяє поділити ці пропозиції на три групи. Першу становлять так звані безверсійні письмові плани. Вони найчастіше включають у себе лише такі елементи: а) обставини, що підлягають з'ясуванню; б) слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи; в) строки виконання; г) виконавці; д) примітка або відмітка про виконання [81, с. 243; 90, с. 480]¹⁹⁸. Однак тут слід погодитися з думкою В. О. Коновалової та В. Ю. Шепітька про те, що такі форми плану не несуть в собі необхідної логічної завершеності, оскільки ізолюють розумову діяльність, пов'язану зі складанням плану, від його вихідного моменту. Тому при складанні будь-якого плану вказівка на версію, яку він реалізує, є обов'язковою [72, с. 18]¹⁹⁹. У зв'язку із цим більш прийнятними є плани, в яких передбачена вказівка на версію чи версії розслідування [99, с. 154]²⁰⁰. Також іноді рекомендують складати план, виносячи версію у його заголовок, що дозволяє сконцен-

¹⁹⁸ Криміналістика: учебник / А. Н. Васильев, А. И. Винберг, С. А. Голунский, Г. Б. Карнович и др.; отв. ред.: С. А. Голунский. Москва : Госюриздат, 1959. С. 243.; Криміналістика: учебник / под ред. Р. С. Белкина. Москва: НОРМА, 2001. С. 480.

¹⁹⁹ Коновалова В. Е., Шепітько В. Ю. Криміналістическая тактика: теории и тенденции: учеб. пособ. / В. Е. Коновалова. Харьков: Гриф, 1997. С. 18.

²⁰⁰ Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2008. С. 154.

труватися слідчому на кожній версії окремо [97, с. 111]²⁰¹. Можна зустріти й рекомендації щодо диференціації структури табличного плану на два розділи – загальноверсійний (загальноепізодний) і версійний (епізодний). Останній, у свою чергу, складається з окремих підрозділів за кількістю версій, що підлягають перевірці (епізодів). Прибічники такого підходу вважають, що загальноверсійні питання виявляються лише після складання планів перевірки окремих версій, епізодів. Однак у загальному (об'єднаному) плані розділ, що включає до свого змісту окремі плани перевірки кожної версії (епізоду), повинен йти за загальноверсійним (загальноепізодним) розділом плану [91, с. 243–244]²⁰².

Отже, наведений аналіз фахової літератури зайвий раз пересвідчує розмаїття запропонованих форм планування та технік викладення планування розслідування злочинів. Розмаїття підходів спостерігається й щодо визначення типових форм планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Намагання вчених розробити уніфіковані підходи до вирішення цього питання слід вважати досить обґрунтованим, оскільки дослідження форми є вельми важливим. Вона (форма) є об'єктивно існуючим атрибутом досліджуваного явища. Знання типових форм планування окремих слідчих (розшукових) дій дозволить надати практиці боротьби зі злочинністю науково обґрунтовані рекомендації щодо обрання слідчим правильної, найбільш комфортної для застосування форми плану при провадженні тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії. Тому викликають заперечення твердження про те, що форма плану окремої слідчої (розшукової) дії не має особливого значення [89, с. 228]²⁰³.

²⁰¹ Криміналістика: підручник / за ред. П. Д. Біленчук. Київ: Право, 1997. С. 111.

²⁰² Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва: Высш. школа, 2000. С. 243–244.

²⁰³ Криміналістика: учебник / под ред. А. Г. Филиппова. Москва: Юриспруденция, 2000. С. 228.

У криміналістичній літературі запропоновані різні форми планування провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Зустрічаються навіть твердження про відсутність будь-якої форми для складання планів слідчих (розшукових) дій, тому що вона визначається слідчим залежно від конкретних обставин розслідуваної події [15, с. 163]²⁰⁴. Із цим не можна погодитись, оскільки це суперечить існуючим рівням планування і формам їх реалізації. Більше того, саме слідчі в цілому позитивно оцінюють необхідність використання запропонованих наукою типових форм письмових планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Так, за результатами проведеного нами анкетування слідчих, 86 % опитаних позитивно оцінили практику застосування типових письмових (стислих, розгорнутих) планів у судово-слідчій практиці.

Слід зазначити, що в криміналістичній літературі із цього питання висловлені неоднозначні судження. Так, Л. О. Соя-Серко підкреслив, що з легкістю можна уявити, що та чи інша слідча (розшукової) дія буде проведена цілеспрямовано, динамічно, послідовно й дасть гарні результати і без складання письмового плану слідчої (розшукової) дії [135, с. 6–7]²⁰⁵. Висловлювалися рекомендації слідчому стосовно того, що при провадженні нескладних допитів або огляду місця події можна обмежитися нотатками у блокноті; такий підхід аргументувався тим, що планування окремих слідчих (розшукових) дій – менш складний процес, аніж планування розслідування у цілому, що пояснюється меншим обсягом роботи та більш вузькими завданнями [22, с. 169]²⁰⁶.

²⁰⁴ Бірюкова Т. П. Планування як метод організації розслідування злочинів, пов'язаних із виготовленням і збутом підроблених грошей. *Вісн. Луган. акад. внутр. справ МВС ім. 10-річчя незалежності України*; голов. ред. Е. О. Дідоренко. Вип. 3. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. С. 163.

²⁰⁵ Соя-Серко Л. А. Организация следственного действия. Москва: Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1974. С. 6–7.

²⁰⁶ Васильев А. Н. Следственная тактика. Москва: Юрид. лит., 1976. С. 169.

Деякі науковці дійшли висновку про необхідність складання письмового плану під час провадження слідчих (розшукових) дій по складних, багатоепізодних справах [82, с. 301]²⁰⁷ або при провадженні слідчих (розшукових) дій, що потребують залучення кількох учасників, використання технічних засобів [86, с. 358]²⁰⁸. Іноді рекомендують складати план у вигляді переліку тактичних прийомів, що передбачається застосувати у певній послідовності. При цьому пропонується включати такі елементи: завдання, які вирішуються дією, що планується; час, місце та учасники дії; розподіл обов'язків між учасниками; заходи, що потрібно провести в порядку підготовки до слідчої (розшукової) дії; послідовність виконання окремих слідчих (розшукових) дій; тактичні прийоми і технічні засоби, що плануються до використання [89, с. 228–229]²⁰⁹. У контексті досліджуваної проблематики цікавими виглядають дані, отримані під час проведеного нами опитування слідчих. На запитання «Яку форму планування Ви обираєте при провадженні окремих слідчих (розшукових) дій?» отримані такі результати:

- при провадженні допиту: уявну (усну) – 17,2%; письмову стислу – 48,4%; письмову розгорнуту – 71,2%;
- при провадженні одночасного допиту двох чи більше раніше вже допитаних осіб: уявну (усну) – 11,2%; письмову стислу – 29,6%; розгорнуту письмову – 86,8%;
- при провадженні пред'явлення для впізнання: уявну (усну) – 36,8%; письмову стислу – 59,6%; письмову розгорнуту – 29,2%;
- при провадженні обшуку: уявну (усну) – 25,2%; письмову стислу – 45,2%; письмову розгорнуту – 80,8%;

²⁰⁷ Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Крылова. Ленинград: Изд.-во Ленинград. ун.-та, 1976. С. 301.

²⁰⁸ Криміналістика: учебник / под ред. Е. П. Ищенко. Москва: Юрид. фирма «КОНТРАКТ»: ИНФА-М, 2008. С. 358.

²⁰⁹ Криміналістика: учебник / под ред. А. Г. Филиппова. Москва: Юриспруденция, 2000. С. 228–229.

- при провадженні огляду: уявну (усну) – 22,4%; письмову стислу – 69,2%; письмову розгорнуту – 34,4%;
- при провадженні слідчого експерименту: уявну (усну) – 29,2%; письмову стислу – 61,2%; письмову розгорнуту – 41,2%;
- при провадженні освідування особи: уявну (усну) – 50,8%; письмову стислу – 78,4%; письмову розгорнуту – 24,4%.

Найчастіше у літературі пропонують плани у письмово-табличній формі таких слідчих (розшукових) дій, як допит та обшук у різних варіаціях. Так, О. М. Васильєв пропонує складати план допиту у формі таблиці, що містить такі елементи [22, с. 175]²¹⁰:

За якими обставинами (питаннями) необхідно отримати відомості	Які матеріали є у справі	Питання, що необхідно поставити допитуваному	Примітки

Схожим є варіант форми, що рекомендують автори підручника з криміналістики за редакцією В. Ю. Шепітька [99, с. 193]²¹¹:

Обставини, що підлягають з'ясуванню	Наявні у справі матеріали	Запитання допитуваному	Тактичні прийоми

У свою чергу, Л. Я. Драпкін наводить інший варіант такого плану [91, с. 246]²¹²:

²¹⁰ Васильєв А. Н. Следственная тактика. Москва: Юрид. лит., 1976. С. 175.

²¹¹ Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2008. С. 193.

²¹² Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва: Высш. школа, 2000. С. 246.

Організаційно-підготовчі заходи	Обставини та факти, що підлягають установленню	Формулювання й послідовність запитань	Перелік доказів та способи їх пред'явлення	Інші тактичні прийоми	Чинники, що підсилюють ефективність тактичних прийомів

Автори підручника з криміналістики за редакцією П. Д. Біленчука пропонують такий варіант [97, с. 112]²¹³:

Обставини (питання), що необхідно з'ясувати	Тактичні прийоми, операції, технічні засоби	Послідовність застосування тактичного прийому, технічних засобів, виконання тактичної операції	Матеріали справи, довідкова інформація

Зустрічаються пропозиції щодо складання розгорнутого письмового плану провадження одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб [119, с. 65]²¹⁴:

№ з/п	Сутність суперечностей у показаннях	Матеріали для спростування та уточнення	Формулювання найбільш важливих запитань	Оголошення показань осіб, пред'явлення доказів/ етапи пред'явлення

²¹³ Криміналістика: підручник / за ред. П. Д. Біленчук. Київ: Право, 1997. С. 112.

²¹⁴ Піскун Д. М. Очна ставка: тактика й психологічні основи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Д. М. Піскун / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. С. 65.

Стосовно складання плану обшуку в літературі справедливо відмічено, що до складання цього плану необхідно підходити диференційовано. Залежно від рівня складності майбутнього обшуку, його ситуаційної зумовленості, реальних можливостей слідчого план може бути усним або письмовим, стислим або розгорнутим. [99, с. 223]²¹⁵ Так, С. Ф. Денисюк пропонує таку форму розгорнутого письмового плану обшуку [43, с. 96]²¹⁶:

№ з/п	Об'єкт обшуку, його ділянки	Можливі об'єкти пошуку	Розподіл функцій учасників обшуку	Послідовність пошукових дій	Використання технічних засобів	Тактичні прийоми

Отже, різноманіття запропонованих у науці підходів щодо можливих форм планування окремих слідчих (розшукових) дій зайвий раз засвідчує індивідуальність планування. Слідчий обирає найдоцільнішу форму, що відповідає не лише рівню складності самого об'єкта планування, а й власному стилю роботи. Криміналістика може рекомендувати слідчим лише типові форми, що є найбільш оптимальними з точки зору положень наукової організації праці. Звісно, такі форми мають базуватися на наукових дослідженнях, а тому важливо при визначенні типових форм планування окремих слідчих (розшукових) дій не відривати їх від іншого атрибуту планування, що діалектично пов'язаний із першим. Йдеться про технології планування, запропоновані в науці. Слід пам'ятати, що будь-який план, у якій би формі він не був складений, завжди є результатом планування як процесу. Тому в ньому обов'язково

²¹⁵ Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2008. С. 223.

²¹⁶ Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1999. С. 96.

мають відбиватись елементи зазначеної діяльності, викладені в існуючій послідовності. Керуючись наведеним, можна стверджувати, що план провадження слідчої (розшукової) дії, чи то уявний, стислий або розгорнутий письмовий, має містити в собі такі елементи:

- 1) ситуації слідчої (розшукової) дії;
- 2) версії, що пояснюють ситуацію слідчої (розшукової) дії;
- 3) завдання щодо кожної ситуації;
- 4) матеріали (докази), що є у розпорядженні слідчого;
- 5) організаційно-тактичні засоби розв'язання завдань.

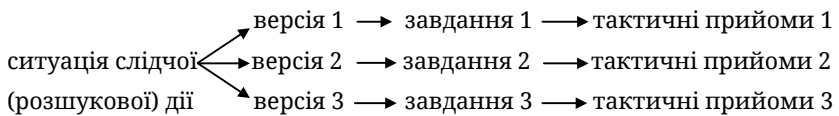
І якщо з уявною формою все є більш-менш зрозумілим (адже визначити типовий її вигляд практично неможливо), то в будь-якому разі більш значний інтерес становить зовнішній вигляд планів письмової форми, як стислих, так і розгорнутих. У літературі не один раз зазначалося, що розгорнутий письмовий план слідчої (розшукової) дії доцільно складати на підготовчій стадії провадження складних слідчих (розшукових) дій, зокрема, таких, як: допит, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, обшук, іноді слідчий експеримент [86, с. 243; 91, с. 243]²¹⁷. Отже, враховуючи зазначені вище положення, загальну схему складання розгорнутого письмового плану провадження подібних слідчих (розшукових) дій можливо запропонувати у такому вигляді:

№	Ситуація слідчої (розшукової) дії	Версії слідчої (розшукової) дії, що пояснюють ситуацію, яка виникла	Завдання слідчої (розшукової) дії у відповідності до ситуації, що виникла	Матеріали (докази), що є у розпорядженні слідства	Тактичні прийоми розв'язання завдань (їх система) та організаційні заходи

²¹⁷ Криміналістика: учебник / под ред. Е. П. Ищенко. Москва: Юрид. фирма «КОНТРАКТ»; ИНФА-М, 2008. С. 358; Криміналістика: учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва: Высш. школа, 2000. С. 243.

При складанні такого розгорнутого письмового плану на стадії підготовки до проведення слідчої (розшукової) дії слідчий прогнозує всі можливі, на його думку, ситуації майбутньої слідчої (розшукової) дії, висуває щодо кожної ситуації версії, визначає завдання та тактико-організаційні заходи їх розв'язання. Також, як наслідок застосування тактичних прийомів щодо кожної прогнозованої ситуації, слідчий передбачає напрямки їх зміни, а також виникнення і характер нової ситуації слідчої (розшукової) дії.

У випадку провадження слідчих (розшукових) дій таких видів, при яких складання розгорнутого письмового плану їх провадження на підготовчій стадії є неможливим з причини відсутності достатньої інформаційної бази або ж його недоцільності за браком часу, можна запропонувати такий варіант стислого письмового плану:



Складання плану провадження слідчої (розшукової) дії у запропонованих формах має низку переваг:

- дозволяє не втрачати зв'язок з елементами технології планування як процесу, зв'язок «форма-зміст»;
- дозволяє складати план, розташовуючи всі елементи планування у логічній послідовності, що полегшує їх сприйняття слідчим та внесення коректив до плану;
- як наслідок, план у такій формі в якійсь мірі набуває функції стенограми слідчої (розшукової) дії, завдяки чому слідчий отримує можливість як під час її провадження, так і по закінченню слідчої (розшукової) дії, проаналізувати свою тактичну лінію: виявити

в ній помилки, встановити, які тактичні прийоми або організаційні заходи і в якій ситуації були найбільш ефективними, що сприятиме підвищенню його професійності;

– нарешті, викладення планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій у такому вигляді відкриває шлях для використання програм їх провадження у відомому співвідношенні. Нагадаємо, що програми містять у собі алгоритми дій слідчого у типових ситуаціях провадження окремих слідчих (розшукових) дій, які представляють собою послідовність застосування організаційно-тактичних засобів, спрямованих на вирішення типових завдань, що виникають у тій чи іншій типовій ситуації, а також правила рекомендаційного характеру, що використовуються слідчим для з'ясування ситуації та обрання правильних засобів вирішення завдань. У такому вигляді елементи програми можуть бути з легкістю використані для наповнення як уявної, так і письмової форми планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій, а саме: алгоритм відбиває типову ситуацію слідчої (розшукової) дії та містить типові засоби розв'язання завдань, а правила рекомендаційного характеру – типові версії, що пояснюють ситуацію слідчої (розшукової) дії та типові завдання щодо неї.

Звісно, існуючі особливості будь-якого виду слідчих (розшукових) дій диктують необхідність індивідуального підходу до обрання форми їх плану та його елементів. Тому запропоновані варіанти розгорнутого та стислого письмових планів доцільно взяти лише за основу при визначенні типової форми плану слідчої (розшукової) дії конкретного виду. Пропонуємо розглянути зазначений підхід на прикладі слідчих (розшукових) дій, що є найбільш поширеними у слідчій діяльності. Йдеться про допит, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, обшук.

Як можна побачити, у проаналізованих позиціях учених, що займалися розробками планування допитів, зазначається про необхідність включення до складу плану предмета допиту (обставини,

що підлягають уставленню шляхом його проведення), запитань допитуваному, доказів і способів їх пред'явлення, а також наявних у справі матеріалів. Стосовно такого елемента, як «предмет допиту», слушною є думка В. О. Коновалової, яка, досліджуючи проблеми планування допиту свідка, зазначала, що розробка та зміст плану допиту свідка визначається сукупністю обставин, що підлягають установленню та складають предмет допиту при розслідуванні визначеного злочину; предмет допиту визначається слідчим до складання плану допиту свідка, однак план конкретизує та систематизує його. Він покликаний організувати допит найбільш доцільно, у порядку послідовного встановлення тих обставин, свідком яких був допитуваний [75, с. 99–100]²¹⁸.

Отже, обставини, що підлягають з'ясуванню, функціонально є відправним пунктом та визначають загальний напрям допиту, а тактика слідчого в такому разі спрямовується на встановлення цих обставин, але з урахуванням ситуацій слідчої (розшукової) дії, детермінованих, у першу чергу, поведінкою допитуваного. Саме тому наявність цього елемента є обов'язковим при складанні письмового плану допиту. Інші елементи плану допиту – «запитання допитуваному» та «докази й способи їх пред'явлення» – конкретизують тактику слідчої (розшукової) дії, а тому є, по суті, тими тактичними прийомами, що плануються.

Що стосується такого елемента плану допиту, як «наявні в справі матеріали», то вони представляють інформаційну базу для складання розгорнутого плану цієї слідчої (розшукової) дії. Саме їх вивчення і відкриває можливість для слідчого прогнозувати ситуації слідчої (розшукової) дії, висувати версії, визначати завдання й обирати тактичні прийоми. Звернення слідчого до матеріалів справи не завершується етапом підготовки до допиту. Тому обов'язковим має

²¹⁸ Коновалова В. Е. Тактика допроса свидетелей в советских органах расследования: дис. ... канд. юрид. наук / Харьк. юрид. ин-т им. Л. М. Кагановича. Харьков, 1953. С. 99–100.

бути зворотній зв'язок між матеріалами справи та планом. Але водночас, щоб не нагромаджувати план усією наявною в матеріалах справи інформацією, достатньо, на нашу думку, робити певні посилання або примітки на відповідні сторінки кримінальної справи.

Ще одна теза стосується конкретизації елемента «ситуація слідчої (розшукової) дії» щодо особливостей допиту. На нашу думку, головним чинником формування ситуацій допиту є модель поведінки допитуваного, його позиція, обрана ним тактична лінія дій. Тому залежно від неї слідчий й обирає відповідну тактику своїх дій, визначає тактичні прийоми управління поведінкою допитуваної особи. У цьому зв'язку доцільним стане застосування при складанні плану допиту такого елемента, як «форма поведінки допитуваної особи».

Отже, спираючись на розроблену загальну схему розгорнутого письмового плану та враховуючи індивідуальні особливості допиту, його план можна представити у такому вигляді:

Обставини, що підлягають з'ясуванню:

Ситуація допиту	Версії, що пояснюють ситуацію	Завдання щодо ситуації	Запитання допитуваному, порядок пред'явлення доказів та інші тактичні прийоми	Матеріали (докази), що є у розпорядженні слідства

Щодо плану одночасного допиту двох або більше вже допитаних осіб (очної ставки), то в ньому з'являються такі елементи, як «сутність суперечностей у показаннях» (відповідає за ситуацію слідчої (розшукової) дії), «формулювання найбільш важливих запитань» та «оголошення показань осіб, пред'явлення доказів/етапи пред'явлення» (відображають тактичні прийоми цієї слідчої (розшукової) дії). З урахуванням особливостей технології планування розгорнутий план одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб можна представити у такій формі:

№ з/п	Ситуація одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб	Версії щодо причин наявності суперечностей у показаннях	Завдання щодо їх з'ясування	Запитання допитуваним, порядок пред'явлення доказів та інші тактичні прийоми	Матеріали (докази), що є у розпорядженні слідства

Запропонована С. Ф. Денисюком форма плану обшуку заслуговує на увагу, але одночасно викликає певні зауваження. Розробляючи типову форму плану обшуку, що може претендувати на рівень універсальної, необхідно враховувати розподіл слідчих (розшукових) дій на вербальні та невербальні, а також присутність чи, навпаки, відсутність обшукуваного. На нашу думку, запропонована С. Ф. Денисюком форма плану може бути ефективно використана слідчим у ситуації провадження обшуку за відсутності обшукуваного. У випадку ж проведення цієї слідчої (розшукової) дії у присутності останнього її планування набуває певних особливостей. Зокрема, має враховуватися можлива поведінка особи обшукуваного, що, у свою чергу, активно впливає на ситуації обшуку. У такому разі результативність обшуку залежить від умілого управління ситуацією шляхом впливу на поведінку обшукуваної особи. Зазначена особливість має враховуватися при підготовці до обшуку, складанні плану його провадження. Тому пропонуємо таку форму розгорнутого письмового плану обшуку у випадку його провадження у присутності обшукуваного:

№ з/п	Ситуація обшуку	Версії, що пояснюють ситуацію	Завдання щодо ситуації	Тактичні прийоми	Послідовність пошуків дій	Розподіл функцій учасників обшуку

Інші елементи плану, точніше «об'єкт обшуку, його ділянки» та «можливі об'єкти пошуку», можуть бути винесені за межі плану. Вони є статичними та не змінюються безпосередньо під час провадження обшуку внаслідок зміни його ситуації. Щодо першого елемента доцільно навіть скласти відповідну схему, якщо це можливо. Це полегшить процес планування, зробить його більш наглядним. С. Ф. Денисюк передбачив таку можливість, зазначивши: «...іноді план обшуку може супроводжуватися відповідними графічним матеріалом. Це стосується можливостей складання певних схем об'єктів обшуку або окремих ділянок (схеми приміщення, плани входів і виходів із нього, замальовок місцевості та ін.) [43, с. 96]²¹⁹.

Сучасні умови розвитку науки і техніки, що характеризуються, зокрема, впровадженням у слідчу практику інформаційних технологій, вимагають розробки нових підходів до форм планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Йдеться насамперед про використання комп'ютерної техніки з відповідним програмним забезпеченням для складання плану за допомогою персонального комп'ютера, якщо слідча (розшукова) дія провадиться у кабінеті слідчого (допит, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, пред'явлення для впізнання тощо), або «кишенькового» персонального комп'ютера, до переваг використання якого можна віднести можливість його адаптації до «польових» умов, коли слідча (розшукова) дія проводиться не в кабінеті слідчого (при провадженні огляду місця події, обшуку, перевірки показань на місці, слідчого експерименту тощо). При цьому засоби комп'ютерної техніки суттєво прискорюють застосування типових програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій, відомості щодо яких знаходяться в їх базі даних для здійснення конкретних заходів із планування.

²¹⁹ Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харьков, 1999. С. 96.

Висновки до розділу 2

За результатами дослідження інформаційної бази для планування слідчих (розшукових) дій, технологій планування слідчих (розшукових) дій та типових форм планів провадження слідчих (розшукових) дій зроблено такі висновки:

1. План провадження окремої слідчої (розшукової) дії, будучи за своєю сутністю перспективною інформаційною моделлю, потребує для свого формування відповідної інформаційної бази, тобто вихідних даних, аналіз яких дозволяє визначити завдання слідчої (розшукової) дії та шляхи їх розв'язання. Інформацію, що використовується слідчим при плануванні провадження слідчих (розшукових) дій, можна класифікувати у такий спосіб:

1) залежно від джерела походження – на процесуальну та непроцесуальну, специфічну і типову Джерелом походження процесуальної інформації є процесуальні, передбачені законом джерела. Непроцесуальна інформація отримується з непроцесуальних джерел, тобто тих, що не передбачені законом. Специфічна інформація – це та, яку отримує слідчий під час будь-якого конкретного кримінального провадження. Типова інформація – міститься у програмах провадження окремих слідчих (розшукових) дій, є результатом узагальнення слідчої практики;

2) за значенням для розслідування злочину – на доказову та орієнтовну. Доказова інформація безпосередньо стосується предмета доказування, орієнтовна інформація має факультативне для розслідування значення.

2. Планування слідчих (розшукових) дій – це процес, що має свою унікальну технологію, яка реалізується у кілька стадій:

1) формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії, що включає в себе: з'ясування ситуації та висунення версій, які пояснюють цю ситуацію;

2) визначення шляхів і засобів розв'язання завдань, тобто визначення наявних ресурсів (матеріально-технічного забезпечення провадження слідчої (розшукової) дії; співробітників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів і спеціалістів); інформації соціально-психологічного характеру щодо особи злочинця (потерпілого, свідка), який є учасником слідчої (розшукової) дії; власних професійних знань та здібностей слідчого; співставлення цих даних із завданнями провадження слідчої (розшукової) дії; розробка безпосереднього тактичного змісту слідчої (розшукової) дії, що, в свою чергу, включає вибір тактичних прийомів (їх комбінацій, систем) та прийняття остаточного рішення про їх застосування;

3) корегування плану, що зумовлюється нестабільністю ситуацій окремих слідчих (розшукових) дій, постійною зміною завдань і, як наслідок, шляхів їх розв'язання, а тому необхідністю внесення відповідних коректив до планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій.

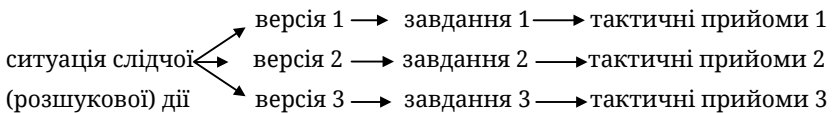
3. Індивідуальність планування вимагає обрання диференційованих підходів до його реалізації. При цьому критеріальними чинниками виступають вид слідчої (розшукової) дії, що планується, та етап її провадження. У залежності від цього різняться момент побудови прогнозів відносно можливих ситуацій та напрямів їх зміни після застосування тактичних прийомів.

У випадку виникнення складнощів при формулюванні завдань окремої слідчої (розшукової) дії або визначенні шляхів та засобів їх розв'язання необхідну для цього інформацію слідчий у змозі отримати з програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій, де містяться їх типові аналоги.

4. Найтипівішими формами планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій є уявна та письмова. При цьому письмовий план може бути стислим або розгорнутим. Водночас план, у якій би формі він не був складений, завжди є результатом

планування як процесу. Тому в ньому обов'язково мають відбиватись елементи зазначеної діяльності, викладені у певній послідовності: 1) ситуації слідчої (розшукової) дії; 2) версії, що пояснюють ситуацію; 3) завдання щодо кожної ситуації; 4) матеріали (докази), що є у розпорядженні слідчого; 5) організаційно-тактичні засоби розв'язання завдань.

5. Розмаїття слідчих (розшукових) дій, їх індивідуальність вимагає диференційованого підходу до обрання форми плану у будь-якому окремому випадку, адже загальна схема може зазнавати певних змін. Зокрема, при провадженні слідчих (розшукових) дій, щодо яких складання розгорнутого письмового плану їх провадження на підготовчій стадії є неможливим із причини відсутності достатньої інформаційної бази або ж його недоцільності за браком часу, можливою є така форма плану:



6. Індивідуальний підхід до планування має враховуватися при складанні планів слідчих (розшукових) дій. Наприклад, враховуючи особливості допиту, його письмовий план може включати такі елементи: а) обставини, що підлягають з'ясуванню; б) ситуація допиту; в) версії, що пояснюють ситуацію; г) завдання щодо ситуації; д) запитання допитуваному; е) порядок пред'явлення доказів та інші тактичні прийоми; є) матеріали (докази), що є у розпорядженні слідства.

Письмовий розгорнутий план одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб (очної ставки) може включати такі елементи: а) ситуація одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб; б) версії щодо причин наявності суперечностей у пока-

заннях; в) завдання щодо їх з'ясування; г) запитання допитуваним; д) порядок пред'явлення доказів та інші тактичні прийоми; е) матеріали (докази), що є у розпорядженні слідства.

Проведення обшуку у присутності обшукуваного може включати такі елементи: а) ситуація обшуку; б) версії, що пояснюють ситуацію; в) завдання щодо ситуації; г) тактичні прийоми; д) послідовність пошукових дій; е) розподіл функцій учасників обшуку.

7. Упровадження у слідчу практику інформаційних технологій вимагає розробки нових підходів до форм планів проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Використання комп'ютерної техніки з відповідним програмним забезпеченням для складання плану дозволить, зокрема, адаптувати програми проведення окремих слідчих (розшукових) дій до умов слідчої діяльності та планування. Адже програми також мають розроблятися за допомогою комп'ютерної техніки, на базі відповідних комп'ютерних програм, що дозволить реалізувати багатоваріантний підхід до їх створення.

РОЗДІЛ 3

ПРОГРАМУВАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

3.1 Ситуаційна зумовленість побудови та реалізації програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій

На теперішній час одним із найбільш перспективних напрямів у криміналістиці можна вважати ситуаційний підхід до розслідування злочинів, що дозволяє вирішувати як традиційні, так і знов виникаючі криміналістичні завдання на принципово новій основі [44; 154; 31; 48, с. 102–108]²²⁰. Адже в ході розслідування злочину слідчому доводиться мати справу з певним розмаїттям різних ситуацій, які йому треба адекватно сприймати, правильно оцінювати й грамотно вирішувати. Саме тому постала об'єктивна необхідність формування криміналістичної теорії ситуацій, яка пов'язана з проблемою підвищення ефективності криміналістичних

²²⁰ Аналогічної позиції дотримуються й інші вчені-криміналісти. Див.: Драпкин Л. Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности. Москва, 1987. 46 с.; Шепитько В. Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике: монография. Харьков: Оригинал, 1995. 197 с.; Волчечкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия: монография / под ред. Н. П. Яблокова. Калинингр. ун-т. Калининград, 1997. 248 с.; Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: Право, 2008. Вип. 8. С. 102–108.

рекомендацій та максимальною їх спрямованістю на практичну слідчу діяльність. У криміналістичній науці поступово позначилася тенденція використання ситуаційного підходу для вирішення найрізноманітніших завдань криміналістичної техніки, тактики і методики [31, с. 6–7]²²¹.

Із цього приводу Л. Я. Драпкін пише, що ситуаційний підхід пронизує всі розділи криміналістики, а її ситуаційна природа зумовлена груповим та індивідуальним характером багатьох об'єктів дослідження, імовірнісними формами зв'язку та невизначеними відносинами між ними, що впливають на неоднозначність багатьох висновків і результатів. Наукові методи й схеми дій у криміналістиці пов'язані з узагальненням і типізацією різноманітних об'єктів і ситуацій, у ході дослідження яких обов'язково встановлюються ситуаційні особливості, що притаманні відповідним класифікаційним групам або етапам. Ефективність ситуаційного підходу полягає не лише в тому, що він дозволяє конкретизувати теоретичні та практичні узагальнення, а й у тому, що дає можливість використовувати у слідчій діяльності додаткову інформацію узагальненого (групового) характеру, найбільш адекватну для обрання та адаптації типових рішень, спрямованих на подолання складних ситуацій, що виникають за конкретними кримінальними справами. Концепція ситуаційного підходу дозволяє усунути недостатню конкретність висновків, низьку ефективність наукових теорій, переслідує мету посилення практичної значущості наукових досліджень. Вона є своєрідною антитезою прагненню до розробки універсальних, вкрай спрощених теоретичних схем [44, с. 12–13]²²².

²²¹ Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия: монография / под ред. Н. П. Яблокова. Калинингр. ун-т. Калининград, 1997. С. 6–7.

²²² Драпкин Л. Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности. Москва, 1987. С. 12–13.

Історія формування уявлень про криміналістичні ситуації пов'язана з ім'ям А. Гельвига, який у 1925 р. одним із перших звернув увагу на доцільність урахування ситуації, що складається у процесі розслідування злочинів, при формуванні тактичних і методичних рекомендацій криміналістики [32, с. 13–19]²²³. Слід зазначити, що категорія «криміналістична ситуалогія» з її сучасним змістом (до якого включають слідчу ситуацію, ситуацію окремих слідчих (розшукових) дій, експертну ситуацію, оперативно-розшукову ситуацію, судову ситуацію та кримінальну ситуацію) [31, с. 9]²²⁴, з'явилася не так давно. Її прообразом була слідча ситуація, дослідження якої дало перші поштовхи до становлення теорії криміналістичної ситуалогії. Перша досліджувалася криміналістами у межах удосконалення методичних рекомендацій; на сьогодні вона є найбільш розробленою у теоретичному плані, хоча процес її становлення супроводжувався довгими науковими дискусіями щодо поняття, змісту, класифікацій, чинників, що впливають на її формування, та можливостей її типізації.

У теперішній час із цього приводу найбільш обґрунтованими вважаються такі положення. У широкому розумінні слідча ситуація являє собою сукупність усіх умов, що впливають на розслідування і визначають його особливості. Така сукупність найбільш повно характеризує і відбиває все, що впливає і може впливати на розслідування злочину, а, отже, дозволяє вичерпно визначити шляхи і засоби цілеспрямованого впливу на слідчу ситуацію [137, с. 196–197]²²⁵. У свою чергу, як відзначають В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель та Г. К. Авдеева, практично більш значимим є поняття

²²³ Гельвиг А. Современная криминалистика. Москва: Право и жизнь, 1925. С. 13–19.

²²⁴ Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогія: монографія / под ред. Н. П. Яблокова. Калинингр. ун-т. Калининград, 1997. С. 9.

²²⁵ Специализированный курс криминалистки (для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального юридического образования): учебник. Киев: НИ и РИО КШВ МВД СССР, 1987. С. 196–197.

«слідча ситуація» у вузькому розумінні [122, с. 312]²²⁶ як характеристика інформаційних даних, якими володіє слідство на конкретному етапі розслідування. У цьому вигляді зміст слідчої (розшукової) ситуації є більш конкретним, визначеним і реальним у плані встановлення заходів, необхідних для розкриття та розслідування злочинів [6, с. 197]²²⁷. Але головне у теоретичному й практичному аспектах полягає в тому, що за кожним конкретним кримінальним провадженням на даний момент є певна кількість інформації, яка необхідна для успішного розслідування, що й зумовлює різницю системи безпосередніх завдань [67, с. 69–70]²²⁸. Саме таке розуміння поняття та сутності слідчої (розшукової) ситуації стало основою при дослідженні інших видів криміналістичних ситуацій.

Відносно недавно вчені звернули увагу на значення ситуацій при дослідженні криміналістичних проблем провадження окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) та судових дій. Щодо судових ситуацій, що безпосередньо впливають на вибір суддею, прокурором, адвокатом-захисником відповідної лінії поведінки та рішень, які вони у цьому процесі приймають, то І. І. Когутич виділяє такі: підсудного (чи одного з кількох) не доставлено зі слідчого ізолятора; не з'явився перекладач; не з'явилися потерпілі, свідки, експерти; коли процес провадять у багатоєпізодних справах із великою кількістю підсудних; за участю прокурора і за участю захисника або без участі обох (у справах приватного обвинувачення); за ситуації, коли частина підсудних відмовилися від захисників, а в іншій частині вони залишилися;

²²⁶ Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні: монографія / кол. авт. ; за заг. ред. В. І. Борисова, В.С. Зеленецького. Харків: Право, 2010. С. 312.

²²⁷ Бахін В. П. Криміналістика: курс лекцій / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. Ірпінь: Акад. ДПС України, 2002. Ч. 1. С. 197.

²²⁸ Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособ. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. С. 69–70.

у справах щодо неповнолітніх підсудних тощо [59, с. 316]²²⁹. Також урахування ситуацій необхідне як при призначенні експертиз [126, с. 50–54]²³⁰, так й провадженні експертного дослідження, у ході якого експерт поетапно відтворює ситуацію утворення слідів злочину; у нього періодично виникає необхідність проаналізувати ситуацію, що виникла на тому чи іншому етапі; на основі її оцінки експерт і приймає відповідні процесуальні, тактичні й організаційні рішення [107, с. 141]²³¹. Отже, ситуаційний підхід на сьогоднішній день є актуальним напрямом наукових досліджень.

Особливою сферою реалізації ситуаційного підходу є криміналістична тактика. Це невипадково, оскільки прийняття тактичного рішення, обрання найбільш раціональної системи тактичних прийомів чи тактичних комбінацій залежить перш за все від ситуацій, що виникають у ході проведення окремих слідчих (розшукових) дій [63, с. 180]²³². На теперішній час питання ситуаційної зумовленості криміналістичної тактики та її окремих складових у літературі розглядається досить активно, виділяються типові ситуації провадження слідчих (розшукових) дій, що ще раз підтверджує необхідність розробки програм дій слідчого при їх провадженні. Все це зумовлює потребу у дослідженні ситуаційної зумовленості програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій, при чому як при їх розробці, так і під час реалізації слідчим. Адже програми, в яких акумульовані певні криміналіс-

²²⁹ Когутич І. І. Поняття судових ситуацій та їх вплив на розгляд кримінальних справ. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична*. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2007. Вип. 44. С. 316.

²³⁰ Седова Т. А. Следственные ситуации и их значение при проведении экспертизы. *Следственная ситуация*: сб. науч. тр. / отв. ред В. В. Клочков. Москва: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1985. С. 50–54.

²³¹ Літвінова О. Роль і завдання моделювання у структурі ситуаційного підходу до дослідження об'єктів криміналістики. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 6. С. 141.

²³² Ковтуненко Л. П. Ситуація як детермінанта проведення слідчих дій. *Проблеми законності*: республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2005. Вип. 72. С. 180.

тичні знання, спрямовані на застосування у слідчій практиці, яка є ситуаційно зумовленою. Їх розробка без урахування цієї особливості слідчої діяльності істотно зменшує коефіцієнт корисної дії зазначеного тактичного засобу.

Отже, постановка питання про ситуаційний характер програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій є необхідною умовою їх побудови та реалізацій, що можливе завдяки достатній розробленості теорії ситуацій у криміналістиці взагалі та ситуацій окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема. Ще раз нагадаємо, що під ситуацією окремих слідчих (розшукових) дій сьогодні деякі вчені розглядають сукупність умов та обставин, що створюють відповідну обстановку, положення в ході провадження конкретної слідчої (розшукової) дії, які зумовлені характером самої слідчої (розшукової) дії, часом і місцем її проведення, позицією і поведінкою учасників, наявністю доказової інформації, результатами діяльності слідчого, та впливають на тактику цієї слідчої (розшукової) дії [62, с. 7]²³³. Структурно ситуація окремої слідчої (розшукової) дії являє собою єдність елементів:

- 1) кримінально-процесуального характеру;
- 2) тактичного характеру;
- 3) психологічного характеру;
- 4) інформаційно-логічного характеру;
- 5) матеріального й організаційно-технічного характеру.

До елементів кримінально-процесуального характеру відносять:

- процесуальний порядок проведення слідчої (розшукової) дії;
- докази, що зібрані по справі;
- процесуальне становище учасників слідчої (розшукової) дії.

Елементами тактичного характеру виступають:

- мета та завдання слідчої (розшукової) дії;

²³³ Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. С. 7.

- тактична доцільність щодо проведення даної слідчої (розшукової) дії;
- ступінь тактичного ризику стосовно тієї слідчої (розшукової) дії, що проводиться;
- тактичні прийоми, що використовуються безпосередньо у процесі проведення слідчої (розшукової) дії.

Також важливими складовими структури ситуації окремої слідчої (розшукової) дії є елементи психологічного характеру, оскільки саме вони визначають особливості процесів сприйняття, мислення та інших властивостей чи станів особи. До яких відносять:

- професійну майстерність слідчого, його особистий досвід, уміння встановлювати психологічний контакт, застосовувати рефлексивне мислення й управління, будувати прогностичні моделі щодо поведінки обвинуваченого та інших учасників кримінального процесу, приймати правильне рішення в екстремальних умовах;

- психологічний стан підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії.

Одними з основних визначають елементи інформаційно-логічного характеру, мотивуючи цю думку тим, що інформація, її обсяг та зміст визначають наперед характер і специфіку даної ситуації. Саме в інформації відбивається стан розслідування на певний момент та найбільш імовірні тенденції розвитку й прояву в майбутньому тих чи інших об'єктів. Вона забезпечує чітке уявлення про цілі та завдання, що стоять на момент проведення слідчої (розшукової) дії. До цих елементів відносять:

- обсяг і характер доказової та тактичної інформації;
- ступінь володіння відомостями про джерела невикористаної інформації та можливість їх залучення у доказовий процес.

І, нарешті, до елементів матеріального та організаційно-технічного характеру, що впливають на ефективність підготовки та проведення слідчої (розшукової) дії, відносять:

Розділ 3. Програмування провадження слідчих (розшукових) дій

- наявність або відсутність достатнього часу для ретельної підготовки до запланованої слідчої (розшукової) дії;
- можливість створення слідчо-оперативної групи; наявність у розпорядженні слідчого необхідних технічних засобів для проведення слідчої (розшукової) дії та фіксації її результатів;
- наявність у розпорядженні слідчого технічних засобів переміщення тощо.

Окремим об'єктом криміналістичних досліджень виступають чинники, що впливають на формування ситуації слідчих (розшукових) дій. Так, Л. П. Ковтуненко на підставі аналізу результатів опитування співробітників слідчих (розшукових) органів прокуратури та МВС України виокремлює таку низку чинників:

1) чинники об'єктивного характеру:

- характер слідчої (розшукової) дії (за даними дослідниці, на такий чинник вказали 56 % із числа опитаних слідчих);
- мета та завдання слідчої (розшукової) дії (64%);
- обсяг інформації, що є у розпорядженні слідчого (52 %);
- процесуальне становище учасника слідчої (розшукової) дії (18%);
- вік учасника слідчої (розшукової) дії (19 %);
- наявність чи відсутність часу для належної підготовки до проведення слідчої (розшукової) дії (28 %);
- ступінь тактичного ризику (15 %);
- стадії (етапи) здійснення слідчої (розшукової) дії (16 %);
- час, що минув від моменту вчинення злочину до моменту проведення слідчої (розшукової) дії (33 %);
- обставини затримання підозрюваного (17 %);
- характер застосованих запобіжних заходів (21 %);
- характер шкоди, заподіяної потерпілому (13 %);
- рівень прогнозованості поведінки і дій учасників слідчої (розшукової) дії (29 %);
- ефект присутності (12 %);

– обов'язковість або факультативність участі суб'єкта у провадженні слідчої (розшукової) дії, на доказування вини якого ця дія спрямована (13 %);

– залучення до проведення слідчої (розшукової) дії фахівців із різних галузей знань (25 %);

– застосування техніко-криміналістичних засобів під час проведення слідчої (розшукової) дії (28 %);

2) чинники суб'єктивного характеру:

а) чинники, зумовлені властивостями особи слідчого:

– рівень професійної підготовленості та наявність ознак професійної деформації (29 %);

– пізнавальні та комунікативні здібності (20 %);

– сформованість професійної інтуїції (17 %);

– вміння слідчого використовувати елемент раптовості під час проведення слідчої (розшукової) дії (28 %);

б) чинники, зумовлені властивостями інших учасників слідчих (розшукових) дій:

– позиція та поведінка (31 %);

– ступінь і характер протидії розслідуванню (25 %);

– ступінь зацікавленості (13 %) [62, с. 7–8]²³⁴.

Сформульовані Л. П. Ковтуненко положення стосовно ситуацій окремих слідчих (розшукових) дій знайшли свою інтерпретацію щодо встановлення зв'язків між ситуацією слідчої (розшукової) дії та обранням тактичних прийомів її провадження, постановки запитань, прийняття тактичних рішень, створення відповідних програм та алгоритмів провадження слідчих (розшукових) дій.

Таким чином, побудова програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій має відбуватися у відповідності до типових

²³⁴ Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. С. 7–8.

ситуацій, виокремлених у науці на підставі аналізу результатів судово-слідчої практики.

На сьогодні у наукових колах такою, що превалує, є думка не лише про можливість типізації слідчих (розшукових) ситуацій, а й пріоритетність цього завдання для вчених-криміналістів. Як зазначає В. А. Журавель, така тенденція є цілком природною, оскільки наука криміналістика не в змозі сформулювати рекомендації, розраховані на кожну конкретну слідчу ситуацію [48, с. 103]²³⁵. Однак відома їй протилежна точка зору, що належить Р. С. Белкіну. Вчений вважав, що складний, багатокомпонентний склад слідчої ситуації, значна кількість об'єктивних та суб'єктивних чинників, що впливають на зміст і характер цих компонентів, створюють у своєму сполученні невичерпну кількість варіантів слідчих ситуацій, кожна з яких обов'язково відрізняється від інших. Конкретна слідча ситуація завжди індивідуальна, і тому типізація слідчих ситуацій за всією повнотою їх змісту є неможливою [10, с. 95–96]²³⁶.

Слід зазначити, що в наукових колах позиція видатного вченого не була підтримана. Так, Л. Я. Драпкін стверджує, що типізація слідчих ситуацій можлива; її підставами є наявність загальних, групових ознак і їх відносна повторюваність [44, с. 17]²³⁷. О. М. Васильєв та М. П. Яблоков вважають головним критерієм типізації частоту повторюваності певних ознак [21, с. 139]²³⁸. С. В. Веліканов

²³⁵ Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: Право 2008. Вип. 8. С. 103.

²³⁶ Белкин р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. Москва: Юрид. лит., 1988. С. 95–96.

²³⁷ Драпкин Л. Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности. Москва, 1987. С. 17.

²³⁸ Васильев А. Н., Яблоков Н. П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. Москва: Моск. гос. ун-т, 1984. С. 139.

таким критерієм бачить репрезентативну множину однорідних конкретних ситуацій [24, с. 12]²³⁹. Але поряд із цим слід відзначити, що Р. С. Белкін у цілому, заперечуючи можливість типізації слідчих ситуацій, у той самий час відзначив, що здійснити їх типізацію можливо, але тільки за одним із їх компонентів, а якщо бути ще більш точним – лише за одним з елементів, що створюють цей компонент. Як правило, таким об'єктом типізації обирають один з елементів компонента інформаційного характеру, а саме: наявність інформації щодо події та її учасників [10, с. 95–96]²⁴⁰. Цю думку розвинув В. Л. Синчук, зазначивши, що для здійснення типізації за основу необхідно брати вузьке розуміння слідчої ситуації, тобто як положення (обстановку), що характеризує своєрідність певного етапу розслідування і визначається наявністю чи відсутністю значущої для розслідування інформації. Іншими словами, для забезпечення типізації з усіх компонентів, що входять до структури слідчої ситуації, доцільно залишити тільки компоненти інформаційного характеру. Навіть така «урізана типізація», заснована на використанні лише джерел інформаційного характеру, має свою практичну спрямованість щодо визначення оптимального напрямку розслідування, обрання найбільш ефективного комплексу слідчих (розшукових) дій, а тому має право на існування [132, с. 181]²⁴¹. При такому підході, на думку інших науковців, поняття слідчої ситуації наповнюється, власне, криміналістичним змістом, оскільки відбиває тактико-криміналістичні передумови досягнення істини у справі без включення положень,

²³⁹ Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. С. 12.

²⁴⁰ Белкін р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. Москва: Юрид. лит., 1988. С. 95–96.

²⁴¹ Синчук В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2002. Вип. 2 (29). С. 181.

що забезпечують організаційну сторону проведення розслідування [5, с. 17]²⁴².

Отже, у криміналістиці на підставі методу ситуаційного моделювання розроблені підходи до типізації ситуацій окремих слідчих (розшукових) дій. Фактично йдеться про побудову типових інформаційних моделей ситуацій, що найчастіше виникають. Слід зазначити, що науці вже відомі приклади побудови таких моделей. Зокрема, вагомий внесок у дослідження цієї проблематики зробив В. Ю. Шепітько [122, с. 321–333]²⁴³. Він один із перших запропонував типові варіанти ситуацій майже для всіх слідчих (розшукових) дій, створивши тим самим фундамент для подальшого більш детального дослідження ситуаційної зумовленості побудови програм та окремих алгоритмів їх провадження. Також певний внесок у цьому напрямку зроблено Л. П. Ковтуненко [61, с. 238]²⁴⁴. Загалом питаннями виділення типових ситуацій тих чи інших слідчих (розшукових) дій займалися такі криміналісти, як В. І. Алексейчук, О. Я. Баєв, В. Є. Богинський, В. Є. Вікторова, В. П. Водяницький, А. М. Гусаков, С. Ф. Денисюк, Г. Г. Доспулов, Д. Д. Заяць, В. П. Корж, В. С. Максимов, Ю. М. Михайлова, В. В. Негребецький, Є. Є. Подголін, І. В. Попов, Ю. І. Рєвтов, О. Б. Соловйов, Л. О. Соя-Серко, В. В. Степанов, А. О. Фелюценко, М. М. Хлинцов та ін.

Науковцями запропоновані різноманітні варіанти типізації ситуацій слідчих (розшукових) дій. Зокрема, щодо вербальних слідчих (розшукових) дій, то пропонуються варіації від більш абстрактних

²⁴² Бахин В. П. Понятие и виды следственных ситуаций. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений: учебник / В. П. Бахин, В. И. Гончаренко, Н. И. Клименко, А. Н. Колесниченко и др. ; под ред.: В. К. Лисиченко. Киев: Вища шк., 1988. С. 17.

²⁴³ Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні: монографія / кол. авт. ; за заг. ред. В. І. Борисова, В.С. Зеленецького. Харків: Право, 2010. С. 321–333.

²⁴⁴ Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 238 с.

(конфліктна та безконфліктна [17, с. 8]²⁴⁵, або кооперативні ситуації, конфліктні ситуації з нестрогим суперництвом, конфліктні ситуації зі строгим суперництвом [42, с. 15–16]²⁴⁶) до більш конкретних (допитуваний дає правдиві показання та сумлінно намагається пригадати і відтворити всі обставини, що цікавлять слідчого; допитуваний добросовісно помиляється і тому дає помилкові показання; особа в цілому дає правдиві показання, але про деякі істотні деталі замовчує або намагається умисно перекрутити їх; допитуваний дає умисно неправдиві показання з приводу всього предмета допиту; допитуваний відмовляється давати показання [39, с. 100]²⁴⁷). На наш погляд, пріоритетним є виділення саме більш конкретизованих, детальних типових ситуацій окремих слідчих (розшукових) дій, адже їх дослідження дасть можливість будувати програми управління поведінкою злочинця під час провадження слідчих (розшукових) дій, корегувати її на користь слідства.

У цілому для досягнення мети криміналістичного програмування слідчу (розшукову) дію будь-якого виду слід уявити як певну послідовність ситуацій, що змінює одна одну. Таким чином, ми отримуємо можливість виділити максимальну кількість тих чи інших типових ситуацій та відповідних алгоритмів їх розв'язання. Побідні розробки вже існують у літературі. Наприклад, стосовно обшуку пропонуються такі варіанти ситуативних змін. Перш за все обшук може здійснюватись у ситуації присутності або відсутності обшукуваного. Якщо обшукуваний присутній при обшуку, слідчий має запропонувати йому добровільно видати об'єкти, що відшукуються. Після цього можливе виникнення двох різних ситуацій

²⁴⁵ Богинский В. Е. Система тактических приемов допроса подозреваемого: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харьков. юрид. ин-т им. Ф. Э. Дзержинского. Харьков, 1980. С. 8.

²⁴⁶ Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. Москва: Юрид. лит., 1976. С. 15–16.

²⁴⁷ Гусаков А. Н., Фелющенко А. А. Следственная тактика (в вопросах и ответах): учеб. пособ. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991. С. 100.

обшуку: при добровільній видачі та при відмові від добровільної видачі. У свою чергу, добровільна видача відшуканих об'єктів свідчить про бажання обшукуваного співпрацювати зі слідством, але це не призупиняє подальшого провадження обшуку, оскільки можлива видача лише певної частки предметів пошуку і приховування головних із них.

При відмові від добровільної видачі має місце перехід до двох різних за своєю природою блоків ситуацій:

1) блок ситуацій, що відбиває ставлення обшукуваного до здійснюваного обшуку (ситуація активної протидії; ситуація нейтральної поведінки обшукуваного та його відмова від спілкування; ситуація надання допомоги слідчому при здійсненні пошукових дій);

2) блок ситуацій, що відображає передбачуваний спосіб збереження предмета пошуку (ситуація, коли передбачається, що предмет пошуку зберігається без спеціального маскування; ситуація, коли передбачається, що предмет пошуку видозмінено або знищено; ситуація, коли передбачається, що предмет пошуку сховано у спеціальних схованках або інших суб'єктивно недоступних місцях). Кожному блоку ситуацій мають відповідати «свої» системи тактичних прийомів [122, с. 327–328]²⁴⁸, що входять до структури відповідної програми обшуку.

Різноманітність типових ситуацій, що мають місце при провадженні слідчих (розшукових) дій, зокрема, й обшуку, у свою чергу, викликають необхідність диференційованого підходу до побудови програм їх провадження. Цілком зрозуміло, що різними за своїм характером є, наприклад, ситуація обшуку при активній протидії з боку обшукуваного та ситуація надання допомоги слідчому при здійсненні пошукових дій. Вони ставлять перед слідчим різні тактичні завдання та, як наслідок, потребують застосування

²⁴⁸ Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні: монографія / кол. авт. ; за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків: Право, 2010. С. 327–328.

різних тактичних засобів управління ними. Саме тому індивідуальними для будь-якої із таких ситуацій мають бути й програми їх провадження, що акумулюють в собі засоби управління ситуаціями у вигляді алгоритмів та рекомендації до застосування останніх.

3.2 Технології програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій

Виникнення ідеї криміналістичного програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій пов'язано, в першу чергу, з пошуком нових методів передачі наукових знань у галузі криміналістичної тактики практики боротьби зі злочинністю, що сприяли б удосконаленню слідчої діяльності стосовно оперативності, чіткості й організаційності дій слідчого у виконанні поставлених завдань. Такого роду програми мають стати сполучною ланкою між науковим знанням та слідчою практикою. Їх розробка, в свою чергу, являє собою складний процес. Дослідження основ програмування їх провадження також не може проходити повз визначення технології цієї діяльності, адже досягнення її цілей є можливим лише у тому випадку, коли процес програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій буде йти за визначеною технологією, що призводить до кінцевого позитивного результату – побудови програм, що відповідатимуть потребам практики боротьби зі злочинністю. Для цього розробникам програм провадження слідчих (розшукових) дій потрібно уявити цей процес у розгорнутому вигляді, зазирнути в його сутність з усіма складовими. Всі ці необхідні для програмування умови досягаються через дослідження її технологій. Отже, технологія програмування провадження слідчих (розшукових) дій є безумовним її атрибутом. Цим й обґрунтована доцільність його дослідження.

Під категорією «технологія» розуміють сукупність методів і процесів, що застосовуються в якій-небудь справі, у вироб-

ництві чого-небудь, а також наукове описання таких методів [102, с. 774]²⁴⁹, або як сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь [25, с. 1245]²⁵⁰. У криміналістичній науці ця категорія не є новою. Так, І. О. Возгрін пише про існування «технології злочинної діяльності», яку розглядає як певний зміст та динаміку процесів, що складають механізм і спосіб учинення злочину [28, с. 34–35]²⁵¹. Поняття експертної технології вводять О. М. Зінін, Н. П. Майліс та О. М. Моїсєєв, розглядаючи її як сукупність здійснюваних у відповідній послідовності операцій, дій, що виконуються на основі спеціальних знань у зв'язку з проведенням дослідження яких-небудь об'єктів, що є речовими доказами, з метою пошуку відповідей на поставлені перед експертом запитання [54, 320 с.]²⁵². Б. В. Щур виділяє таке поняття, як «слідча технологія», що визначає найбільш оптимальний рух кримінального провадження при розслідуванні злочину, послідовність виконання слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових або організаційно-технічних заходів, систему використовуваних криміналістичних засобів та їх режим. «Слідча технологія, – наголошує Б. В. Щур, – це певний процес, послідовність реалізації слідчої діяльності, застосування криміналістичних засобів (прийомів, способів, рекомендацій, операцій) при розслідуванні окремого виду (підвиду) злочинів, спрямований на досягнення об'єктивної істини у справі» [163, с. 49]²⁵³.

²⁴⁹ Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. Москва: Эксмо, 2010. С. 774.

²⁵⁰ Великий тлумачний словник сучасної української мови. 250 000 слів / уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1245.

²⁵¹ Возгрин И. А. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. С. 34–35.

²⁵² Зинин А. М. Судебная экспертиза: учебник. Москва: Право и закон, 2002. 320 с.

²⁵³ Щур Б. В. Слідчі технології в криміналістиці: постановка проблеми. *Криміналіст періодичний*: міжнар. наук.-практ. юрид. журн. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2010. С. 49.

Таким чином, поняття «технологія» у загальнонауковому та власно криміналістичному розумінні здебільшого інтерпретується як певна сукупність, послідовність операцій або процесів, виконання яких призводить до кінцевого позитивного результату.

У літературі зустрічаються підходи до визначення технології програмування розслідування злочинів у цілому, яку пропонується розглядати у вигляді переліку етапів створення програм. Зокрема, Л. О. Соя-Серко виділяє три етапи: 1) відбір криміналістичних приписів; 2) їх систематизація; 3) формування програм [134, с. 291–295]²⁵⁴. На думку, Г. О. Зоріна, процес програмування має чотири стадії: 1) виявлення й інтерпретація проблеми, постановка всіх варіантів запитань; 2) пошук і перебір варіантів рішень проблем (комплексу питань), зумовлених кримінальною та слідчою ситуаціями; 3) побудова моделей програм вирішення поставлених проблем; 4) адаптація та оперативна корекція побудованих тактичних програм у процесі їх реалізації та аналізу [55, с. 127–137]²⁵⁵. М. О. Селіванов та О. О. Ейсман вважають, що головними структурними елементами загальної програми розслідування є: 1) визначення мети; 2) з'ясування переліку засобів досягнення цієї мети; 3) формування найкращої послідовності дій із досягнення мети [127, с. 140]²⁵⁶.

О. С. Шаталов звернув увагу на те, що сам процес криміналістичної алгоритмізації та програмування розслідування злочинів – це, по суті, сукупність послідовних операцій, що базуються на системі перерахованих принципів, методів і концепцій

²⁵⁴ Соя-Серко Л. А. Криминалистические проблемы организации труда следователя: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности. Москва, 1982. С. 291–295.

²⁵⁵ Зорин Г. А. Криминалистическая эвристика: учеб. пособ.: в 2-х т. Т. 2. Гродно: Изд-во ГрГУ, 1994. С. 127–137.

²⁵⁶ Селиванов Н. А., Эйсман А. А. Проблемы программирования расследования и совершенствования криминалистических методик. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва: Юрид. лит., 1988. Вып. 46. С. 140.

[152, с. 153–154]²⁵⁷. Цікавими є міркування цитованого вченого щодо суб'єкта криміналістичної алгоритмізації та програмування, тобто творця алгоритмів і програм, якими виступають слідчі, що є суперечним. За своєю природою алгоритм чи програма є синтезом як наукових, так і практичних криміналістичних знань. Тому їх створення представляє собою вельми складний творчий процес. Поклавши цю роботу на слідчого, можна поставити під сумнів ефективність усієї концепції алгоритмізації та програмування у криміналістиці. Адже складність слідчої діяльності відображається, зокрема, й у навантаженості робочого часу: у слідчого фізично не має часу займатися розробкою криміналістичних програм. У такому разі йому значно легше буде просто скласти детальний план своїх дій, не виконуючи при цьому подвійну роботу. Слідчий має бути суб'єктом реалізації програм, а не суб'єктом їх створення. Але це не означає, що він взагалі має відсторонюватися від цієї діяльності, адже його знання, практичний досвід так само складають основу програмування. Тут слідчий може виконувати консультативну функцію, зокрема, шляхом участі в інтерв'юванні, анкетуванні та при апробації розроблених науковцями програм.

О. С. Шаталов пропонує у процесі складання алгоритмів і програм розслідування виділяти п'ять етапів: 1) ідентифікація; 2) концептуалізація; 3) формалізація; 4) апробація і 5) реалізація. Етап ідентифікації передбачає постановку проблеми, формулювання завдань, вирішення яких послідовно веде до швидкого і повного розслідування злочину, викриття винних. Етап концептуалізації передбачає визначення сукупності практичних рекомендацій, механізму їх реалізації при вирішенні типових завдань розслідування. Формалізація полягає у вираженні професійних знань деяким формальним способом. Апробація включає в себе оцінку фактичної корисності

²⁵⁷ Шаталов А. С. Проблемы алгоритмизации расследования преступлений: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Моск. акад. МВД РФ. Москва, 2000. С. 153–154.

створених криміналістичних алгоритмів і програм у розслідуванні злочинів. Найважливішою метою етапу реалізації є перевірка адекватності рішень, пропонувананих слідчому [152, с. 226–231]²⁵⁸.

У свою чергу, В. Л. Синчук стверджує, що побудова програм розслідування та алгоритмів дій слідчого має включати такі головні напрями: 1) типізація (за змістом) вихідної інформації про злочин, тобто визначення максимально вичерпного переліку кримінальних і слідчих ситуацій; 2) надання до кожної типізованої інформації типового переліку версій, тобто виокремлення до кожної типової слідчої ситуації певного етапу розслідування «свого» переліку типових версій; 3) визначення максимально вичерпного до кожної версії переліку завдань розслідування; 4) формування оптимальної системи дій слідчого як засобу перевірки версій та впливу на відповідну ситуацію [131, с. 13]²⁵⁹.

Щодо технології програмування окремих слідчих (розшукових) дій, то до цієї проблематики у науці практично не звертались, а тому розробки в цій сфері тільки-но розпочинаються.

З огляду на висловлене, на нашу думку, першим елементом програмування провадження слідчих (розшукових) дій можна вважати виділення різноманітних типових ситуацій слідчої (розшукової) дії певного виду. Цей етап є досить важливим, адже саме типова ситуація окремої слідчої (розшукової) дії є критеріальним чинником програми, визначаючи, в яких випадках вона може бути застосована. Будь-яка типова ситуація окремої слідчої (розшукової) дії за джерелом походження є результатом узагальнення слідчої практики. Вона відображає закономірності, що виникають під час провадження слідчої (розшукової) дії певного виду, закономірності об'єктивних і суб'єк-

²⁵⁸ Шаталов А. С. Проблемы алгоритмизации расследования преступлений: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Моск. акад. МВД РФ. Москва, 2000. С. 226–231.

²⁵⁹ Синчук О. В. Типові версії в структурі криміналістичної методики: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2010. С. 13.

тивних обставин її провадження. Проблема виділення цих закономірностей полягає насамперед у складності структури самих специфічних ситуації, аналіз яких і дозволяє досягнути мети типізації. Цьому сприяє різноманітність чинників, що впливають на їх формування. Тому постановка мети щодо виділення абсолютно всіх можливих закономірностей ситуацій, на наш погляд, є нездійсненою, оскільки абсолютно всі елементи можуть й не відбиватись у матеріалах кримінального провадження чи пам'яті слідчих (адже типізація ситуації слідчих (розшукових) дій можлива лише шляхом аналізу матеріалів кримінальних справ, анкетування та інтерв'ювання слідчих).

Другим, не менш важливим, етапом побудови програми є виділення типових тактичних завдань. Загалом категорія «тактичне завдання» використовується як у межах окремих слідчих (розшукових) дій, так і всього акту розслідування (як проміжні завдання) [51, с. 13]²⁶⁰. На ситуаційну зумовленість тактичного завдання у літературі неодноразово зверталася увага. Зокрема, О. А. Чебуренков визначає тактичне завдання як ситуаційно зумовлену необхідність використання певних засобів розслідування для отримання необхідного результату [148, с. 42–43]²⁶¹. Р. Л. Степанюк під тактичним завданням розуміє зумовлену правовими, часовими або ситуаційними чинниками конкретну проміжну мету розслідування, яку необхідно досягти шляхом застосування криміналістичних засобів, прийомів і методів [138, с. 162]²⁶². В. М. Шевчук поняття тактичного завдання інтерпретує як ситуаційно зумовлену, проміжну мету кримінального провадження, досягнення якої пов'язане із

²⁶⁰ Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції) / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Гриф, 2004. С. 116.

²⁶¹ Чебуренков А. А. Основы теории расследования: монография. Москва: Юрлитинформ, 2010. С. 42–43.

²⁶² Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монографія / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків: НікаНова, 2012. С. 162.

застосуванням тактичних засобів (тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактики слідчих (розшукових), оперативно-розшукових дій, тактичних операцій та ін.) [153, с. 286]²⁶³.

Таким чином, тактичне завдання відображає співвідношення між ситуацією і тактичною метою та визначає спосіб дії слідчого [76, с. 37–46]²⁶⁴. Саме в цьому й полягає їх значення як у криміналістиці в цілому, так і для побудови програм провадження слідчих (розшукових) дій. Тому досить обґрунтовано слід вважати можливість виділення типових тактичних завдань, що виникають у тій чи іншій типовій ситуації слідчої (розшукової) дії. Так, можуть бути виділені типові тактичні завдання психологічного, організаційного або технічного характеру. Перші мають місце, коли ситуація детермінується поведінкою осіб, що беруть участь у провадженні слідчої (розшукової) дії (потерпілий, підозрюваний, обвинувачений або свідок), і має психологічну природу. Типові тактико-організаційні завдання виникають тоді, коли важливим засобом розв'язання ситуації є належна організація провадження слідчої (розшукової) дії, розстановка сил і засобів. Тактико-технічні завдання пов'язані з необхідністю застосування техніко-криміналістичних засобів виявлення, фіксації, виїмки та дослідження слідів злочину або інших джерел криміналістично-релевантної інформації під час провадження окремих слідчих (розшукових) дій. А вже залежно від характеру типового завдання формуватиметься програма його розв'язання.

Як подальший етап програмування провадження слідчих (розшукових) дій слід розглядати побудову алгоритмічних засобів розв'язання типових тактичних завдань та управління типовими

²⁶³ Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія. Харків: Вид. агенція «Апостиль», 2013. С. 286.

²⁶⁴ Корноухов В. Е. О соотношении понятий «тактическая задача», «ситуация расследования» и «тактическая операция». *Проблемы доказательственной деятельности по уголовным делам*: сб. науч. тр. Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1987. С. 37–46.

ситуаціями. У літературі питання можливостей побудови таких алгоритмів розглядається досить активно. Наприклад, Є. П. Іщенко та Н. Б. Водянова пишуть, що у цілому стосовно не лише алгоритмізації провадження окремих слідчих (розшукових) дій, а й усїєї криміналістичної алгоритмізації, існують два варіанти створення алгоритмів. Перший – до уваги береться окрема слідча (розшукова) дія (тактичний прийом) – вона визначається у чистому вигляді, виділяється із загальної системи – і для неї формуються всі варіанти ситуацій, в яких вона застосовується, а потім ці ситуації представляються як набір критеріальних чинників. Другий варіант: до уваги береться окрема ситуація, що вичленовується в чистому вигляді зі слідчої, а потім підбираються дії для її оптимального вирішення [56, с. 252]²⁶⁵.

Л. П. Ковтуненко із цього приводу зазначає, що для цілей алгоритмізації провадження окремих слідчих (розшукових) дій до уваги має братись другий варіант. Науковцем виділені такі етапи створення алгоритмів провадження окремих слідчих (розшукових) дій:

- аналіз слідчої (розшукової) дії;
- виділення ситуації у ході проведення слідчої (розшукової) дії;
- визначення завдань слідчої (розшукової) дії, що характерні для будь-якої типової ситуації;
- визначення засобів вирішення типових завдань (тактичних прийомів чи їх комплексів), спрямованих на розв'язання ситуації, що виникла;
- побудова алгоритму діяльності слідчого;
- перевірка відповідності побудованого алгоритму діяльності слідчого в певній ситуації слідчої (розшукової) дії;
- упровадження алгоритму в практичну діяльність слідчого [60, с. 213]²⁶⁶.

²⁶⁵ Іщенко Е. П., Водянова Н. Б. Алгоритмизация следственной деятельности: монография / под ред. Е. П. Ищенко. Москва: Юрлитинформ, 2010. С. 252.

²⁶⁶ Ковтуненко Л. П. Проблемы алгоритмизации деятельности следчого в ситуациях, що виникають у ході проведення окремої слідчої дії. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр.* Харків: Кроссрууд, 2007. Вип. 14. С. 213.

Алгоритм, по суті, складається із системи (підсистеми) тактичних прийомів, тому йому властиві деякі ознаки останньої. Зокрема, при створенні алгоритм, як і система тактичних прийомів, має являти собою логічну послідовність елементів, що до нього входять та перебувають у причинно-наслідковому і субстанціональному зв'язку між собою [16, с. 260]²⁶⁷.

Четвертим етапом програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій є виділення рекомендаційного блоку. Вся програма наповнена правилами рекомендаційного характеру, якими керуються та які враховують при визначенні типових ситуацій і завдань, побудови алгоритмів та формулюванні пояснень до їх реалізації. Зокрема, до них можна віднести пояснення стосовно з'ясування ситуацій, вибору засобів розв'язання типових завдань, правил побудови самих алгоритмів.

Крім того, програмування окремих слідчих (розшукових) дій може провадитись у відповідності до двох напрямів. Перший напрям – універсальний, коли створюється програма слідчої (розшукової) дії певного виду незалежно від виду злочину. Другий напрям – цільовий, коли програма провадження слідчої (розшукової) дії певного виду створюється відповідно до програми розслідування злочину визначеного виду. У цьому випадку для певної окремої криміналістичної методики (формалізованої) створюються програми провадження слідчих (розшукових) дій, що мають місце при розслідування злочину цього виду.

При цьому найбільш пріоритетним слід вважати другий напрям. Програмування окремих слідчих (розшукових) дій відповідно до нього дозволить, по-перше, наповнити програми розслідування злочинів і зробити їх більш адаптованими та затребуваними практикою. Більш конкретизованим стане й зміст програм провадження

²⁶⁷ Ковтуненко Л. П. Проблеми алгоритмізації діяльності слідчого в ситуаціях, що виникають у ході проведення окремої слідчої дії. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Харків: Кроссруд, 2007. Вип. 14. С. 260.

слідчих (розшукових) дій, адже ситуації та тактичні прийоми (їх системи) будуть відповідати конкретним обставинам, що зумовлюються видом злочину. Слідчий у такий спосіб отримує на озброєння повноцінні комплекти програм, що дозволить вивести практику боротьби зі злочинністю на якісно новий рівень.

Безумовно, сучасний розвиток науки і техніки, зокрема, інформаційних, ІТ-технологій, та їх пріоритет перед традиційними методами накопичення, перероблення та передачі інформації зумовлює потребу у розробці програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій за їх допомогою. Адже, як відомо, продуктивність ПК значно перевищує продуктивність людини. Таким чином, висока швидкодія, велика пам'ять дозволяють використовувати ПК для вирішення завдань із великим обсягом розрахунків, логічних дій і даних, що недосяжні для людини через часові обмеження [120, с. 8]²⁶⁸, що робить їх використання більш актуальним й у слідчій діяльності. Для цього спеціалістами у галузі комп'ютерних технологій має бути розроблено відповідне програмне забезпечення, тобто комп'ютерні програми, за допомогою яких реалізовуватиметься криміналістичне програмування. Але це не означає, що програми будуть створюватись виключно програмістами, що було б вкрай помилковим. Це спільна кропітка праця криміналістів і програмістів, де першим кроком слід вважати концептуальні напрацювання зі створення програм провадження слідчих (розшукових) дій із пропозицією їх найбільш спрощених варіантів, зокрема, у схематичному вигляді, що знаходять своє відбиття у відповідних методичних вказівках і лише в подальшому формалізуються у певні комп'ютерні програми. Ці комп'ютерні програми мають відповідати всім без винятку принципам програмування (наприклад, адаптованості).

²⁶⁸ Полежаев А. П. Новая информационная технология как средство активации созидательных возможностей человека. *Компьютерные технологии в правоохранительной сфере*: тр. Акад. Москва: Академия МВД РФ, 1993. С. 8.

Отже, побудова програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій є вельми складним науковим процесом, що передбачає правильне виконання послідовних стадій із застосуванням складної методики. Її тільки у разі дотримання зазначених технологій, що залежать від виду слідчої (розшукової) дії та обраної ученими форми програм, можливим стає їх побудова у такий спосіб, щоб вони дійсно відповідали б умовам і потребам слідчої діяльності.

3.3 Типові програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій

У тактиці провадження окремих слідчих (розшукових) дій різних видів, як правило, виділяють два етапи: підготовчий та, власне, проведення дії [99, с. 191–197; 221–229]²⁶⁹. У зв'язку із цим при розробці програми слід ураховувати зазначений порядок для того, щоб вона могла використовуватися слідчим на всіх етапах провадження слідчої (розшукової) дії. Для цього програма провадження будь-якої слідчої (розшукової) дії повинна містити такі елементи чи компоненти, які своїм змістом допомагали б слідчому як підготуватися до слідчої (розшукової) дії, так й успішно її провести. Такими компонентами можна запропонувати:

1) інформативний – отримання необхідної для провадження слідчої (розшукової) дії інформації. Реалізується, як правило, на етапі підготовки до дії і передбачає отримання даних, наприклад, щодо особи допитуваного, обшукуваного, місця обшуку, предмета (об'єкта) пошуку тощо;

2) інтелектуальний – аналіз і оцінка одержаної (зібраної) інформації (наприклад, для обшуку – з метою висунення пошу-

²⁶⁹ Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2008. С. 191–197, 221–229.

кових версій стосовно можливих місць знаходження шуканих об'єктів, а також можливих моделей поведінки обшукуваної особи). Частіше реалізується на підготовчому етапі до слідчої (розшукової) дії;

3) реалізаційний, тобто, власне, процедурний – система дій із провадження окремої слідчої (розшукової) дії. Цю систему дій можна представити у виді (формі) певного алгоритму, що включає різноманітні блоки, реалізація яких зумовлена ситуацією цієї слідчої (розшукової) дії.

Усі ці компоненти слід розглядати як своєрідні блоки, на які поділяється програма. Вони визначають структуру програми та заповнюються інформацією алгоритмічного та рекомендаційного характеру. Для цього виділяються типові ситуації, типові тактичні завдання, алгоритми та рекомендації до них.

З урахуванням технології програмування слідчих (розшукових) дій вважаємо за доцільне як можливу модель запропонувати програму провадження обшуку у такому вигляді:

ПРОГРАМА ПРОВАДЖЕННЯ ОБШУКУ

Інформативний компонент

Інформація про місце обшуку, предмет (об'єкт) пошуку та особу обшукуваного

Обшук на відкритій місцевості: 1) призначення та характер використання обшукуваної ділянки; 2) точне місце розташування обшукуваної ділянки та її межі; 3) шляхи підходу та під'їзду до обшукуваної ділянки, можливість прихованого проникнення; 4) відомості про рельєф ділянки, рослинність, особливості ґрунту; 5) наявність на ділянці будівель, споруд тощо; 6) кількість та склад осіб, що проживають або працюють на обшуканій ділянці місцевості, їх характеристика; 7) кількість та склад осіб, що проживають або працюють поблизу, їх характеристика.

Обшук у приміщенні: 1) точна адреса та розміщення на місцевості споруди, що підлягає обшуку; 2) підступи, можливі шляхи проникнення у приміщення й виходу з нього; 3) призначення будівлі й окремих її частин; 4) характер будівлі, кількість поверхів, конструктивні особливості будівлі у цілому та окремих її вузлів, матеріали, з яких вона зведена; 5) внутрішнє планування, розташування приміщень та устаткування, точні межі території, що має бути охоплена обшуком; 6) наявність елементів обстановки, меблів, механізмів та інших предметів, їх розміщення, властивості та особливості; 7) умови експлуатації, відвідуваність, кількість та склад осіб, що постійно проживають або працюють в обшукованому приміщенні; 8) можливість прихованого підходу до місця обшуку.

Джерела інформації про місце обшуку: протоколи допитів свідків і потерпілих (працівників житлово-експлуатаційних контор, місцевих мешканців), плани будівель, земельних ділянок, негласне обстеження місця обшуку.

Предмети (об'єкти) пошуку: 1) найменування, призначення та кількість; 2) матеріал виготовлення; 3) розмір, вага, обсяг, форма, колір, консистенція; 4) індивідуальні ознаки (номери, клейма, відмітки, характерні ушкодження та ін.) 5) можливості зміни ознак і властивостей; 6) призначення та цінність.

Джерела відомостей про предмети пошуку: протокол огляду місця події; показання свідків, співучасників, потерпілих; квитанції, товарні чеки, ярлики, етикетки, пакувальні листи, гарантійні талони, рахунки нарядів на ремонт та інші документи, реквізити яких містять інформацію про пошукові об'єкти; фотознімки, відеозаписи, на яких помітні індивідуальні ознаки предметів обшуку; роз'яснення спеціалістів і висновки експертиз; зразки та частини викрадених предметів, товарів і матеріалів; інформація, отримана від оперативних працівників; заяви обшукованого та членів його родини.

Особа обшукуваного:

1) соціально-демографічні дані: соціальний стан, освіта, професія, фах, рід занять, виробничий стаж, взаємовідносини у колективі, сімейний стан, склад сім'ї, дані про близьких членів родини, взаємовідносини у родині, матеріальне становище, житлові умови, найближче побутове оточення, зв'язки, знайомства та ін.;

2) соціально-біологічні: стать, вік, стан здоров'я (фізичні вади, спадковий алкоголізм тощо);

3) соціально-психологічні: моральні (погляди, переконання, прагнення, життєві сподівання та ін.); інтелектуальні (обсяг знань, рівень розумового розвитку, життєвий досвід тощо); емоційні (особливості нервових процесів – темперамент, ступінь емоційної збудливості, сила і темп реакцій на різні подразники та ін.); волевільні (цілеспрямованість, витримка, самовладання, завзятість, рішучість та ін.); девіантні (вживання алкоголю, наркотиків, схильність до суїцидальної поведінки, наявність судимостей тощо).

4) можливість приховування у службовому чи іншого роду приміщеннях;

5) наявність вогнепальної або іншої зброї.

Джерела даних про особу обшукуваного: 1) матеріали кримінального провадження; 2) протоколи допитів; 3) довідки з різноманітних установ, підприємств, організацій; 4) відомості з криміналістичних обліків.

Інтелектуальний компонент

Типові пошукові версії

щодо можливих місць знаходження предметів пошуку

При огляді підвалів:

- у зводах підвалу, щілинах між балками та настилом, між фундаментом та опорними балками;
- у кладці стін;

– в ящиках, сундуках, бочках, металевому, скляному посуді, заритому у земляну підлогу.

При огляді сходів:

- у пустотах із торцевої частини залізобетонних сходів;
- у з’ємних дерев’яних сходах, пустотах під ними;
- під першим сходовим маршем у потаємній коморі;
- у поручнях перил та балясин (вони можуть бути з’ємними, мати порожні гнізда);
- предмет пошуку може бути прив’язаний до сходин і спущений у проліт.

При огляді горища:

- утеплювальна засипка з листя, тирси, соломи або прошарок зі спеціальних будівельних матеріалів (волоку, вати);
- у карнізі, що утворюється між виступаючими краями даху і стінами будівлі та йде по периметру всього будинку;
- у спеціально створеному подвійному настилі;
- у пустотах та щілинах, що створюються у місцях з’єднання стропил та решетування, місцях кріплення крівлі;
- у місцях латок і нерівностей даху, у слухових вікнах, вентиляційних та димових трубах, на зовнішній поверхні покрівлі.

При огляді міжповерхових перекриттів:

- під дощатою або паркетною підлогою;
- у віддушинах, розташованих по кутах підлоги, що слугують для вентиляції підпілля.

При огляді стін та перегородки:

- у таємній коморі або кімнаті, створеній шляхом зведення внутрішньої перегородки;
- у місцях з’єднання колод (брусів);
- у вставках окремих шматків колод, що можуть бути з’ємними;
- у пустотах стін;
- у віконних і дверних отворах (місцях прилягання до стін наличників і коробок;

– в окремих частинах дверних або віконних коробок, наприклад, підвіконня (вони можуть бути з'ємними або висувними).

При огляді санітарно-технічних вузлів і комунікацій:

– у вентиляційних віддушинах, радіаторах центрального опалення, пічках, водозливних бачках та у просторі за ними, у просторі під ванною, за умивальником та газовими приладами.

При огляді зовнішніх частин будівель:

– на балконі, у водозливній трубі;
– у зовнішніх стінах (способи приховання аналогічні тим, що і при проведенні огляду зовнішніх стін);
– у продухах, якими обладнаний цоколь у нижній частині будівлі.

При обшуку у житлових та підсобних приміщеннях:

– у пустотілих конструкціях металевих меблів (ліжка, карнизи, легкі столи та стільці), місцях з'єднання в них;
– у пустотах різних металевих прикрас, старовинної меблі, антикварних предметів;
– у шафах чи буфетах (можуть бути створені подвійні стінки, дверці, кришки та днища);
– у висвердлених порожнечках у ніжках меблів (отвори закупують пробкою);
– у табуретах, стільцях і кріслах, під обшивкою та в подвійному сидінні;
– у кришці столу (окремі дошки можуть бути висувними);
– поміж постільного приладдя, під обшивкою матраца;
– у набивних м'яких іграшках;
– у рамках картин і дзеркал, кіотах для ікон, окантовці портретів, підкладці гобелена, чучелах птахів чи порожнині рогів, що використовуються в якості настінних прикрас;
– у внутрішніх порожнинах музичних інструментів, їх футлярах (можуть бути створені подвійні стіни, секретні кармани, пустоти за внутрішньою та зовнішньою обшивкою);

- на полицях за книгами, у листах книг (вирізають ложе для предметів);
- у шкатулках, коробках, банках і посуді, у квіткових горщиках (під корінням рослин або у подвійному дні), у відрах для сміття;
- в електро- і радіоприладах – у вимикачі або штепсельній розетці, у деталях люстри, абажура, настільної лампи, днищі телефонного апарата, кришці годинника;
- у моторній частині холодильника, пирососа та інших побутових механізмів;
- у подушечках для голок та клубках для ниток;
- предмет пошуку видозмінений (наприклад, злиткам із коштовних металів іноді надають форму побутових предметів та матеріалів).

При обшуку транспортних засобів:

- у рамі велосипеда або мотоцикла, в кермі, під сідлом, у задній і передній вилці;
- в автомобілі у місцях звичайного зберігання (кабіна, багажник, ящик для інструментів та кузов);
- в інших вузлах та деталях (простір за внутрішньою оббивкою кабіни, під пультом управління, у сидіннях, за склом фар, під капотом машини);
- предмет прив'язаний до буферу, рами, радіатора;
- на вантажному автомобілі у потаємних ящиках на днищі кузова та стінах автофургонів.

При обшуку у службових приміщеннях:

- у письмовому столі, сейфі та інших меблях у кабінеті службової особи;
- у верстаті, ящику для інструментів, шафі та гардеробі робочого;
- у складському, підсобному, торговельному та інших приміщеннях, а також на ділянках, що знаходяться у віданні обшукуваної особи або прилегли до його робочого місця.

При обшуку ділянок місцевості:

- у землі (створено спеціальне сховище або використовується готове поглиблення у землі: яма, печера, канава, воронка);
- у рослинності, під пнями та завалами, у кореневій системі, гніздах крупних птахів, дуплах;
- у воді: предмет спущений на дно, поміщений серед заростей очерету, підв'язаний на мотузці до дерева, заритий на дні ставка, прикріплений на конструкціях під мостом або в трубах-акведуках;
- у зрубках і шахтах колодязя, стінах вигрібної ями, купі добрив, сміття, піску, щебеню, кладках будівельних матеріалів, штабелях дров та іншого палива, скиртах і копицях сіна тощо.

При обшуку особи:

- під підкладкою козирка капелюха, між шарами матерії, у ватній стежці тощо;
- у кишенях (вони можуть бути подвійними, мати секретні відділення із внутрішньої сторони, під клапаном чи у самому клапані);
- у комірці та іншій багатошаровій частині одягу (ватна підкладка, хлястик, пояс, лацкани, манжети);
- у потаємній кишені на вивороті одягу (найчастіше за підкладкою), на внутрішньому боці спідниці, за корсажем, між верхом і підкладкою, на спині пальто, всередині рукавів, під пахвами, в штанинах штанів і на поясі;
- за заплатаю (вона може бути фальшивою);
- у пустотах металевих гудзиків та застібках, обшитих тканиною;
- у взутті (задниках, носках, швах, просторі під набійками та устілкою);
- ручна поклажа може мати потаємні місця (подвійні днища і стінки, секретні кишені та відділення), предмети можуть також бути приховані за підкладкою і внутрішньої обклейкою, в шарах фанери і тканини, в ручках під металевими частинами;

- у волосі обшукуваного, пахвових впадинах й природних отворах тіла людини, у шлунку (обшукуваний проковтнув предмет пошуку);
- у протезах;
- на місці проведення обшуку (обшукуваний викинув або приховав предмет).

При відшуканні трупа:

- труп похований у землю: у закритих кутках садиби, готових поглибленнях у землі (вбиральні, помийні ями, колодязі), на ділянках, прикритих будівлями (погреби, підвали, підпілля);
- на відкритих ділянках місцевості (залежить від пори року);
- у житлових і підсобних приміщеннях, звичайних сховищах (не створених спеціально);
- має місце спалення трупа.

Типові версії стосовно можливих моделей поведінки обшукуваного

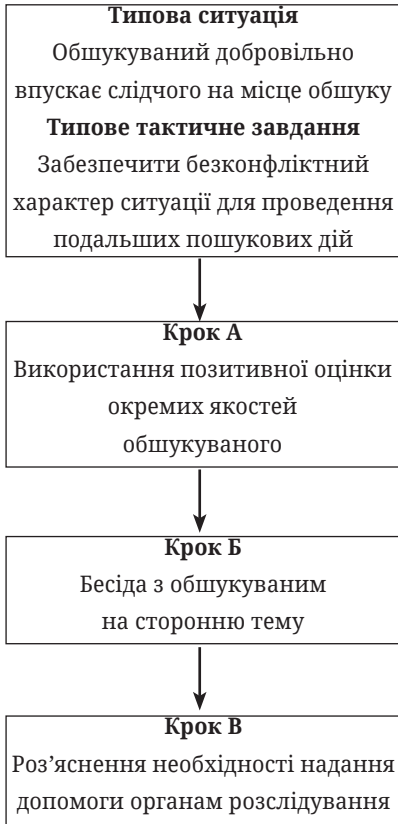
Після прибуття до місця знаходження об'єкта обшуку слідчий звертається до обшукуваного з пропозицією впустити його на місце обшуку. В залежності від позиції обшукуваної особи відносно проведення слідчої (розшукової) дії його поведінка може виражатись у таких типових моделях:

- 1) обшукуваний добровільно впускає слідчого на місце обшуку;
- 2) чинить перешкоди проникненню слідчого на місце обшуку;
- 3) здійснює озброєний опір проникненню слідчого на місце обшуку.

Після проникнення на територію, що підлягає обшуку, слідчий пропонує обшукуваному добровільно видати предмети пошуку. Знову ж таки, залежно від зайнятої позиції поведінка останнього може виражатися у:

- 1) добровільній видачі предметів пошуку;
- 2) нейтральній його поведінки та відмові від спілкування;
- 3) вчиненні «перешкод» і «протидії» слідчому.

Реалізаційний компонент
«Алгоритм обшуку та рекомендації щодо нього»
Блок алгоритму «Потрапляння на місце обшуку»



Така ситуація характеризується безконфліктністю. Особа, у володінні якої передбачається проведення обшуку, йде на контакт зі слідством. У такому разі важливо зберегти атмосферу взаємодії між слідчим та обшукуваним. Це сприятиме подальшому здійсненню пошукових дій (підвищує ймовірність добровільної видачі предмета пошуку).

Слід також ураховувати можливість інсценування безконфліктності такої ситуації з боку обшукуваного з метою формування у слідчого хибної думки про його співробітництво зі слідством.

Крок А. Оцінка позитивних якостей особистості обшукуваного у процесі встановлення психологічного контакту може проявлятися у двох формах:

- 1) оцінка-похвала з метою викликати позитивні емоції у обшукуваного;
- 2) оцінка-звернення з метою спонукання таких почуттів (рішучість, гордість, сором та ін.). Зокрема, слід застосувати оцінку-похвалу за те, що обшукуваний безперешкодно впустив слідчого на місце обшуку.

Крок Б. Слідчий повинен вміти правильно обирати тему для бесіди, що визначається знанням інтересів обшукуваного, його захоплень, рівня інтелекту та загальної культури. Бесіди на такі теми дозволяють змінити його психологічний стан. Причому такий прийом здійснює позитивний вплив на обшукуваного, який перебуває як у збудженому, так і пригніченому стані. Обшукуваний не повинен відчувати, що його «виводять» на заздалегідь заплановану тему розмови. Це можна зробити шляхом включення до його поля зору будь-яких предметів, пов'язаних з його інтересами, що викликають позитивний емоційний відгук.

Крок В. На останньому кроці слідчий має переконати обшукуваного в тому, що його присутність при обшуку виконує функцію не протидії, а надання допомоги в установленні істини, є гарантією його інтересів.

<p>Типова ситуація Обшукуваний чинить перешкоди потраплянню слідчого на місце обшуку</p> <p>Типове тактичне завдання Усунення перешкод з боку обшукуваного та потрапляння на місце обшуку</p>

Перешкоди з боку обшукуваного можуть полягати у відмові відкрити двері, створенні барикад на вході, нацькуванні собак, погрозах слідчому тощо.

Крок А. Перший крок алгоритму має силу легкого мовного впливу, що виступає за своєю сутністю як переконання.

Розділ 3. Програмування провадження слідчих (розшукових) дій



Крок Б. Навіювання у формі наказу може відбиватися в указівках слідчого на кшталт: «Не заважайте провадженню обшуку!», «Відчиніть двері!». Такий прийом виступає як раптово діючий різкий подразник, що дозволяє в багатьох випадках змінити поведінку обшукуваного..

Крок Г. Слідчий має проінформувати про чітку мету обшуку, необхідність виявлення не будь-яких предметів, а про виявлення і вилучення слідів злочину і речових доказів. Використання такого прийому сприяє усуненню конфронтації між обшукуючим і обшукуваним. Крім того, незнання мети обшуку може стати причиною настання в обшукуваного стану хвилювання або стресу.

Крок І. На цьому кроці слідчий повинен переконати обшукуваного в тому, що його присутність при обшуку виконує функцію не протидії, а надання допомоги в установленні істини, є гарантією його інтересів.

Крок Д. У тому разі, якщо застосування попередніх тактичних прийомів не призвело до позитивного результату, можливим є застосування примусу. Він

проявляється у примусовому відкритті дверей, зламуванні замків, прибиранні барикад тощо.



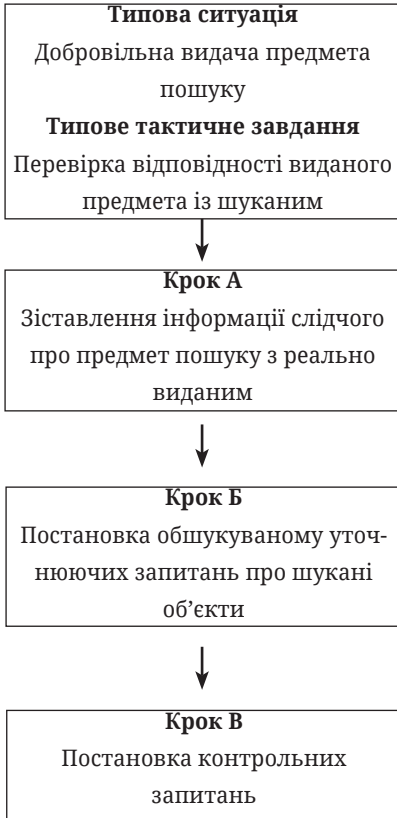
Озброєний опір є найбільш радикальною та небезпечною формою перешкоджання слідству у проведенні обшуку. Тому така поведінка вимагає рівнозначної реакції з боку слідчого.

Крок А. Слідчий має пояснити обшукуваному, що його поведінка не зможе вплинути на хід обшуку. Треба прагнути переконати обшукуваного в тому, що обшук буде доведений до кінця, незважаючи на будь-які перешкоди.

Крок Б. Навіювання у формі наказу може відбиватися в указівках слідчого на кшталт: «Не заважайте провадженню обшуку!», «Залиште зброю!». Такий прийом виступає як раптово діючий різкий подразник, що дозволяє змінити поведінку обшукуваного.

Крок В. Примусове припинення озброєного опору здійснюється шляхом примусового проникнення до місця обшуку, затримання злочинця з використанням фізичного примусу або навіть зброї. Ця функція покладається слідчим на оперативних працівників або працівників спеціальних підрозділів МВС.

**Блок алгоритму
«Добровільна видача предмета пошуку»**



Ситуація добровільної видачі ще не означає, що обшук цим може бути завершений. Добровільна видача іноді може бути пов'язана з прагненням видачі частини компрометуючих матеріалів, щоб перешкодити виявленню основної, більш важливої частини; видачі документів або предметів, що вимагаються, щоб перешкодити вилученню значних сум грошей або цінностей, нажитих злочинним шляхом; запобігти виявленню слідів і речових доказів за іншим або іншими злочинами.

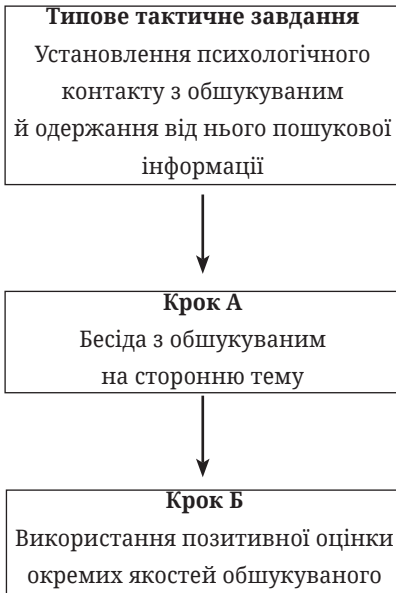
Крок А. Таке зіставлення буде корисним у тому разі, коли слідчий володіє конкретною інформацією про предмет пошуку. Ще при підготовці до обшуку він має отримати якомога повнішу інформацію про шукані об'єкти.

Крок Б. Відсутність точного знання про предмет пошуку передбачає необхідність постановки обшукуваному серії уточнюючих запитань про час, місце, природу та мету придбання виданих об'єктів; характер їх використання; місце зберігання і т. п. Такі запитання

дозволяють уявити взаємозв'язок предмета пошуку з іншими обставинами, виявити окремі протиріччя та неточності.

Крок В. Виходячи з виниклих невідповідностей між виданими об'єктами і передбачуваним предметом пошуку, обшукуваному можуть бути поставлені контрольні запитання.

Блок алгоритму
«Ситуації при відмові від добровільної видачі
предметів пошуку»



Відмова від видачі обшукуваним предметів пошуку вказує на негативне його ставлення до слідчого та дій останнього, пов'язаних з обшуком. У такій ситуації необхідною є зміна конфліктності психологічної атмосфери, установлення відносин взаємодії та допомоги слідству.

Крок А. Слідчий повинен вміти правильно обрати тему для бесіди, що визначається знанням інтересів обшукуваного, його захоплень, рівня інтелекту та загальної культури. Бесіди на такі теми дозволяють змінити його психологічний стан. Причому такий прийом здійснює



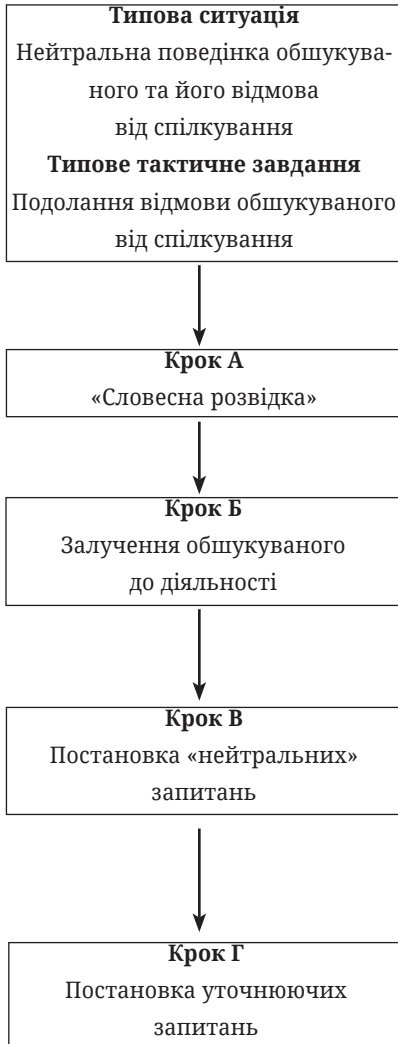
позитивний вплив на обшукуваного, який перебуває не лише у збудженому, а й пригніченому стані. Обшукуваний не повинен відчувати, що його «виводять» на заздалегідь заплановану тему розмови. Це можна зробити шляхом включення до його поля зору будь-яких предметів, пов'язаних з його інтересами, що викликають позитивний емоційний відгук.

Крок Б. Оцінка позитивних якостей особистості обшукуваного у процесі встановлення психологічного контакту може проявлятися у двох формах:

- 1) оцінка-похвала з метою викликати позитивні емоції в обшукуваного;
- 2) оцінка-звернення з метою спонукання таких почуттів, як рішучість, гордість, сором та ін., що стимулюють обшукуваного вступити у спілкування.

Кроки В, Г. Установлення психологічного контакту під час обшуку не є самоціллю. Такий контакт має сприяти одержанню інформації від обшукуваної особи. Тому алгоритм припускає регулювання інформації, що виходить від обшукуваного, за допомогою постановки контрольних запитань і зіставлення інформації

відповідей обшукуваного з реальною обстановкою місця обшуку.



Залучення обшукуваного до спілкування та взаємодії зі слідчим допоможе отримати від першого необхідну пошукову інформацію та віднайти шукані предмети.

Крок А. «Словесна розвідка» – посилення на адресу обшукуваного словесного подразника (запитання, прохання, констатація тощо) й обов'язкове спостереження за його реакцією та поведінкою. Зокрема, слідчий уголос повідомляє про перехід до наступної стадії обшуку (до іншої кімнати) і стежить за реакцією обшукуваного, наприклад, подих облегшення або настороженість. Крім того, слідчий може звертатися не лише до обшукуваного, а й до інших учасників обшуку (працівника міліції, фахівців, понятих та ін.), із тими або іншими вказівками і пропозиціями, що стосуються процедури обшуку з обов'язковим спостереженням за поведінкою та реакціями обшукуваного.

Крок Б. Залучення обшукуваного до діяльності слідчого з огляду окремих об'єктів (відкриття шухляд і шаф, перенесення на прохання слідчого білизни тощо). У процесі здійснення цієї діяль-

Крок Г
Демонстрація окремих об'єктів пошуку

ності виникає спілкування між обшукуваним і обшукувачим.

Кроки В, Г. Спонування обшукуваного до спілкування шляхом постановки запитань (запитання, не пов'язані з проведенням обшуку, «нейтральні», уточнюючі (про особливості обстежуваного приміщення, зроблений ремонт, меблі, розташування приміщень, призначення, належність і властивості тих чи інших предметів тощо)).

Крок Г. Демонстрація окремих об'єктів пошуку може набувати різного характеру і форм прояву. Вплив на обшукуваного здійснюється і за допомогою тих об'єктів, фактів, що встановлюються в ході обшуку.

Типова ситуація
«Перешкоди» і протидії з боку обшукуваного
Типове тактичне завдання
Усунення «перешкод» і протидій з боку обшукуваного



Крок А
Пропозиція обшукуваному змінити свою поведінку

Така позиція обшукуваного спрямована на дезорганізацію дій слідчого. «Перешкоди» є заздалегідь продуманими обшукуваним інсценуваннями (симуляція якогось захворювання в обшукуваного або членів його родини, «демонстрація» істеричних реакцій, непристимностей, випадків та ін.). Вони також можуть бути викликані спробами відвернути увагу слідчого від тих чи інших об'єктів, викликати бридливості до предметів або ділянок приміщення.

Крок А. Перший крок алгоритму



має силу легкого мовного впливу, що визначається за своєю сутністю як переконання.

Крок Б. Навіювання у формі наказу може відбиватися в указівках слідчого на кшталт: «Не заважайте провадженню обшуку!», «Займіть певне місце!», «Не ходіть по приміщенню!». Такий прийом виявляється раптово діючим різким подразником, що дозволяє в багатьох випадках змінити поведінку обшукуваного.

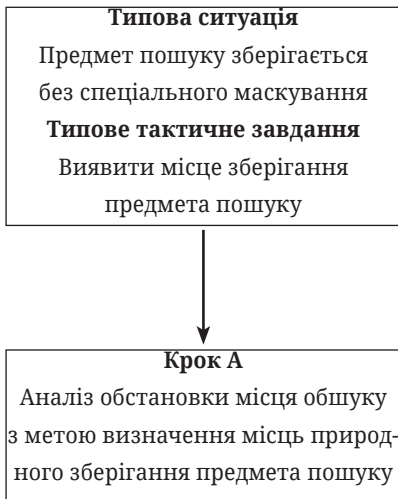
Крок В. Сутність цього тактичного прийому полягає у тому, що слідчий має пояснити обшукуваному, що його поведінка не зможе вплинути на хід обшуку. Треба прагнути вселити обшукуваному переконання в тому, що обшук буде доведений до кінця, незважаючи на ті чи інші перешкоди.

Крок Г. Слідчий має проінформувати про чітку мету обшуку, необхідність виявлення не будь-яких предметів, а про виявлення і вилучення слідів злочину і речових доказів. Використання такого прийому сприяє усуненню конфронтації між обшукуючим і обшукуваним. Крім того, незнання мети обшуку може стати причиною настання в обшукуваного стану хвилювання або стресу.

Крок Г. При реалізації цього тактичного прийому на обшукуваного чиниться психологічний вплив у формі переконання, розкривається доцільність добровільної видачі.

Крок Д. На останньому кроці слідчий має переконати обшукуваного в тому, що його присутність при обшуку виконує функцію не протидії, а надання допомоги в установленні істини, є гарантією його інтересів.

Блок алгоритму «Здійснення пошукових дій»



У результаті аналізу наявної у слідства інформації можна зробити висновок про те, що предмет пошуку ймовірно зберігається без спеціального маскуванню

Крок А. При встановленні природності (звичайності) зберігання предмета пошуку слідчий повинен керуватися загальножиттєвими уявленнями і нормами. Природне місце зберігання виявляється залежно від об'єкта пошуку: так, документи мають зберігатися в ящику письмового столу, сейфі або портфелі;

Крок Б
Аналіз об'єктів, виявлених
у місцях їх природного зберігання



Крок В
Зіставлення виявленого об'єкта
з ознаками того, що шукають

столярний інструмент має знаходитись у коморі, сараї, ящику для інструменту; коштовності можуть лежати у мебельному сейфі, шкатулці тощо.

Крок Б. Запропонований тактичний прийом полягає в тому, щоб відмежувати об'єкти, які явно не є шуканими, від імовірно шуканих. Тому необхідно здійснити аналіз різноманітних об'єктів, визначити їх належність до справи.

Крок В. Необхідні дані про ознаки шуканих об'єктів слідчий може отримати із відповідних джерел (див. п. 1.1 Програми).

Типова ситуація
Предмет пошуку приховується
в спеціальних схованках
або інших суб'єктивно
недоступних місцях
Типове тактичне завдання
Виявити схованку
або інше місце приховування

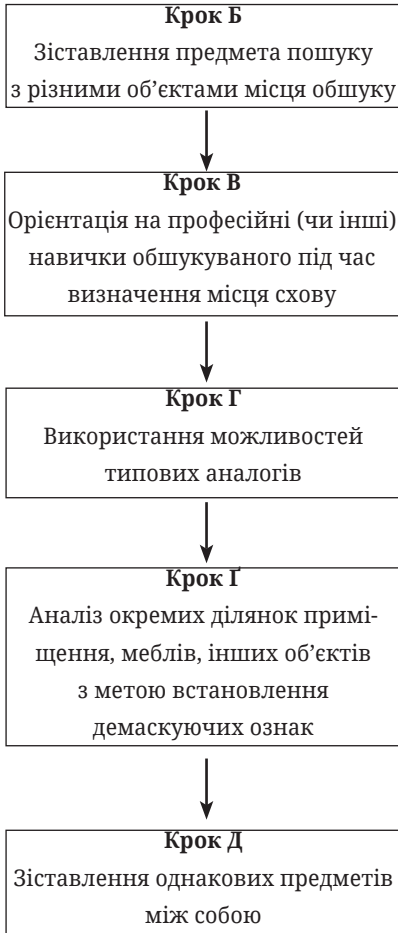


Крок А
Аналіз ознак предмета пошуку

У результаті аналізу наявної у слідства інформації можна зробити припущення про те, що предмет пошуку ймовірно зберігається в спеціальній схованці або іншому суб'єктивно недоступному місці.

Крок А. Аналіз ознак предмета пошуку полягає в тому, щоб визначити (або припустити) можливі його властивості та інші особливості (розмір, вагу, обсяг, специфіку умов зберігання тощо). Важливе значення має й з'ясування такої особливості предмета пошуку,

Розділ 3. Програмування провадження слідчих (розшукових) дій



як його подільність (можливість розчленування) або неподільність на окремі самостійні частини (вузли), що можуть бути сховані в різних місцях. Аналіз ознак предмета пошуку здійснюється з метою встановлення місць можливого їх зберігання.

Крок Б. Такий прийом дозволяє встановити найбільш ймовірні місця можливого зберігання шуканого та виключити ті з них, в яких не може бути прихований предмет пошуку (через свої розміри, особливості будови, властивості руйнівного впливу тощо). Характер схованки залежить звичайно від властивостей об'єктів, що приховуються, схильностей того, хто ховає, його здатностей до фантазії і хитрощів.

Крок В. Обладнавши схованку, злочинець зазвичай вдається до прийомів, якими він найкраще володіє, користується звичними виробничими методами і відмовляється від виконання невластивої йому роботи. Це неминуче позначиться на виборі місця укриття, конструкції схованки, способі маскуванню. Професія людини нерідко визначає наявність у неї тих або інших інструментів,

знарядь, сировини, матеріалів, що можуть бути використані для створення схованки, укриття слідів і знарядь злочину. Професія може визначати й фізичні можливості людини, наприклад, її силу, спритність, що також має відношення до цього.

Крок Г. Типовими аналогами є типові, повторювані випадки виявлення тих чи інших об'єктів у певних місцях (див. п. 1 Програми).

Крок І. Характер демаскуючих ознак залежить від конкретних умов, в яких діяла особа, від особливостей місця укриття, приховуваних предметів, дій особи та інших обставин (див. п. 1 Програми). Демаскуючі ознаки виступають своєрідними сигналами (негативними обставинами), що свідчать про необхідність здійснення більш ретельних пошуків у певному місці.

Крок Д. Зіставлення однакових предметів між собою дозволить виявити розбіжності між однорідними предметами, що можуть бути викликані прихованням у них шуканих об'єктів.



У результаті аналізу наявної у слідчого інформації можна зробити висновок про те, що предмет пошуку ймовірно видозмінений або знищений.

Крок А. Цей тактичний прийом передбачає необхідність урахування трьох основних моментів:

- 1) суб'єктивного ставлення обшукуваного до об'єкта пошуку;
- 2) властивостей самого предмета пошуку;
- 3) особливостей місця обшуку.

Сутність прийому полягає в тому, що слідчий має уявити, яким чином обшукуваний міг видозмінити або знищити об'єкт.

Крок Б. У результаті такого порівняння наглядно проявляється асиметрія, неоднорідність окраски та обклейки, відсутність властивостей, притаманних іншим, таким само предметам та ділянкам (наприклад, відсутність пилу або бруду).

Крок В. Такому аналізу можуть бути піддані будь-які об'єкти з ознаками видозмінення (або знищення). Завдання слідчого полягає саме в тому, щоб з усієї маси обрати лише ті, що можуть мати відношення до справи.

Можливість використання такого підходу при створенні програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій та зазначеної програми провадження обшуку у слідчій діяльності підтверджується даними проведеного анкетування слідчих МВС. Зокрема, 73,2% респондентів дали позитивну відповідь на запитання «Чи вважаєте Ви за можливе використовувати запропоновану програму у слідчій діяльності?».

Висновки до розділу 3

В результаті дослідження ситуаційної зумовленості побудови та реалізації програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій, технологій програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій, а також типових програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій зроблено наступні висновки:

1. Ситуаційна зумовленість криміналістичної тактики викликає необхідність урахування цього чинника при побудові та реалізації програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій, що мають створюватися у відповідності до типових ситуацій слідчих (розшукових) дій. При цьому такі типові ситуації мають бути максимально деталізованими, що забезпечує можливість побудови відповідних програм дій слідчого щодо їх розв'язання.

2. Реалізація програми під час провадження певної слідчої (розшукової) дії передбачає врахування ситуаційного чинника, що відбувається шляхом співставлення слідчим типової ситуації зі специфічною, тобто такою, що виникла або може виникнути під час провадження відповідної слідчої (розшукової) дії.

3. Програма провадження слідчої (розшукової) дії має складатися з певних компонентів, до яких слід віднести: 1) інформативний; 2) інтелектуальний; 3) реалізаційний. Ці компоненти визначають структуру програми та включають інформацію алгоритмічного

й рекомендаційного характеру, що відбиває типові версії, ситуації, тактичні завдання, алгоритми та пояснення до них.

4. Програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій включає в себе такі послідовні етапи: а) виділення різноманітних типових ситуацій щодо слідчої (розшукової) дії певного виду; б) виокремлення типових тактичних завдань, що впливають із ситуацій та визначають напрями дій слідчого. Такі типові тактичні завдання провадження окремих слідчих (розшукових) дій можуть бути класифіковані залежно від їх характеру на: тактико-психологічні, тактико-організаційні та тактико-технічні; в) запровадження технології програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій, основу яких складають два блоки: 1) рекомендаційний, що наповнює програму евристичною складовою, сприяє визначенню типових ситуацій і завдань, дає пояснення щодо її реалізації; 2) алгоритмічний як засіб розв'язання типових тактичних завдань та управління ситуацією.

5. Пріоритетним у створенні програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій слід вважати цільовий напрям: цього роду програми створюються відповідно до програм розслідування злочинів певного виду в цілому та є їх складовим елементом.

6. Сучасний розвиток науки і техніки, зокрема, інформаційних технологій, дозволяє реалізовувати програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій за допомогою комп'ютерної техніки, що сприяє з'ясуванню всіх переваг зазначеного підходу при обробці й отриманні інформації, яка міститься у програмі, у разі її використання слідчим.

ВИСНОВКИ

У монографії наведені теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що проявляється в розробці наукової концепції планування та програмування провадження слідчих (розшукових) дій і що базується на сучасних положеннях загальної теорії криміналістики й узагальненні слідчої практики, а так само у наданні рекомендацій працівникам слідчих органів щодо ефективного застосування одержаних результатів у ході провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Головними теоретичними і прикладними результатами проведеної роботи є такі висновки:

1. Планування окремих слідчих (розшукових) дій слід розглядати як розумову діяльність слідчого, спрямовану на формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії, визначення найбільш раціональних, ефективних шляхів і засобів розв'язання цих завдань. Планування слідчих (розшукових) дій є принципом їх наукової організації.

Програмування слідчих (розшукових) дій – це діяльність зі створення моделі оптимального вирішення завдань провадження окремих слідчих (розшукових) дій, що включає в себе алгоритмічну схему та рекомендаційні блоки і що виступає для слідчого своєрідним орієнтиром ефективної організації та планування відповідних дій. При цьому програму слід розглядати як організаційно-інформаційний орієнтир для складання плану провадження слідчої (розшукової) дії.

2. До принципів планування слідчих (розшукових) дій, тобто правил, якими має керуватися слідчий, здійснюючи зазначену розу-

мову діяльність, доцільно віднести: законність, науковість, індивідуальність, динамічність, обґрунтованість, ситуаційну зумовленість, детермінованість.

До принципів побудови і реалізації програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій можна віднести: формалізованість, ситуаційну зумовленість, багатоваріантність, обґрунтованість, оптимальність, адаптованість.

3. Функції планування слідчих (розшукових) дій можна поділити на дві групи: а) гносеологічні; б) організаційно-управлінські. До функцій гносеологічного характеру доцільно віднести: забезпечення об'єктивності, повноти та всебічності процесу пізнання інформації про злочин у межах провадження окремої слідчої (розшукової) дії; моделювання; прогнозування. Функціями організаційно-управлінського характеру є: упорядкування організаційно-тактичних засобів; контролююча функція; сприяння економії сил і засобів співробітників. До функцій програмування слідчих (розшукових) дій належать: стимулююча; навчальна; орієнтуюча; прогностична.

4. Планування та програмування слідчих (розшукових) дій є ситуаційно залежними, тому їх дослідження вимагає активізації розробок у напрямку вивчення типових моделей поведінки злочинця до, під час та після вчинення злочину, оскільки поведінка останнього є чинником формування ситуацій слідчих (розшукових) дій, зумовлюючи обрання відповідної тактичної лінії поведінки слідчим.

5. План провадження окремої слідчої (розшукової) дії, будучи за своєю сутністю перспективною інформаційною моделлю, потребує для свого формування відповідної інформаційної бази, тобто вихідних даних, аналіз яких дозволяє визначити завдання слідчої (розшукової) дії та шляхи їх розв'язання. Інформацію, що використовується слідчим при плануванні провадження слідчих (розшукових) дій, можна класифікувати у такий спосіб:

1) залежно від джерела походження – на процесуальну та непроцесуальну, специфічну та типову. Джерелом походження процесуальної інформації є процесуальні, передбачені законом джерела. Непроцесуальна інформація отримується з непроцесуальних джерел, тобто тих, що не передбачені законом. Специфічна інформація – це та, яку отримує слідчий під час кожного конкретного кримінального провадження. Типова інформація міститься у програмах провадження окремих слідчих (розшукових) дій, є результатом узагальнення слідчої практики;

2) за значенням для розслідування злочину – на доказову та орієнтовну. Доказова інформація безпосередньо стосується предмета доказування, орієнтовна інформація має факультативне для розслідування значення.

6. Планування слідчих (розшукових) дій – це процес, що має свою унікальну технологію реалізації, яка реалізується у кілька стадій:

1) формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії, що включає в себе: з'ясування ситуації та висунення версій, які пояснюють цю ситуацію;

2) визначення шляхів і засобів розв'язання завдань, тобто визначення наявних ресурсів (матеріально-технічного забезпечення провадження слідчої (розшукової) дії; співробітників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів і спеціалістів); інформації соціально-психологічного характеру щодо особи злочинця (потерпілого, свідка), який є учасником слідчої (розшукової) дії; власних професійних знань та здібностей слідчого; співставлення цих даних із завданнями провадження слідчої (розшукової) дії; розробка безпосереднього тактичного змісту слідчої (розшукової) дії, що, в свою чергу, включає вибір тактичних прийомів (їх комбінацій, систем) та прийняття остаточного рішення про їх застосування;

3) корегування плану, що зумовлюється нестабільністю ситуації окремих слідчих (розшукових) дій, постійною зміною завдань

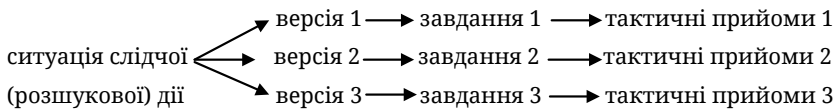
і, як наслідок, шляхів їх розв'язання, а тому необхідністю внесення відповідних коректив до планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій.

7. Індивідуальність планування вимагає обрання диференційованих підходів до його реалізації. Критеріальними чинниками тут виступають вид слідчої (розшукової) дії, що планується, та етап її провадження. Залежно від них різниться момент побудови прогнозів відносно можливих ситуацій та напрямів їх зміни після застосування тактичних прийомів.

У випадку виникнення складнощів при формулюванні завдань окремої слідчої (розшукової) дії або визначенні шляхів і засобів їх розв'язання необхідну для цього інформацію слідчий у змозі отримати з програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій, де містяться їх типові аналоги.

8. Найтипівішими формами планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій є уявна та письмова. При цьому письмовий план може бути стислим або розгорнутим. Разом із тим план, у якій би формі він не був складений, завжди є результатом планування як процесу. Тому в ньому обов'язково мають відбиватись елементи зазначеної діяльності, викладені у певній послідовності: 1) ситуації слідчої (розшукової) дії; 2) версії, що пояснюють ситуацію; 3) завдання щодо кожної ситуації; 4) матеріали (докази), що є у розпорядженні слідчого; 5) організаційно-тактичні засоби розв'язання завдань.

9. Розмаїття слідчих (розшукових) дій, їх індивідуальність вимагає диференційованого підходу до обрання форми плану у будь-якому окремому випадку, адже загальна схема може зазнавати певних змін. Зокрема, при провадженні слідчих (розшукових) дій, щодо яких складання розгорнутого письмового плану їх провадження на підготовчій стадії є неможливим із причини відсутності достатньої інформаційної бази або ж його недоцільності за браком часу, можливою є така форма плану:



10. Індивідуальний підхід до планування має враховуватися при складанні планів слідчих (розшукових) дій. Наприклад, враховуючи особливості допиту, його письмовий план може включати такі елементи: а) обставини, що підлягають з'ясуванню; б) модель поведінки допитуваного; в) версії щодо причин його поведінки; г) завдання щодо управління його поведінкою; д) запитання допитуваному; е) порядок пред'явлення доказів та інші тактичні прийоми; є) сторінки матеріалів справи.

Письмовий розгорнутий план одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб (очної ставки) може включати такі елементи: а) сутність суперечностей у показаннях; б) версії щодо причин виникнення суперечностей; в) завдання щодо їх усунення; г) запитання допитуваним; д) порядок пред'явлення доказів та інші тактичні прийоми; е) сторінки матеріалів справи для спростування й уточнення.

11. Провадження обшуку у присутності обшукуваного може включати такі елементи: а) модель поведінки обшукуваного; б) версії щодо причин його поведінки; в) завдання щодо управління його поведінкою; г) тактичні прийоми; д) послідовність пошукових дій; е) розподіл функцій учасників обшуку.

12. Упровадження у слідчу практику інформаційних технологій вимагає розробки нових підходів до форм планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Використання комп'ютерної техніки з відповідним програмним забезпеченням для складання плану дозволить, зокрема, адаптувати програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій до умов слідчої діяльності та планування. Адже програми також мають розроблятися за допомогою комп'ютерної техніки, на базі відповідних комп'ютерних

програм, що дозволить реалізувати багатоваріантний підхід до їх створення.

13. Ситуаційна зумовленість криміналістичної тактики викликає необхідність урахування цього чинника при побудові та реалізації програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій, що мають створюватися у відповідності до типових ситуацій слідчих (розшукових) дій. При цьому такі типові ситуації мають бути максимально деталізованими, що забезпечує можливість побудови відповідних програм дій слідчого щодо їх розв'язання.

14. Реалізація програми під час провадження певної слідчої (розшукової) дії передбачає врахування ситуаційного чинника, що відбувається шляхом співставлення слідчим типової ситуації зі специфічною, тобто такою, що виникла або може виникнути під час провадження відповідної слідчої (розшукової) дії.

15. Програма провадження слідчої (розшукової) дії має складатися з певних компонентів, до яких можна віднести: 1) інформативний; 2) інтелектуальний; 3) реалізаційний. Ці компоненти визначають структуру програми та включають інформацію алгоритмічного й рекомендаційного характеру, що відбиває типові версії, ситуації, тактичні завдання, алгоритми та пояснення до них.

16. Програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій включає в себе такі послідовні етапи: а) виділення різноманітних типових ситуацій щодо слідчої (розшукової) дії певного виду; б) виокремлення типових тактичних завдань, що впливають із ситуацій та визначають напрями дій слідчого. Такі типові тактичні завдання провадження окремих слідчих (розшукових) дій можуть бути класифіковані залежно від їх характеру на: тактико-психологічні, тактико-організаційні та тактико-технічні; в) запровадження технології програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій, основу яких складають два блоки: 1) рекомендаційний, що наповнює програму евристичною складовою, сприяє визначенню типових ситуацій і завдань, дає пояснення щодо її реалізації;

2) алгоритмічний як засіб розв'язання типових тактичних завдань та управління ситуацією.

17. Пріоритетним у створенні програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій слід вважати цільовий напрям: цього роду програми створюються відповідно до програм розслідування злочинів певного виду в цілому та є їх складовим елементом.

18. Сучасний розвиток науки і техніки, зокрема, інформаційних технологій, дозволяє реалізовувати програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій за допомогою комп'ютерної техніки, що сприяє з'ясуванню всіх переваг зазначеного підходу при обробці й отриманні інформації, яка міститься у програмі, у разі її використання слідчим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексейчук В. І. Моделювання як засіб вирішення завдань розслідування і попередження злочинів проти особи. *Юридична осінь 2011 року* : зб. тез доп. та наук. повід. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (9 листопада 2011 р.). Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 361–363.

2. Алексейчук В. І. Огляд місця події : тактика і психологія : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 20 с.

3. Амосов Н. М. Моделирование мышления и психики. Київ : Наук. думка, 1965. 304 с.

4. Баев О. Я., Баева Н. Б. Реальные следственные ситуации и их модели. *Вопр. совершенствования методики расследования преступлений* / редкол. : Г. А. Абдулмаджидов, В. М. Быков, Д. А. Казанджан, Д. Н. Назарбаев, И. Б. Стерник (отв. ред.). Ташкент : НИиРИО Ташк. ВШ МВД СССР, 1984. С. 56–62.

5. Бахин В. П. Понятие и виды следственных ситуаций. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений : учебник / В. П. Бахин и др. ; под ред. : В. К. Лисиченко. Киев : Вища шк., 1988. С. 15–24.

6. Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. Криміналістика : курс лекцій. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. Ч. 1. 356 с.

7. Бедняков Д. И. Непроцесуальная информация и расследование преступлений. Москва : Юрид. лит., 1991. 208 с.

8. Белкин Р. С. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы). Москва : Юрид. лит., 1969. 215 с.
9. Белкин Р. С., Винберг А. И. Криминалистика : проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва : НОРМА, 2001. 240 с.
10. Белкин Р. С. Криминалистика : проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. Москва : Юрид. лит., 1988. 304 с.
11. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Москва : Юристъ, 1997. Т. 2 : Частные криминалистические теории. 464 с.
12. Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики : учеб. пособ. Волгоград : Изд-во ВСШ МВД РФ, 1993. 200 с.
13. Белкин Р. С. Сущность экспериментального метода исследования в советском уголовном процессе и криминалистике. Москва : ВШ МВД РСФСР, 1961. 102 с.
14. Бирюков В. В., Мельникова О. Б., Шехавцов Р. Н., Попов И. В. Теория и практика планирования расследования преступлений : учеб. пособ. Луганск : РИО ЛАВД, 2002. 188 с.
15. Бірюкова Т. П. Планування як метод організації розслідування злочинів, пов'язаних із виготовленням і збутом підроблених грошей. *Вісн. Луган. акад. внутр. справ МВС ім. 10-річчя незалежності України* / голов. ред. Е. О. Дідоренко. Вип. 3. Луганськ : РВВ ЛАВС, 2004. С. 156–164.
16. Богинский В. Е. К вопросу о системах тактических приемов допроса подозреваемого. *Проблемы социалистической законности на современном этапе коммунистического строительства* : кр. тез. докл. и науч. сообщ. республ. конф. 21–23 ноября 1978 г. / редкол. : М. И. Бажанов, М. И. Бару (отв. ред.), В. М. Горшенев, Ю. М. Грошевой, И. Н. Даньшин, В. Е. Коновалова и др. Харьков : Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1978. С. 259–261.
17. Богинский В. Е. Система тактических приемов допроса подозреваемого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харьк. юрид. ин-т им. Ф. Э. Дзержинского. Харьков, 1980 17 с.

18. Варфоломеева Т. В. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

19. Васильев А. Н. Планирование расследования преступлений / А. Н. Васильев, Г. Н. Мудьюгин, Н. А. Якубович; под ред. А. С. Голунского. ВНИИ криминалистики прокуратуры СССР. Москва : Госюриздат, 1957. 199 с.

20. Васильев А. Н. Планирование следствия и разработка следственных версий. *Вопросы советской криминалистики (Рефераты всесоюзного научного совещания по криминалистике)* / ред. и предисл. : Н. А. Джангельдин, Ш. М. Мажитов, В. И. Попова. Алма-Ата : Казах. гос. ун-т, 1959. С. 17–26.

21. Васильев А. Н., Яблоков Н. П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. Москва : Моск. гос. ун-т, 1984. 144 с.

22. Васильев А. Н. Следственная тактика. Москва : Юрид. лит., 1976. 200 с.

23. Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий. Москва : Юрид. лит., 1981. 112 с.

24. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 19 с.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 250 000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

26. Винберг А. И., Шавер Б. М. Криминалістика : учебник. Москва : Юриздат, 1950. 270 с.

27. Водянова Н. Б. Основы планирования и программирования следственной деятельности : монография. Москва : Юрлитинформ, 2010. 144 с.

28. Возгрин И. А. Введение в криминалистику : История, основы теории, библиография. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2003. 475 с.

29. Возгрин И. А. О соотношении следственных ситуаций и алгоритмов расследования преступлений. *Вопросы профилактики преступлений* : сб. науч. тр. Ленинград : ВПУ МВД СССР, 1977. С. 63–70.

30. Волчецкая Т. С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике : учеб. пособ. Калининград : Калинингр. ун-т, 1997. 95 с.

31. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия : / под ред. Н. П. Яблокова. Москва ; Калинингр. ун-т. Калининград, 1997. 248 с.

32. Гельвиг А. Современная криминалистика. Москва : Право и жизнь, 1925. 100 с.

33. Гинзбург А. Я. Принципы советской криминалистики / отв. ред. : Ю. Д. Лившиц. Караганда : Изд-во Караганд. ВШ МВД СССР, 1974. 79 с.

34. Голунский С. А., Громов В. И., Бобров Н. А. Криминалистика. Техника и тактика расследования преступлений : учеб. пособ. / под ред. : А. Я. Вышинского. Москва : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. 538 с.

35. Голунский С. А. Планирование расследования. *Советская криминалистика на службе следствия* : сб. ст. Вып. 10 / отв. ред. : Г. Б. Карнович. Москва : Госюриздат, 1958. С. 3–29.

36. Громов В. Л. Методика расследования преступлений : Руководство для следователей. 2-е изд., доп. Москва : НКВД РСФСР, 1930. 136 с.

37. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики. Практическое руководство / пер. с нем. Л. Дудкина. 4-е изд., доп. Санкт-Петербург : Тип. М. Маркушева, 1908. 1062 с.

38. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва : ЛексЭст, 2002. 1088 с.

39. Гусаков А. Н., Филющенко А. А. Следственная тактика (в вопросах и ответах) : учеб. пособ. Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. 147 с.

40. Густов Г. А. Проблемы программирования расследования преступлений. *Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия* : межвуз. межвед. сб. науч. тр. / отв. ред. Л. Л. Каневский. Уфа : Башк. гос. ун-т, 1989. С. 16–26.

41. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса (вопросы теории и практики). Москва : Юрид. лит., 1971. 200 с.

42. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. Москва : Юрид. лит., 1976. 112 с.

43. Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1999. 204 с.

44. Драпкин Л. Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности. Москва, 1987. 46 с.

45. Дубровицкая Л. П., Лузгин И. М. Планирование расследования. Москва : Тип. им. В. В. Воровского, 1972. 54 с.

46. Журавель В. А. Планування та прогнозування організаційно-тактичних засобів розслідування злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. / редкол. : Ю. В. Баулін та ін. Харків : Кроссроуд, 2008. Вип. 15. С. 266–273.

47. Журавель В. А. Програмування як засіб підвищення якості розслідування. *Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні* : матеріали наук. конф. 15 травня 2009 р. Харків : Право, 2009. С. 256–259.

48. Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2008. Вип. 8. С. 102–108.

49. Журавель В. А. Формалізація розслідування : теоретичні основи і практичні можливості. *Правничий часопис Донецьк. ун-ту : наук. журн.* 2010. Вип. 1 (23). С. 100–107.

50. Закон України «Про інформацію» : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII // Відом. Верхов. Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.

51. Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції) / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Гриф, 2004. 176 с.

52. Зеленецький В. С., Кузьминова В. Ю. Технология восстановления (реконструкции) утраченных уголовных дел : монография. Харьков : Восточно-регион. центр гуманит.-образоват. инициатив, 2002. 236 с.

53. Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты / отв. ред. Ю. Н. Лукин. Ростов н/Д : Из-во Ростов. ун.-та, 1989. 148 с.

54. Зинин А. М. Судебная экспертиза : учебник. Москва : Право и закон, 2002. 320 с.

55. Зорин Г. А. Криминалистическая эвристика : учеб. пособ. : в 2-х т. Т. 2. Гродно : Изд-во ГрГУ, 1994. 220 с.

56. Ищенко Е. П., Водянова Н. Б. Алгоритмизация следственной деятельности : монография / под ред. Е. П. Ищенко. Москва : Юрлитинформ, 2010. 304 с.

57. Ищенко Е. П. Проблемы первоначального этапа расследования преступлений. Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1987. 168 с.

58. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с.

59. Когутич І. І. Поняття судових ситуацій та їх вплив на розгляд кримінальних справ. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична.* Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2007. Вип. 44. С. 315–322.

60. Ковтуненко Л. П. Проблеми алгоритмізації діяльності слідчого в ситуаціях, що виникають у ході проведення окремої слідчої

дії. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Харків : Кроссроуд, 2007. Вип. 14. С. 209–213.

61. Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 238 с.

62. Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 20 с.

63. Ковтуненко Л. П. Ситуація як детермінанта проведення слідчих дій. *Проблеми законності* : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2005. Вип. 72. С. 180–183.

64. Колган В. П. Моделювання як метод пізнання у кримінальному судочинстві. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2008. № 2. С. 214–220.

65. Колдин В. Я., Полевой Н. С. Информационные процессы и структуры в криминалистике. Москва : Моск. гос. ун-т, 1985. 134 с.

66. Колесниченко А. Н., Матусовский Г. А. Вопросы программирования деятельности следователя. *Криминалистика и судебная экспертиза : республик. межвед. сб. науч. и науч.-метод. работ* / отв. ред. А. Е. Яворский. Киев : Высш. шк., 1980. С. 43–47.

67. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособ. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

68. Колесниченко А. Н. О принципах планирования расследования преступлений. *Криминалистика и судебная экспертиза : республик. межвед. сб. науч. и науч.-метод. работ* / отв. ред. А. Е. Яворский. Вип. 26. Киев : Вища шк., 1983. С. 15–20.

69. Колесниченко А. Н. Советская криминалистика. Ч. 1. Москва : ВЮЗИ, 1962. 428 с.

70. Комаров И. М. Понятие версии следственного действия. *Криміналістика XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. Харків : Право, 2010. С. 335–343.

71. Комягина Ю. С. Общие принципы криминалистической оптимизации следственных действий. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2009. Вип. 9. С. 49–57.

72. Коновалова В. Е., Шепитько В. Ю. Криминалистическая тактика : теории и тенденции : учеб. пособ. Харьков : Гриф, 1997. 256 с.

73. Коновалова В. Планування як принцип наукової організації слідчої діяльності. *Радянське право*. 1970. № 4. С. 53–57.

74. Коновалова В., Суценко В. Співвідношення планування й організації розслідування злочинів : До обговорення. *Радянське право*. 1981. № 1. С. 62–65.

75. Коновалова В. Е. Тактика допроса свидетелей в советских органах расследования : дис. ... канд. юрид. наук / Харьк. юрид. ин-т им. Л. М. Кагановича. Харьков, 1953. 308 с.

76. Корноухов В. Е. О соотношении понятий «тактическая задача», «ситуация расследования» и «тактическая операция». *Проблемы доказательственной деятельности по уголовным делам* : сб. науч. тр. Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1987. С. 37–46.

77. Криміналістика : питання і відповіді : навч. посіб. / А. В. Кофанов та ін. Київ : Центр учбов. літ., 2011. 280 с.

78. Криминалистика / под. ред. И. Ф. Крылова, А. И. Бастыркина. Москва : Дело, 2001. 800 с.

79. Криминалистика / под ред. В. А. Образцова. Москва : Юрист, 1995. 952 с.

80. Криминалистика / под ред. Н. П. Яблокова, В. Я. Колдина. Москва : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1990. 464 с.

81. Криминалистика : учебник / А. Н. Васильев и др. / отв. ред. С. А. Голунский. Москва : Госюриздат, 1959. 512 с.

82. Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Крылова. Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1976. 590 с.

83. Криминалистика : учебник / Р. С. Белкин и др. / под ред. : Р. С. Белкина, Б. А. Викторова. Москва : Юрид. лит., 1976. 552 с.

84. Криміналістика : учебник / под ред. Р. С. Белкина. Москва : Юрид. лит., 1986. 544 с.
85. Криміналістика : учебник / под ред. А. Н. Васильева. Москва : Моск. гос. ун-т, 1971. 563 с.
86. Криміналістика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. Москва : Юрид. фирма «КОНТРАКТ» : ИНФА-М, 2008. 784 с.
87. Криміналістика : учебник / под ред. В. А. Образцова. Москва : Юринкон, 1994. 208 с.
88. Криміналістика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва : Юрид. лит., 1993. 591 с.
89. Криміналістика : учебник / под ред. А. Г. Филиппова. Москва : Юриспруденция, 2000. 352 с.
90. Криміналістика : учебник / под ред. Р. С. Белкина. Москва : НОРМА, 2001. 971 с.
91. Криміналістика : учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва : Высш. школа, 2000. 672 с.
92. Криміналістика : учебник / под ред. Н. П. Яблокова. Москва : Изд-во БЕК, 1996. 708 с.
93. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломеева та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
94. Криміналістика : курс лекцій / І. І. Когутич. Київ : Атіка, 2008. 888 с.
95. Криміналістика : навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсеева. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
96. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 1998. 368 с.
97. Криміналістика : підручник / за ред. П. Д. Біленчук. Київ : Право, 1997. 256 с.
98. Криміналістика : підручник / М. І. Скригонюк. Київ : Атіка, 2007. 496 с.

99. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2008. 464 с.

100. Криминалистическое моделирование личности неустановленного преступника и его преступного поведения : науч.- практ. пособ. / под общ. ред. Г. Н. Мухина. Москва : Юрлитинформ, 2012. 208 с.

101. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». Харків : Одиссей, 2012. 360 с.

102. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. Москва : Эксмо, 2010. 944 с.

103. Кузьмин С. В. Содержание планирования расследования преступлений. *Правоведение*. 2000. № 5. С. 164–176.

104. Лаврухин С. В. Криминалистическая концепция поведения преступника. *Государство и право*. 2004. № 6. С. 58–65.

105. Лаврухин С. В. Понятие и виды поведения преступника. *Правоведение*. 1988. № 2. С. 172–178.

106. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу : Планирование, организация. Москва : Юрид. лит., 1970. 224 с.

107. Літвінова О. Роль і завдання моделювання у структурі ситуаційного підходу до дослідження об'єктів криміналістики. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 6. С. 141–144.

108. Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений. Москва : Юрид. лит., 1981. 152 с.

109. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Высш. шк. МВД СССР. Москва, 1968. 400 с.

110. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания : учеб. пособ. Москва : НИ и РИО Высш. шк. МВД СССР, 1969. 176 с.

111. Миронова Е. А. Поведение преступника : криминалистический и процессуальный аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Науч.-исслед. ин-т пробл. укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре РФ. Москва, 1997. 240 с.

112. Моїсеев О. М. Технології в криміналістиці та в судовій експертології : співвідношення та розмежування. *Правничий часопис Донецьк. ун-ту* : наук. журн. 2010. Вип. 2 (24). С. 123–129.

113. Настільна книга слідчого / М. І. Панов та ін. ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2007. 728 с.

114. Негребецький В. В. Перевірка показань підозрюваного на місці : тактика і психологія : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 20 с.

115. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. Минск : Изд. В. М. Скакун, 1998. 896 с.

116. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Т. 4 / уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконт, 2000. 941 с.

117. Образцов В. А., Аносов С. А., Рзаев Т. Ю. Криминалистическое наблюдение как метод собирания ориентирующей информации по уголовным делам. Тр. МГЮА. 1997. Вып. 2. С. 227–243.

118. Печерский В. В. Типовые программы допроса на предварительном и судебном следствии : учеб.-практ. пособ. Москва : Юрлитинформ, 2005. 332 с.

119. Піскун Д. М. Очна ставка : тактика й психологічні основи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 20 с.

120. Полежаев А. П. Новая информационная технология как средство активации созидательных возможностей человека. *Компьютерные технологии в правоохранительной сфере* : тр. Акад. Москва : Академия МВД РФ, 1993. С. 5–18.

121. Посков Я. А. Основы информационного обеспечения производства следственных и иных процессуальных действий / под ред. В. А. Шорухова. Москва : Юрлитинформ, 2010. 144 с.

122. Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні : монографія / за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків : Право, 2010. 400 с.

123. Россинская Е. Р. Криминалистика. Вопросы и ответы : учеб. пособ. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 351 с.

124. Салтевский М. В. Криминалистика в современном изложении юристов : учеб. и практ. пособ. Харьков : Рубикон, 1997. 432 с.

125. Салтевский М. В. Собираание криминалистической информации техническими средствами на предварительном следствии : учеб. пособ. Киев : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1980. 112 с.

126. Седова Т. А. Следственные ситуации и их значение при проведении экспертизы. *Следственная ситуация* : сб. науч. тр. / отв. ред В. В. Клочков. Москва : Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1985. С. 50–54.

127. Селиванов Н. А. Проблемы программирования расследования и совершенствования криминалистических методик. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва : Юрид. лит., 1988. Вып. 46. С. 138–146.

128. Семенов В. В. Процессуальные и криминалистические проблемы использования невербальной информации при расследовании преступлений : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Саратов. юрид. ин-т МВД РФ. Саратов, 2003. 240 с.

129. Сергеев Л. А., Соя-Серко Л. А., Якубовия Н. А. Планирование расследования. Москва : Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1975. 115 с.

130. Синчук О. В. Інформаційна база для побудови типових версій. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2009. Вип. 9. С. 155–160.

131. Синчук О. В. Типові версії в структурі криміналістичної методики : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2010. 20 с.

132. Синчук В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств / В. Синчук. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2002. Вип. 2 (29). С. 181–185.

133. Сорокотягин И. Н. Роль психологических и других специальных познаний в планировании предварительного следствия. *Версии и планирование расследования* : межвуз. сб. науч. тр. Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1985. С. 106–110.

134. Соя-Серко Л. А. Криминалистические проблемы организации труда следователя : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности. Москва, 1982. 300 с.

135. Соя-Серко Л. А. Организация следственного действия. Москва : Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1974. 55 с.

136. Соя-Серко Л. А. Программирование расследования. *Соц. законность*. 1980. № 1. С. 50–51.

137. Специализированный курс криминалистики (для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального юридического образования) : учебник. Киев : НИ и РИО КШВ МВД СССР, 1987. 384 с.

138. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : НікаНова, 2012. 382 с.

139. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая / Р. С. Белкин и др. ; редкол. : Н. В. Жогин (отв. ред.) и др. Москва : Юрид. лит., 1966. 854 с.

140. Трусов А. И. Судебное доказывание в свете идей кибернетики. *Вопросы кибернетики и право*. Москва : Наука, 1967. С. 20–35.

141. Уемов А. И. Логические основы метода моделирования. Москва : Мысль, 1971. 311 с.

142. Хаджирадева С. К. Моделювання як метод науково-практичного пізнання. *Вісн. Акад. митної служби України*. Серія: Державне управління. 2009. № 1 (1). С. 44–52.

143. Хань Г. А. Планування розслідування як основа оптимізації слідчої діяльності. *Вісн. Луган. ін.-ту внутр. справ МВС України* : наук.-теорет. журн. Вип. 4. 2000. Луганськ : ЛІВС МВС України, 2000. С. 110–116.

144. Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2000. 221 с.

145. Хань О. О. Планування та програмування слідчих дій : поняття, природа та призначення. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2011. Вип. 22. С. 203–209.

146. Хань О. О. Принципи планування та програмування окремих слідчих дій. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2012. Вип. 23. С. 288–295.

147. Хлынцов М. Н. Криминалистическая информация и моделирование при расследовании преступлений. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1982. 159 с.

148. Чебуренков А. А. Основы теории расследования : монография. Москва : Юрлитинформ, 2010. 173 с.

149. Черненко А. К. Правовая технология как проблема общей теории государства и права. *Современные проблемы юридической науки* : сб. ст. / под ред. А. К. Черненко. Томск : Изд-во Томск. ун-та, 2000. С. 5–16.

150. Шалумов М. С. Программирование в криминалистической методике и его информационная база. *Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия* : межвуз. сб. науч. тр. Уфа : Башк. гос. ун., 1989. С. 150–156.

151. Шаталов А. С. Понятие криминалистической алгоритмизации и программирования расследования преступлений. *Государство и право*. 2000. № 8. С. 29–39.

152. Шаталов А. С. Проблемы алгоритмизации расследования преступлений : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Моск. акад. МВД РФ. Москва, 2000. 411 с.

153. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці : теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостиль», 2013. 440 с.

154. Шепітько В. Ю. Теоретические проблемы ситематизации тактических приемов в криминалистике : монография. Харьков : Оригинал, 1995. 197 с.

155. Шепітько В. Ю., Авдеева Г. К. Інформаційні технології в криміналістиці та слідчій діяльності. *Вибрані твори*. Харків : Вид. агенція «Апостиль», 2010. С. 106–113.

156. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юрид., 2007. 431 с.

157. Шепітько В. Ю. Криміналістичний словник. *Настільна книга слідчого*. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. С. 537–657.

158. Шепітько В. Ю. Пізнавальна діяльність слідчого й «матриці» криміналістики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2006. Вип. 6. С. 5–9.

159. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Центр учбов. літ., 2009. 472 с.

160. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики : монография. Москва : Юрлитинформ, 2010. 416 с.

161. Штофф В. А. Моделирование и философия. Москва; Ленинград : Наука, 1966. 303 с.

162. Энциклопедия эпистемологии и философии науки / сост. и общ. ред. И. Т. Касавин. Москва : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. 1248 с.

163. Щур Б. В. Слідчі технології в криміналістиці : постановка проблеми. *Криміналіст першодрукований* : міжнар. наук.-практ. юрид. журн. Харків : Вид. агенція «Апостиль», 2010. С. 39–49.

164. Юмашев Н. С. Программирование расследования преступлений : на опыте расследования грабежей и разбойных нападений, совершаемых с целью завладения имуществом граждан : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности. Москва, 1990. 22 с.

165. Юнацький О. В. Криміналістичне моделювання пізнавальної діяльності слідчого : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2004. 206 с.

166. Юридический научно-практический словарь – справочник : основные термины и понятия / авт. сост. : О. Ф. Скакун, Д. А. Бондаренко. Харьков : Эспада, 2007. 448 с.

167. Юридична психологія : підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. 2-ге вид., перераб. і доп. Харків : Право, 2008. 240 с.

168. Яблоков Н. П. Криминалистика : краткий учеб. курс. Москва : НОРМА-ИНФА М, 2002. 384 с.

169. Homant R. J., Kennedy D. B. Psychological Aspects of Criminal Profiling : Validity Research. *Criminal Justice and Behavior*. 1998. Vol. 25. № 2. P. 319–343.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

Шановний респонденте!

Просимо висловити свої думки при заповненні анкети. Ваші відповіді допоможуть при дослідженні планування та програмування провадження слідчих (розшукових) дій. До запитань анкети надано перелік можливих відповідей. Вам необхідно підкреслити ті відповіді, що відбивають Вашу думку (можливо підкреслення кількох варіантів відповідей), або ж вписати власну відповідь. На окремі запитання можна давати відповіді своїми словами.

1. Як ви розумієте поняття «планування провадження слідчих (розшукових) дій»?

1.1. Як розумову модель того, що і як потрібно зробити для досягнення істини

1.2. Як тактичний прийом, заснований на науковій організації праці

1.3. Як елемент організації слідчої (розшукової) дії

1.4. Як розумову діяльність слідчого, спрямовану на формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії, визначення найбільш раціональних, ефективних шляхів і засобів розв'язання цих завдань

1.5. Інше _____

2. На Вашу думку, планування окремих слідчих (розшукових) дій за функціональним призначенням слід розглядати як:

2.1. Метод провадження слідчих (розшукових) дій

2.2. Метод організації слідчих (розшукових) дій

2.3. Принцип наукової організації слідчої діяльності

3. Яку форму планування Ви обираєте при провадженні окремих слідчих (розшукових) дій: уявну; письмову стислу, письмову розгорнуту? (необхідне підкреслити)

3.1. При провадженні допиту (уявну, письмову стислу, письмову розгорнуту)

3.2. При провадженні одночасного допиту двох або більше вже допитаних осіб (уявну, письмову стислу, письмову розгорнуту)

3.3. При провадженні пред'явлення для впізнання (уявну, письмову стислу, письмову розгорнуту)

3.4. При провадженні обшуку (уявну, письмову стислу, письмову розгорнуту)

3.5. При провадженні огляду (уявну, письмову стислу, письмову розгорнуту)

3.6. При провадженні слідчого експерименту (уявну, письмову стислу, письмову розгорнуту)

3.7. При провадженні освідчення особи (уявну, письмову стислу, письмову розгорнуту)

4. Чи вбачаєте Ви за можливе використовувати на практиці запропоновані варіанти письмової стислої та письмової розгорнутої форм планів провадження слідчих (розшукових) дій?

4.1. Так

4.2. Ні

5. Чи вважаєте Ви за доцільне використання на практиці програм провадження слідчих (розшукових) дій, що виконуватимуть функцією орієнтира для складання планів провадження цих слідчих (розшукових) дій?

5.1. Так

5.2. Ні

5.3. Важко відповісти

6. Яким, на Вашу думку, вимогам мають відповідати програми провадження слідчих (розшукових) дій у разі їх створення?

6.1. Формалізованість – програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій мають поєднувати у собі алгоритми та правила рекомендаційного характеру

6.2. Ситуаційна зумовленість – розробка і реалізація програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій має здійснюватись у відповідності до системи типових ситуацій, що виникають при провадженні тих чи інших слідчих (розшукових) дій

6.3. Багатоваріантність – у програмі провадження слідчої (розшукової) дії має бути передбачено кілька моделей дій слідчого відповідно до типових ситуацій слідчої (розшукової) дії

6.4. Обґрунтованість – створення програм провадження окремих слідчих (розшукових) дій має здійснюватися на базі передових досягнень криміналістики та інших наук, положення і рекомендації яких застосовуються на практиці боротьби зі злочинністю

6.5. Оптимальність – програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій мають відтворювати оптимальну послідовність дій слідчого

6.6. Адаптованість – програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій мають бути доступними для сприйняття і застосування слідчим

7. Як Ви вважаєте, які функції можуть виконувати програми у слідчій практиці ?

7.1. Стимулююча – програми провадження окремих слідчих (розшукових) дій покликані стимулювати слідчого до пошуку різноманітних підходів до розв’язання завдань слідчих (розшукових) дій

7.2. Дидактична – особливу цінність програми мають для молодих, малодосвідчених слідчих, які не володіють достатньо високим рівнем практичних знань

7.3. Орієнтуюча – методика викладення матеріалу у програмах дозволяє успішно їх використовувати у випадках інформаційної невизначеності, тобто коли у слідчого не мається достатнього обсягу вихідних даних для визначення правильного напрямку провадження слідчої (розшукової) дії

7.4. Прогностична – у момент обрання відповідного ситуації алгоритму слідчий аналізує характер та спрямованість запропонованих засобів, що дозволяє йому передбачити наслідки їх застосування, напрям зміни ситуації слідчої (розшукової) дії

8. Чи впливає на ситуації провадження окремих слідчих (розшукових) дій модель поведінки злочинця (допитуваного, обшукуваного тощо)? Якщо так, то в якому обсязі?

8.1. Так, впливає, але не суттєво

8.2. Так, впливає та є визначальним елементом ситуації

8.3. Ні, не впливає

9. Чи вважаєте Ви за можливе використання запропонованої програми у слідчій діяльності?

9.1. Так

9.2. Ні

Дата заповнення «__» _____ 202_р.

Місце заповнення м. _____

Щиро дякуємо за співпрацю!

Додаток Б

**Підсумкові показники анкетування слідчих МВС України
у Дніпропетровській, Полтавській та Харківській областях**

**Обсяг вибіркового емпіричного спостереження
становить 250 осіб**

Показник	Значення	%
1	2	3
Як Ви розумієте поняття планування провадження слідчих дій?		
Як розумову модель того, що і як потрібно зробити для досягнення істини	123	49,2
Як тактичний прийом, заснований на науковій організації праці	73	29,2
Як елемент організації слідчої (розшукової) дії	97	38,8
Як розумову діяльність слідчого, спрямовану на формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії, визначення найбільш раціональних, ефективних шляхів і засобів розв'язання цих завдань	52	20,8
На Вашу думку, планування окремих слідчих (розшукових) дій за функціональним призначенням слід розглядати як:		
Метод провадження слідчих (розшукових) дій	42	16,8
Метод організації слідчих (розшукових) дій	72	28,8
Принцип наукової організації слідчої діяльності	136	54,4
Яку форму планування Ви обираєте при провадженні окремих слідчих (розшукових) дій: уявну; письмову стисло, письмову розгорнуту?		
При провадженні допиту	уявну	43 17,2
	письмову стисло	121 48,4
	письмову розгорнуту	178 71,2
При провадженні одночасного допиту двох або більше вже допитаних осіб	уявну	28 11,2
	письмову стисло	74 29,6
	письмову розгорнуту	217 86,8

Продовження додатку

1		2	3
При провадженні пред'явлення для впізнання	уявну	92	36,8
	письмову стислу	149	59,6
	письмову розгорнуту	73	29,2
При провадженні обшуку	уявну	63	25,2
	письмову стислу	113	45,2
	письмову розгорнуту	202	80,8
При провадженні огляду	уявну	56	22,4
	письмову стислу	173	69,2
	письмову розгорнуту	86	34,4
При провадженні слідчого експерименту	уявну	73	29,2
	письмову стислу	153	61,2
	письмову розгорнуту	103	41,2
При провадженні освідчення особи	уявну	127	50,8
	письмову стислу	196	78,4
	письмову розгорнуту	61	24,4
Чи вбачаєте Ви за можливе використовувати на практиці запропоновані варіанти письмової стислої та письмової розгорнутої форм планів провадження слідчих (розшукових) дій?			
Так		215	86
Ні		35	14
Чи вважаєте Ви за доцільне використання на практиці програм провадження слідчих (розшукових) дій, що виконуватимуть функцією орієнтира для складання планів провадження цих слідчих (розшукових) дій?			
Так		196	78,4
Ні		13	5,2
Важко відповісти		41	16,4
Яким, на Вашу думку, вимогам мають відповідати програми провадження слідчих (розшукових) дій у разі їх створення?			
Формалізованість		172	68,8
Ситуаційна зумовленість		228	91,2
Багатоваріантність		206	82,4
Обґрунтованість		235	94
Оптимальність		179	71,6
Адаптованість		242	97,2

Продовження додатку

1	2	3
Як ви вважаєте, які функції можуть виконувати програми у слідчій практиці?		
Стимулююча	92	36,8
Дидактична	187	74,8
Орієнтуюча	210	84
Прогностична	103	41,2
Чи впливає на ситуації провадження окремих слідчих (розшукових) дій модель поведінки злочинця (допитуваного, обшукуваного тощо)? Якщо так, то в якому обсязі?		
Так, впливає, але не суттєво	32	12,8
Так, впливає та є визначальним елементом ситуації	205	86
Ні, не впливає	13	5,2
Чи вважаєте Ви за можливе використання запропонованої програми у слідчій діяльності?		
Так	186	73,2
Ні	67	26,8

Наукове видання

ХАНЬ Олександр Олександрович

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЛАНУВАННЯ
ТА ПРОГРАМУВАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ**

Монографія

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
В. А. Журавля*

Верстання
Технічне редагування
Дизайн обкладинки

*Юрій Ковальчук
Тетяна Шутова
Анастасія Юдашкіна*



Г Е Л Ь В Е Т И К А
В І Д А В Н И Ч И Й Д І М

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 01.06.2021 р. Формат 84x108/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 11,51. Наклад 300. Замовлення № 0621м-172.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.